

„Verecke híres útján jöttem én...”
Kárpátaljai honismereti és irodalmi gyűjtemény

Kárpátaljai Magyar Könyvek **201.**

Készült a Szülőföld Alap támogatásával

© Intermix Kiadó, 2010
© S. Benedek András, 2010
© Zubánics László, 2010

Az „Itt élned halnod kell...” című (1993) S. Benedek András honismereti olvasókönyvét figyelembe véve összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László.

A borító Wagner Sándor: Dugovics Titusz hőstette (1859) című festmény felhasználásával készült.

INTERMIX KIADÓ

Felelős kiadó: Dupka György
Felelős szerkesztő: Kövy Márta

Készült a Borneo Kft.-ben
ISBN 978-963-9814-41-7
ISSN 1022-0283

„Verecke híres útján jöttem én...”

Kárpátaljai honismereti és irodalmi gyűjtemény

S. Benedek András emlékére

Összeállította és a jegyzeteket írta:
Zubánics László

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2010

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán-
Természettudományi Kar magyar történelem és európai integrációs
tanszék módszertani kiadványát, illetve honismereti gyűjteményét
az itt tanuló történelem szakos és magyarszakos diákoknak
valamint középiskolásoknak ajánljuk

Anonymus

Gesta Hungarorum
(A magyarok cselekedeteiről)
(Részlet)

(...)Álmos vezér megválasztása

A hungárusoknak igen vitéz és a hadi viszontagságokban felette hatalmas nemzete (...), eredetét a szittyá nemzetből vette, amelyet saját nyelvén dentü-mogyernak neveznek. És az a föld túllontúl megtelt az ott született népek sokaságával, annyira, hogy övéit már sem táplálni, sem befogadni nem tudta(...) Ezért akkor a hét fejedelmi személy, akit mind a mai napig hétmagyarnak hívnak, a helyszűkét tovább nem tűrhetvén, tanácsot tartott, és késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy szülőföldjét elhagyja, s olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet. Akkor a választásuk arra esett, hogy majd Pannónia földjét keressék fel. Erről ugyanis a szállongó hírből azt hallották, hogy az Attila király földje, akinek az ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott. Ámde a hét fejedelmi személy közös és igaz értelemmel belátta, hogy a megkezdett útnak végére nem járhat, hacsak vezér és parancsoló nem lesz felette. Tehát a hét férfiú szabad akarattal és egyetértéssel vezérül és parancsolóul választotta magának, sőt fiai fiainak is a végső nemzedékig Álmost, Ügyek fiát, és azokat, akik az ő nemzetségéből származnak, mivel Álmos vezér, Ügyek fia, továbbá azok, akik az ő nemzetségéből származtak, jelesebbek voltak nem dolgában, meg hadban is hatalmasabbak. Tudniillik az a hét fejedelmi személy nem dolgában előkelő, hadban hatalmas, hűségben állhatatos férfiú volt. Akkor közakarattal Álmos vezérnek ezt mondták: „*A mai naptól kezdve téged vezérünké és parancsolónkká választunk, s ahova a szerencséd visz, oda követünk téged.*” Majd a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint - saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette. És noha pogányok voltak, mégis azt a hitet, melyet akkor egymás közt esküjükre tettek, mindhalálukig megtartották úgy, amint ez az eskü itt következik.

Hung vára

Akkor Álmos vezér és főemberei ezek hallatára módfelett felvidultak, és Hung várához lovagoltak, hogy elfoglalják azt. Miközben tábort ütöttek a fal körül, a várnak Laborc nevű ispánja – az ispánt az ottlakók nyelvén dukának

mondták – futóra fogta a dolgot, és Zemplén vára felé sietett. A vezér katonái űzőbe véve őt, egy folyó mellett elfogták, és mindjárt azon a helyen felakasztották. Attól a naptól kezdve ezt a folyót az ő nevéről Laborcnak hívták. Aztán Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be, és négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megeskétvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot. Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének, összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén, és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon.

Árpád vezér

Az Úr megtestesülésének kilencszázharminc esztendejében Árpád vezér elküldvén seregeit, az egész földet, amely a Tisza és a Bodrog közé esik Ugocsáig, minden lakójával együtt elfoglalta. Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, akiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezettette. Mialatt több napon át ott időztek, a vezér és övéi látták a föld termékenységét, mindenféle vad bőséget, meg azt, hogy milyen gazdag halban a Tisza és a Bodrog folyam: s ezért a földet kimondhatatlanul megszerették. Végre pedig, midőn mindezt, ami történt, Salán vezér futva elmenekült embereitől meghallotta, kezet nem merészelt emelni. Hanem bolgár szokás szerint követeket küldve elkezdett fenyegetőzni: Árpádot csúfondárosan Hungvária vezéréként üdvözölte, embereit gúnyosan hungvárusoknak nevezte, és nagy csodálkozásba kezdett, kik is hát ők, és honnan jöttek, hogy ilyen dolgokat mertek elkövetni. Együttal megüzente nekik, hogy gonosz cselekedeteiket tegyék jóvá, és a Bodrog folyón semmi esetre át ne merjenek jönni, mert különben ő maga kerekedik fel a görögök és bolgárok segítségével, és gonosz cselekedetüket megtorolva, alig ereszt el majd közülük csak egyet is, aki hazájába visszajutva hirdethesse az örömet, hogy megmenekült. Salán vezér küldöttei Zemplén várának menve átkeltek a Bodrog folyón, és másnap eljutottak Árpád vezérhez. Harmadnap pedig Árpád vezért uruk nevében köszöntötték, és amit az meghagyott, tudtára adták. Árpád vezér meghallgatván a dőlyfős Salán vezér követtségét, nem gőggel, hanem tisztességgel válaszolta neki a következőket: *“Az én ősapámé, a nagy hatalmú Attila királyé volt a Duna-Tisza közén elterülő föld egészen a bolgárok határáig, ami most az uratoké. De mégis én, nem ugyan azért, mintha a görögöktől vagy bolgároktól félnék, hogy nem bírok velük szembeszállani, hanem vezéreknek,*

Salánnak a barátsága kedvéért kérek a marháim miatt a magam jussából egy részecskét, tudniillik a Sajó folyóig elterülő földet. Azonfelül azt kérem a vezéretektől, hogy küldjön nekem a maga jóvoltából két korsót tele Duna vízával és egy nyalábot Alpár homokjának a füvéből, hogy megtapasztalhassam, vajon édesebb-e Alpár homokjának a füve a szcítiai tájaknak, azaz Dentü-mogyernak a füvénel, és a Duna vize vajon jobb-e a Don vizénél.” S miután így tudtukra adta üzenetét, több mindennel gazdagon megajándékozta őket, és ezzel megszerezvén jóakarataikat, meghagyta nekik, hogy menjenek haza. Aztán Árpád vezér tanácsot tartván szintén elküldötte követeit Salán vezérhez, s küldött neki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét meg tizenkét kun fiút, a vezérének pedig tizenkét nagyon ügyes orosz leányt, továbbá tizenkét hölgymenyétprémet, tizenkét nyestbőrt és tizenkét aranyos köntöst. A küldöttek voltak ebben a követségben az előkelőbb személyek közül Ete apja Ond, a másik meg Alaptolma apja Ketel. Harmadiknak küldtek még egy igen serény vitézt, Tarcalt, kémlelés végett, hogy vizsgálja meg a föld minőségét, s hamarabb visszafordulva adjon hírt urának, Árpád vezérnek.

Kézai Simos mester Magyar Krónikája (Részlet)

1. §. Bevezetés

Miután tehát előadtuk a húnok eredetét, szerencsés és szerencsétlen harcaikat, s hányszor változtatták lakhelyeiket, most nézzük, mikor tértek vissza ismét Pannoniába. Kik voltak a visszatérők kapitányai s mennyi volt fegyvereik száma jelen munkába iktatni méltónak tartottam.

2. §. A magyarok bejöveteléről s hét kapitányáról

Midőn Német- és Olaszországon a sváb Ottó, Franciaországon Lajos király, Lothár fia, uralkodott, Görögországot pedig Antonius Durus, Theodorus fia, kormányozta, Jézus Krisztus születésének nyolczszázhetvenkettedik esztendejében jövéen be ismét a húnok vagy magyarok Pannoniába, átkelének a besenyők, a fehér kúnok országain és Kió városán, s aztán az Ung nevezetű folyónál szállának meg, hol várat építének, melly folyótól nevezték őket a nyugoti nemzetek hungaroknak. S miután ezen kívül még más hat várat is alapítottak, egy ideig azon vidéken maradának. Végre miután Szvatoplugot, mint főntebb elbeszéltük, megölték, hét seregre oszlának, úgy hogy mind egyik seregnek a századosokon és tizedeseken kívül egy egy kapitánya legyen, kinek mint vezérnek egy szivvel lélekkel szót fogadjanak és engedelmeskedjenek. Vala pedig mindegyik seregben harminczezer fegyveres vitéz a tizedeseken és századosokon kívül.

Tompa Mihály

Beregszász

A lomha Vérke partján, jó pásztoremberek,
Egyetmást emlegetvén, pipázva ültenek;

A csendes nyári éjben tisztán süttött a hold,
Szélsőprótt udvarában egy szál felleg se volt.

S fehérre bemeszelvén tetőit és falát,
A távolabb Beregszász feltűnt az éjen át,

Honnan nyersen kivágott az őrkakas szava. –
S élesen felsikoltott a rendontó kasza,

Sziszegő füttyöléssel futkosva élein
A kaszafén, a rétek távol vidékein.

Amelyet a serény pór nehéz igába fog:
Kérőzve meghevert a fejér szarvú tulok;

Mig csürkin, a falánk ló, béklyót csörgetve járt,
Porcogva foghegyelvén a lóherés határt.

»Nem így állt e vidéken
Régenten a világ!
– Egy éltes pásztoreMBER
Mélázva felkiált, –
Amikor még, az egymást
Érő falvak helyett,
Nagy földön pusztaság volt,
S a vizparton berek.
Itt hízott gömbölyűre
A jóvérű csikó;
S nem egykönnyen szorult be,
Midőn lehullt a hó.

Hát még a zöld mezőben
Legelésző gulyák...!
Hejh – mondom – hajdanában
Másképp állt a világ!

Kik lakták hideg őszig,
A messze nyúlt gyöpöt,
Volt egy vigkedvű pásztor
A többiek között:
Szásznak hitták az embert,
Tréfálva szüntelen,
A vén csont azt se tudta,
A bú mi fán terem.
Megérzé már két dülő-
Földről a bor szagát;
De a gáton legény volt,
S nem huzta el magát.
Ha összement, bogárzott,
S ezerfelé szaladt
Deréknyárban a jószág:
Megállta a sarat.
S ha olykor összekaptak
A pásztoremberek,
És kard ki kard! zajongva
Egymásra törtenek:
Szász közbe jőve, szent volt
A béke általa;
S máskor a táncingerlő,
Ha kellett, ő vala.

Egykor delett a jószág a bokrok enyhiben,
S elszenderült subáján Szász pásztor édesen;
De morgó láрма kelt, mely a berket áthatá,
S a szunnyadót, riadva, talpára ugratá.

Hát, mint a barna felleg, mely mennydörögve jő,
A szomszéd csorda kormos bikája tört elő;

De más kegyetlen állat, Szász nyájából, viszont
Az ellenség szavára választ ad és kiront.

Bömbölve nézte egymást a két viaskodó,
Tajték szakadva száján, mint a fáról a hó;
Vastag kötélnek hinnéd a feldagadt eret,
Mely sügyin és nyakában duzzadva lüktetett.

Szemén mely vérbe' forgott, szilaj düh lángja gyult,
Mig bolytos farka csiklós tekercsiből kinyult;
S első lábával a port hányván az ég felé,
Még távol, már előre nyakát meg-megszegé.

Most a két bús bikának tőrökje, homloka,
Dühöngve összeütvén, keményen csattoga;
De társát a berekbe tolá egyik korán,
Mig barna vér patakja csordúla meg nyakán.

S a vér látása jobban felgyújtva a dühet,
A bokrok közt megújult a véres ütközet;
Az összevágott homlok szolgálva tengelyül,
A két veszett csatázó forgott körül, körül.

Kiöltött nyelve kéken, hosszan függött alá,
Hátán a szórt mikép a sertét felborzoló;
Hasadt körmét gyepe és föld vére sűrűn tele,
A port magasra hányni nem tudta már vele.

Elfulva mindenik már, nem bög, csak nyöszörög.
Tövére vér serkedez fel, úgy csattog a tőrök;
Miglen a Szászé el nem veré az idegent,
Hogy szégyenében búsan bömbölve visszament.

S mely kotródott a hosszú viaskodás alatt:
Az ütközet helyén nagy kerek gödör maradt.

Szász a bikára sujtá
A görbe sombotot,
Mely megcsördülve szarván,
Lassan elballagott.

Szász fejcsóválva állt meg
Most a gödör felett,
S mi volt, mit oldalában
Egyszerre észrevett?
Széles, rozsdás vasabroncs. -
Szásznak se kelle több,
Nagy kése hasgatásán
Tágúla szét a gyöp.
És addig ásta, véste
A föld rögét, porát:
Abroncsos oldalával
Mignem kitünt - egy kád.
Abroncsa rozsdátt volt,
Dongája korhatag,
Behorpadt volna egy jó
Ökölcspás alatt;
És amint bizgatá Szász,
– Remélve, nyugtalan –
Lábáról majd leverte
A ráomlott – arany;
Mely a kádból csak úgy dőlt-
Kinyomva oldalát,
Mig szeme-szája Szásznak,
Bámultában elállt.
Magához térve később
Ijedt örömből,
Amint csak torka szolgált,
Kiáltozott körül:
Elő hé! merre vagytok!?
Jertek csak! mi dolog...!
S a számos pásztorember
Együtt álmélkodott.
De majd dologhoz láttak
Ugyancsak lelkesen,
Sütött bár a tüzes nap
Sugára mérgesen;

S a kád a föld öléből
Amint kivéteték:
Megtöltve színarannyal,
Hat volt körülte még!
A nagy kincsből, a helyre,
Melyen találtatott:
Rakának a folyónál
Elsőbb is templomot;
S kiirtatván tövestől
Körülte a berek:
Ott települtenek le
A pásztoremberek.

És a vének beszéde
Maradt firól-fira,
Miként épült a város
A Borzsa partira;
Mely, minthogy *Szász* a kincset
Berekben lelte fel:
Emlék gyanánt, *Beregszász*
Nevet kapott s visel.

Az egyház, melyről a mult idők regéje szól,
Nem rég emelkedett ki gyász omladékiból;

Ez, melyre a magyarnak a lengyelek keze,
Kölcsön fejében egykor jó leckét jegyeze.

Szépasszony dombja

A nagypataki határban, Bereg megye délkeleti lapályán, a bortermő nagymuzsalyi híres hegyek aljában, a Vérke bal partján egy kies domb emelkedik, amit a köznép A szép asszony dombjának hív. De ki is volt, s mikor élt ez a szerencsétlenül járt szép?

Élt ezen a tájon egy gróf Dobos nevű főnemesi család, s volt annak egy Ilka nevű lánya, aki éppen akkor lépett a kétszer nyolc tavaszába, a legszebb korba: tizenhat éves lett. Szép volt Ilka, megannyi szép hölgy királynéja. Aki csak látta, mindenki magasztalta, az egyszerű köznép meg egyenesen szép tündérnek nevezte.

De nemcsak a külseje volt szép, hanem a lelke is nyájas és ártatlan. Boldog volt, aki a közelében lehetett. Különösen egy-egy ifjú levente legeltette rajta szívesen a szemét. Egy nap jókedvében, meg azért is, hogy örömet szerezzen a lányának, gróf Dobos így szólt:

– Készülj, Ilkám! Jövő héten, majd szent Mihály napján, búcsúra megyünk Lampertházára. - Beregszászt abban az időben még Lampertházának hívták, mert majd ezt a későbbi nevét egy pásztor emberről kapta.

A szatmári főispán, Mike derék fia, Bálint, gróf Dobos udvarában szolgált. Ezeket hallva, így fordult az urához:

– Édes bátyám, ha engeded, én is elmegyek veletek. Talán még az is meglehet, hogy Ilkával teljes búcsút nyerhetek.

A gróf természetesen örömmel beleegyezett, hisz igen kedvelte a vitézt.

Elközelgett Mihály napja. Dobos szép Ilkájával és hozzá illő pompával felkészült, s útnak indult. Bálint is felszökkent büszkén szép barna ménjére. A társaság még aznap beért Lampertházára.

Szent Mihály napjára virradóan meghúzták a harangokat, hogy a hívek felkészülhessenek a búcsúra. Már a mise előtt tele volt Dobos szállása. Ment a sok deli ifjú legény, hogy a csodálatos szép lányt lássa. Boldog volt, aki vele csak egy pár szót is válthatott, de a legboldogabbnak mégis Bálint érezte magát, mert a leány reá pazarolta a legszebb pillantásokat.

Amikor a harangok harmadszor utolsót kondultak, mindenki letérdelt, hogy imádkozzék. Ilka is térdre ereszkedett. Angyálnak hitte, aki látta buzgótságát, szelíd arcát, tiszta ártatlanságát. Bevetődött a templomba Kankó, egy vár harambasája és háromszáz vérszomjas haramiának a vezére. Lampertházán járt, betért hát az imádkozók közé, és mivel le volt bocsájtva sisakjának a rostélyá, senki nem ismerte meg. Meglátta Ilkát, a szép angyalt, s azonnal feltette magában, ha törik, ha szakad, Ilkát elhurcolja várába, ha szép szerint nem lehet, megszerzi fegyveresen, akár még életek árán is. Vége lett a búcsúnak.

Délután tusára készült a sok levente. Megtudta ezt Kankó, és azt is, hogy a szép Ilka szintén ott lesz a viadalon. Farkas szívét ártatlan bárányéra cserélte. Mint mások, ő is beállt a vívni szándékozók sorába, s páncélosan fekete sisakjában elvegyült közöttük.

Ilka a hölgyek társaságában volt, s kezében egy koszorút tartott, akárcsak a többi lány, hogy majd odaadják egy-egy győztes vitéznek.

Megkezdődött a viadal. Két vitéz vágatott ki a seregből. Dárdát szegezve rohantak egymásnak, hogy kivesse egyike a másikat a nyeregből. Ha ez elsőre nem sikerült, újból összecsaptak, míg a gyengébb a földre nem került vagy ki nem esett a dárda a kezéből. Beregszász határában Szabadmező volt a neve, ahol az ilyen tornának volt a helye.

Már több pár is összemérte az erejét, amikor Bálintra került a sor, akivel a fekete sisakos páncélos vad Kankó fogott kezét, mert közben észrevette, hogy Ilkának Bálint kedvesebb, mint a többi vitéz, s azt gondolta, ezt legyőzni lesz igazán dicső tett.

Szorult kebellet állt Ilka, remény és kétségbeesés között figyelte a viadalt, tartotta kezében a koszorút, amelyet Bálintjának kötözött. Csendes fohász szállt el ajkairól, szerelmes szíve egyre hevesebben dobogott, alélt lelke csendesén sóhajtozott: „*Teljék be dicsősége Mike egy fiának!*”. Összecsapott a két lovag, csattant a dárda és a pajzs. Bálint és a lova egy pillanatra megingott a rettenetes ütéstől. Kankó, az ismeretlen zsvány már kezében érezte Ilka koszorúját. Reménye azonban hamarosan szertefoszlott. Bálint, amint megérezte ellenfele roppant erejét, amennyire csak bírta, összeszedte magát, s teljes erejéből úgy rontott az ellenfelére, hogy kiverte a dárdát annak a kezéből. Ezzel vége is lett köztük a tusának. Kankó vesztesen, megszegyenülve sarkantyúba kapta a lovát, s bosszút forralva elvágatott. Megfogadta magában, hogy ezt a kurta napot halmozva visszaadja, bár vesszen el haramiáinak apraja vagy nagyja.

Bálint boldogan vette át a győztesnek járó koszorút. Örült Ilka is szívből, hogy az egy ilyen derék daliái lett. Még egy ideig csatáztak egymással a vitézek, majd pedig egy másik mezőn lovaikkal versenyeztek. Egészen Búcsúig vágattak, majd onnan visszatértek. Az első pályadíjat egy tarpai legény vasderes paripája, a másodikat Bálint arab fajta barnája nyerte. Gróf Dobos adta át nem kis büszkeséggel mindkettőnek a jutalmat.

A gróf és családja csak másnap készült haza. Úgy döntöttek, hogy a Tiszáig elkíséri őket néhány vitéz.

Kankó, ahogy a Szabadmezőről elvágatott epés gyomorral, hol bosszútól lángoló, hol a szegénytől sápadó ábrázattal repült tova lován sasfészke felé, ahol

már várt rá Nyaláb pajtása. A tűz szikrázott két szeméből és dühös tekintete mutatta, hogy most valóban szörnyű baj érhetette.

– Meggyalázott, becsstelenné lett a mai naptól az életem! Képzeld el ezt a borzasztó, átkozott mai napot! Egy kölyök ma délután a tusán velem összezsapott – ezer menykő, minden ördög, te már ismersz engem, hogy eddig még senki le nem győzött –, de ez a rossz fattyú kiütötte a dárdát a kezemből. Vér csepegett tán mérgemben – hidd el – akkor a szememből! Ez már mind megesett, hanem most vagy soha többé nem, dúlt szívem haragját, bosszúmnak mérgét ki kell öntenem! A Tiszától jöttem, láttam, hogy a csarodai úton apja mellett ült a gyönyörű amazon. A kölyök meg vagy húsz éhenholt katonával kísérte őket. Őkelmét és a kísérőket a pokolba kell küldeni, de azt a kedves teremtest meg nem szabad érinteni! Csak majd én magam leszek az őrzője, gondviselője. Holnap éjjelre ide vele, legyen a Kankó nője!

Nyaláb harminc válogatott legénnyel Csaroda felé nyomult. Mire a hajnal pirulni kezdett, Kankó meg Lampertházára érkezett, s az egyik orgazdája házában pálinkázott. Még akkor is gyötörte a rajta esett gyalázat. Hogy terve jobban sikerüljön, egy vándor barát csuháját öltötte magára. Orgazdája adott neki egy zarándokköpönyeget, egy vándorbotot, egy ócska, kopott barna süveget. Ezt magára öltötte, vendéghaját, szakállat ragasztott, s így, család zarándok képében indult szembe magával a halállal.

Bebotorkált gróf Dobos szállására a pitvarba, s alamizsnára várakozott. Amint Bálint meglátta, alamizsnát nyújtott neki s megkérdezte, hogy honnét való, és merre járt mostanában.

– Édes úrfi – szól Kankó reszkető hangon - nyomorult bús életem remény és vigasztalás nélkül tengetem. Hogy mi kínoz, az úrfinak én azt el nem mondhatom. Elég az hozzá hogy a Szentföldre vitt az ostoba indulatom. Mostan onnan jövök, de alig-alig húzom már a lábaimat. Ah, de csábító hibámat még most sem tudom megvetni!

– Szegény ember, hát hol lakik? – kérdezi Ilka, aki bentről hallotta a beszédet. – Igen sokat járhatott! De amint kitekintett az ablakon s meglátta az izmos Kankót, kételkedni kezdett szavaiban: „*Vajon nem fillent-e? Hogy hordhat egy ilyen ember mankót? A sok járás-kelés a testet elapasztja. Ennek meg, né, milyen tüzes, pirospozsgás az ábrázatja.*”

– Biztosan a melegségtől van – szól közbe a gróf.

– De atyám uram, azok a villogó szemek milyen vizslák!

– Hidd el, Ilkám, a te szemeid csalatnak.

Kankó közben Bálint szavaiból megértette, hogy a gróf tüstént indul, amint a szálláson az ebédjét elköltötte. Ő is visszatért gyorsan orgazdájához. Lángolt a két szeme, méreggel telt el újra gonosz vére. Lehányta magáról a barátgúnyját, előhozta s megnyergelte vasderes paripáját. Felült rá, és egyenesen a Megállj felé vágatott, ahol találkozót beszéltek meg Nyalábbal. Szinte habzott alatta a futástól a szegény pára. Mire megérkezett, már várták Nyaláb vitézei.

Közéjük lépett, s keményen így kiáltott:

– Kedves bajtársak! Ismerem elszánt, hű lelketek, az egész világ csudálja majd vitézségeket. Kedves Nyaláb, lelkem másik fele! Veled élek, veled halok, ez a dolgok veleje! Mi a máséra rászoktunk. Vagy győzelem, vagy halál! Vagy az egyik, vagy a másik ránk talál! Gróf Dobos ma ezen az úton, itt az Égresen keresztülön kevés kísérővel. Mi gyorsan rajtuk csapunk, hisz a bátor elszántsághoz mi már úgyis hozzászoktunk, s nem riadtunk meg egy kis embermészárlástól. Egy lányka lesz velük, annak viszont kedvezetek. A többi kincs, rablott jószág legyen a tietek. Aki gyáván megszalad, azt az én dárdám vagy kardom vasa küldi a pokolba, különben ne legyen a nevem harambasa. Nesztek, foglalóul a présből egy-egy máriás, fogjátok! Most az út mentén az Égresben kétfelől lesben állunk, s ha jelszót adok, mindnyájan kirohanunk rájuk.

Estefelé járt már az idő, amint a gróf családja és kísérete a Csaroda vizét átlábalta. Jándnál szándékoztak átkelni a Tiszán. Odáig kísérték volna a levették az utazókat. Szörnyen ellepte a zsvány abban az időben a környéket. Nagy híre volt Kankó és Nyaláb vezér zsványcsordájának. Nem volt tanácsos magánosan utazni. Ezért kíserte hát a csapat a gróft. Mielőtt a Tiszához értek volna, keresztül kellett menniük az Égresen, ahol Kankó és zsványai álltak lesben. Alig tettek pár lépést, a zsványok máris rájuk rontottak.

– Rajta! Öld! Vágd!

Maga Kankó a sötétben félreosont. A gróf és a kísérő vitézek kardra kaptak, és csakhamar négy zsvány harapott a fübe. Bálint Nyalábbal csapott össze, s bár annak baltája megsértette kezét, de a haramiavezért mégis derekasan megvagdalta. Ilka a veszélyt látva ájultan csuklott össze a szekérben. Kankó hirtelen előugrott rejtekéből, kiemelte a lányt a kocsiból, s már majdnem a lovára kapta, amikor Bálint bőszen odaugratott és rákiáltott:

– Ereszd el! Különbön szívedet tüstént általverem!

Ilka feleszmélve sikoltott. Bálint sem volt rest, akkorát sújtott kardjával Kankó karjára, hogy nyomban eleresztette a lányt. Derekasan aprították a kísérő levették is a zsványokat, akik hamarosan a víznek vették útjukat. Ők sem

tétováztak, hanem gyorsan tovább indultak. Egy meghalt katonájukat magukkal vive Jándra érkeztek. Eltemették a halottat a Tisza partján, s elváltak egymástól. A grófék átkeltek a Tiszán, a kísérők meg visszafordultak.

Csendesen élt gróf Dobos egy ideig szép dobosi várában Ilka és Bálint társaságában. Szinte már családtagnak tekintették a fiút, amióta Ilkát Kankó kezei közül kiszabadította. Ilka bátrabban járt-kelt társaságában, tréfálkozott vele, de összeszorult a lelke mindjárt, ha Bálint nem volt mellette. Meg is esküdtek titkon egymásnak, hogy soha el nem válnak.

Egy ízben, amikor a várkertben hármasan sétáltak, így szól a gróf nagy komolyan Ilka Bálintjához:

– Bálint fiam! Ma kaptam atyádtól levelet. Azt írja, hogy küldjelek haza hozzá. Siess, mert ő már öreg és beteges, s az öreg embernek maholnap készül a sírja. Azt szeretné, hogy még addig megházasodj, amíg ő él, és légy te a főispán Szatmáron, foglald el a székét. Kinézett számodra már egy szép leánykát is, az ispánságod felől is kész a legfelső határozat. Szándékodban én mindig támogatlak, de ezek szerint házamtól most már búcsút kell venned.

– És te, Ilkám, jó leányom, ha atyádat igazán szereted, tudom, hogy akaratom ellen nem szegülsz. A derék Baktay Vince szüleivel kötött egyezségünk szerint vele fogsz a jövő héten kezni.

Persze, mindezt csak akkor találta ki a gróf, mert észrevette ő már régen a két ifjú egymás iránti szerelmét, csupán próbára akarta őket tenni.

– Most te, Bálint, tehát szépen hazamégy, majd húshagyó hétfőre eljössz hozzánk menyegzőre.

Mint mikor a mennykő lecsap egy ház sarkába s lakói bálvánnyá változnak, úgy megrémült egyszerre a két szerelmes. Térdre hulltak a gróf előtt, s amint szólni tudtak a csapások fergetegétől, így könyörögtek:

– Atyám, bátyám, inkább ölj meg bennünket, de ne szakítsd szét a szívünket. Egy érzés, egy lélek lakozik már örökre a mi keblünkben. Mint jó atya, ne ellenkezz velünk, hanem inkább add ránk áldásodat, és mi is áldani fogjuk még sírodban is haló poraidat.

A gróf szíve sem volt köből, megesett az ártatlan szerelmeseken.

– Keljetek fel – mondta – s várjatok egy keveset, mert Bálint apja tényleg írt a fia házasságával kapcsolatban.

Bement a házba a levélért, s amint visszatért átadta Mike levelét fiának, Bálintnak.

– Itt van, olvasd atyád akaratát!

Bálint, mint engedelmes, jó fiú, aki atyja akaratát és szavát soha nem kárhoztatta, mindig tiszteletben tartotta, remegő kezében tartva gyorsan átfutotta a levelet.

Ilka, míg a fiú olvasott, könnyektől fátyolos szemeivel várakozóan Bálint arcát figyelte. Közben úgy érezte magát, mintha a vérpadon állna, s most olvasnák fel előtte a kegyelemlevelet.

– Édes atyám! – kiáltott fel Bálint, és Ilkát forrón átkarolta. – Te az enyém, én a tied!

– Ah, kedveseim – mondta a gróf –, én csupán az érzéseiteket akartam próbára tenni, hisz láttam egymás iránti hűségeteket. Látom, fiam, te Ilkát tiszta szívből szereted, s mind szereteted, mind rangod megegyezik a miénkkel. Azonfelül neked köszönhetjük Ilkámmal még az életünket is. Legyetek hát egymáséi, és tegyetek boldoggá öreg napjaimat!

Megpecsételték hűségüket, hatalmas lakodalmat csaptak.

Bálint kedves Ilkáját saját várába röpítette, s boldogan éldegéltek az igaz szerelem forró ölében.

De semmi nincs úgy és nem is lesz, hogy ne változnék. Változik az élet, változik a boldogság, mert a sors csapásaitól nem véd meg sem fegyver, sem pajzs. Azonban el van fedve szemünk elől a jövőendő tükre, s nem láthatjuk meg, mi van a lepel alatt.

Amióta Bálint Ilkáját várába vitte, gróf Dobos egyedül élt szomorú magányában. Endre király seregében szolgált fia, György, aki követte a nagy királyt a Szentföldre. Az uralkodó igen szerette és megbecsülte a bátor vitézt, mert kardja előtt nem állhatott meg a pogányság. Fél év is eltelt már, hogy Ilka kontyot tett fejére, amikor híre futott, hogy hazatérnek a Szentföldről a magyar seregek.

Amint Endre király visszatért hazájába, vele együtt az áldás, a jó rend és a béke költözött országunkba. Megígérte a szentséges atyának, hogy itthon is terjesztője lesz a szent vallásnak, s megtéríti Drákot, a vad oláh herceget még akkor is, ha ellene sereget kell vinnie.

Drák, a pogány herceg és népe Máramaroson lakott, amelynek magas bércei eddig nem láttak erőszakot. Endre nem oszlatta fel seregét, hanem ide parancsolta 80 ezer legényét. Ott szállt táborba, azon a kellemes síkon, amely Borsova, Vári, Badaló és Gecse közt terült el. Két nap múlva Drák herceghez követeket küldött, s arra kérte, hagyja el pogány hitét és vegye fel a keresztet. Míg Endre követei Máramarosban jártak, vitézei közül, akik e vidékről származtak, sokan szabadságot kértek.

Hazatérhetett apja házához az ifjú Dobos gróf is, és vele együtt rándultak el Ilkához a Szamos mellékére. Majd Bálint és Ilka kísérté vissza az ifjút Beregbe, Endre táborába. György bemutatta egyetlen nővérét a királynak. A király megcsodálta szépségét, és szívesen vette tisztelgését. Meghagyta Györgynek, hogy míg seregével itt táborozik, testvérét, Ilkát haza ne bocsássa, biztosítja, hogy itt nem fog unatkozni.

Bálint tehát kedves feleségével a közeli Baktán szállt meg Baktay Barnabás házában, hogy ne legyenek távol a király főhadiszállásától.

A zsvány Kankó dúlt, fosztott, rettegésben tartotta e tájat. Híre eljutott Endre királyhoz is. Miután megértette, hogy Kankó és Nyaláb mennyi siralmat okozott, ellenük nem kis csapattal az ifjú György gróft rendelte olyan paranccsal, hogy pusztítsák el Kankó fészket, verjék szét vad csordáját, s mentsek meg tőlük e vidéket.

Kémei által meghallotta ezt Kankó, vak dühében összesípolta az egész zsványhadat, otthagya fészket s ellepte a környék erdős táját. Tudomására jutott az is, hogy Bálint Ilkájával Baktán van megszállva. Feltette magában, hogy majd rájuk ront csordájával. Meg is valósította volna szándékát, ha György gróf egy elfogott zsványtól meg nem értette volna titkos célját. Úgy rendelkezett hát, hogy serege Bakta határában rontson rá a zsványokra. De Kankó ravasz volt, nem a síkság felől közelítette meg a helységet, hanem a Kishegy felől. Átgázolt a folyón ott, ahol Baktát a legközelebb vélte, és felgyújtotta a falu legszélső házát. A nép odacsődült, s míg a tüzet oltotta, ő addig Baktay Barnabás házára támadt. Berontott a házba és mindenkit megölt dühös tigris módjára. Baktay és Bálint szintén a tűznél volt, szerencséjükre, mert most kiömlött volna mindkettőjük vére. A zsványok hamarjában kikutatták a ház kincseit. Megragadták és megkötözték Ilkát, majd az ájult asszonyt Kankó maga elé emelte a nyeregbe.

A gaz zsványok ezután az erdőn keresztül ügetve igyekeztek elérni a Korongerdőnél lévő hidat, nem is sejtve, hogy György katonáival ott ellenük lesben áll. Amikor a vitézek észrevették a közeledő zsványokat, minden oldalról körülvették őket. Amint Kankó ezt észrevette, kölykevesztett oroszlánként nekivágott a kordonnak. A katonák úgy aprították a zsványokat, ahogy nekik tetszett. Vérük és lovaik vére belefolyt a közeli patakba és pirosra festette a habokat. Ezért lett Vérke a neve a pataknak. Kankó vágatott már csak egyedül szép prédájával, az ájult Ilkával. Nem győzte csodálni még ekkor sem az alélt hölgy szépségét. De sem a jóhoz, sem a széphez nincs érzéke a gonosznak. Amikor látta, hogy a szép Ilka semmiképpen nem lehet az övé, levetkőzve minden emberi érzését, az asszony szívébe verte törét és ledobta a lováról. Mozdulatlanul, önvérében heverve feküdt a porban, amikor a Kankót üldöző György meglátta testvérét. Megtorpant kővé meredve, csak a feje szédült a fájdalmas bódulattól. A zsványokat üldöző legények is megtorpantak egy pillanatra, sajnálattal tekintettek az elhervadt szépségre. Kankó pedig kihasználta a pillanatnyi döbbenetet, átvágta magát a kordonon, s mint a szélvész, úgy repült át a síkságot gyors paripájával. Utána eredtek többen is György vitézei közül, de utol nem érhatték. Utolérte viszont a sors büntetése. Amint vágatott és a búcsúi erdőnél lovával beleugratott a folyóba, a víz nyomban elnyelte. Véresen

felbukott még három ízben a felszínre, de aztán végérvényesen elnyelték lovastul a habok. Azóta nevezik ezt a helyet Lóhalálnak, a vizet pedig Basa vizének.

Endre király hallva szegény Ilka szerencsétlenségének a hírét, a baleset helyére sietett, s amikor látta a ledőlt szép virágbokrot, amelyhez hasonlót keveset lát a világ, elfogódottan bús könnyeket hullatott a szép tetemre. Jött gróf Dobos és Bálint is a nagy bánattól elszorult kebelével, ájultan roskadtak a rideg holttestre. Nem lehet azt a keserűséget és fájdalmat leírni, amit ilyenkor egy embernek ki kell bírni.

Endre király parancsára sírját azon a helyen ásták meg, ahol drága életétől megfosztották. A király parancsot adott ki minden katonájának, hogy a tündérszép asszony nevének örök emlékezetül egy-egy süveg földet töltsön mindegyik a sírhalmon felül. A sír halmozódott, emelkedett, míg belőle a máig fennálló „*Szépasszony dombja*” lett.

* * *

Időközben a Drákhöz küldött követek is megtértek jó hírrel, mert kedvesek voltak Drák számára a király üzenetei.

Endre maga is felment Ugocsába. A róla elnevezett Királyházán szállt meg. Innen látta Kankó és Nyaláb haramiák várait, amelyeket fáradságaiért Dobos Györgynek adományozott. Később Zsigmond király néhány faluval egészítette ki, majd a Perényiek alkották szép birtokká.

A szerencsétlenség után Bálint eltűnt örökre. Később, akik látták, azt a hírt keltették felőle, hogy a nagybereg-i erdőben remete lett belőle. A remeteségének helyén később egy helység keletkezett, s ez a falu róla kapta a Remete nevet. Úgy tudják a régiek, bár már sok század telt el azóta, hogy az összehordott domb tetején ciprusfák közt hajdan egy kereszt állott. Sokszor láttak ott egy remetét térdelni, a bús holdvilágnál a kereszt előtt imádkozni, míg egyszer szegényt ott halva találták, s kedves helyén, a dombtetőn, a kereszt tövébe eltemették.

Lampertszásza (Beregszász) város kiváltságlevele

„IV. Béla, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország és Bulgária királya, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország ura, minden Krisztusban hívőnek, aki e levelet olvasni fogja üdv az Úrban. Amit a királyi hatalom megerősít, annak szilárdan meg kell állania. Mindenkinek, jelenleg élőknek és későbbieknek e sorokkal akarjuk tudomására adni, hogy a mi lampértházi keresztyén vendégeinek elébünk járulván, buzgón kérték tőlünk, hogy azt a szabadságot, amit mi nekik Lampertháza felől engedtünk, örökösen adtunk és adományoztunk, kiváltságlevelünk által méltóztassunk megerősíteni. Amely szabadságnak tartalma ez:

Hogy e helyre az emberek biztonságban jöjjenek és amikor akarnak elmenjenek, mindenkor, minden javaikkal, saját hasznukra készített eladni valóikkal egyetemben. Ezen felül a mi udvarbíróink törvényszékére – hármat, a vérontást, a tolvajlást és emberölést kivéve – semmiben se kényszeríttessenek, hanem minden más perükben a falunagyuk ítéletét hallgassák meg. A három ítélettől is tudniillik a birság harmadrésze a falu bírójának járjon. Tizedüket pedig gabonából és borból adják meg a papjuknak, akit maguknak választanak. Egyházuk pedig az esztergomi érsekséghez tartozzék és legyen kivéve egyéb joghatóság alól. A plébánosnak 50 telek után adjanak egy márkát, és amikor sorra kerül, hárman adjanak ebédet és vacsorát egy napra, és az év többi részében többet nem tartoznak fizetni, hacsak nem Szent Mihály napján minden porta után két fontot. Amikor a királyi adót az egész országra kivetik, ők is kötelesek a rájuk eső adót kifizetni. Az ide összegyülekezett bármilyen állapotú és nyelvű emberek egy azon szabadsággal éljenek. A nevezett föld, mind a hegyek, mind a völgyek, valamint a vizek haszonvételei pedig ezek: amennyire csak elérnek sertéseikkel a Bereg erdőig egy nap alatt, használják; hogy akarják és építésre fát is vághatnak. Ha bárki a lakók közül örökösben megfogytatkozik, azaz nincsen fia vagy leánya, az esetben az alispán annak javaiból semmit sem foglaljon el, hanem bárki számára – akinek akarja – legyen szabadsága adományozni, vagy elküldeni. Piacuk legyen szombati napon és sem a vevők, sem az eladók semmi többet nem tartoznak fizetni, mint minden egyes szekér után egy dénárt. A hozzájuk érkező alispánunknak májusban adjanak egy napra egy ebédet és egy vacsorát. Ha pedig valakik az ő földjükre letelepedni akaró szabad embert zaklatnák és akadály támasztásával büntetnék, azok mi királyi székünkhöz folyamodjanak, és érezzék a mi hatalmunkat. Ennek emlékeztére adjuk jelen levelünket. Kelt az Úrnak 1247. esztendejében.”

Mátyás király históriája

Galeotto Marzio *Mátyás tetteiről és jeles cselekedeteiről* szóló művében említi, hogy Mátyás asztalánál gyakran hangzottak fel magyar nyelvű hősi énekek, amelyekben a vitézek harcát, győzelmét dicsőítették. Johannes Cuspinianus (1473- 1529) bécsi humanista azt is tudja, kik voltak ezeknek az énekeknek a hősei: „... akkor élt Kinizsi Pál, az idősebb Báthori István, mennyi hős, istenemre! Naponta csaptak össze a törökkel úgy, hogy mindig győzelmek voltak olyannyira, hogy kiváló tetteiket ma is lant mellett éneklik. Ugyanis nem szerelmes kantilénákat dalolgattak mindenfelé, mint nálunk, hanem a vitéz férfiak cselekedeteit: Hunyadi Jánosét, Mátyásét, Kinizsi Pálét és az idősebb Báthori Istvánét.”

Galeotto Marzio 1485-ben készült és az akkor még gyermek Corvin János hercegnek dedikált kéziratos munkája, a *„Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről”* az irodalomkedvelő Perényi-Frangepán család levéltárából került elő. E kéziratot adta ki Gyulai Torda Zsigmond 1563-ban Bécsben, hogy mind a mai napig a Mátyás iránt érdeklődők kedvelt olvasmánya legyen.

Hogy a nagy humanista uralkodó tettei, harcai még elevenebb emlékként éljenek ezen a vidéken a XVI. században, amikor a török marcangolta az országot és a kevély németek sanyargatták, annak másik fényes bizonyítéka a *„Históriás ének a felséges Mátyás királynak a nagyságos Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő e világból való kimúlásáról”*.

Göröcsöni Ambrus diák Homonnai Drugeth Gáspár lantosa, majd a munkácsi vár gondnoka volt. Históriás énekét 1567-1568-ban szerezte, de munkája befejezetlen maradt, mert Mátyás életét és harcait csak Bécs bevételéig (1485) írta meg. A költemény azonban így is elég terjedelmes. Négy részből, 737 négysoros versszakból áll.

A bevezetésben Árpáddal kezdve megemlíti a Mátyás uralkodása előtt élt jelentősebb királyokat, dicséri tetteiket, majd így ír:

„Íme csudám ezen nekem nagy vagyon.
Királyoknak mely krónikájok vagyon,
Énekekben hadok írván megvagyon,
Nevek, dicséretetek nálunk nagy vagyon.
Tartozunk mi annak több dicsérettel,
Kinek élünk isten után nevével,
Dicsekedünk mi jó fejedelmünkkel,

János vajdával, fiával Mátyással.
Én nem hallok oly jó énekszerzést,
Kik előhoznák jó fejedelmünket,
Mátyás királt régi jó vezérünket,
Elfelejtettük mi jóltett emberünket.
Rendszerint megmondom ő eredetét.
Nemzetiben fundamentum kezdetét,
Nagy szegénységből felemelkedését,
Mátyás királynak megmondom dolgait.”

Aztán szépen versebe szedi a Hunyadi-legendát a gyűrűvel és a hollóval, Hunyadi János felemelkedését, dicső harcait: a rigómezei csatát, Nándorfehérvár ostromát. Eleven és szemléletes, a stílusa, amikor a döntő ostromról szól:

„Veszedelem, öldöklő oly nagy vala.
Két fél lövéstül ugyan és omol vala.
Hátul törököket vágják ostromra,
Lövik, vágják egymást úgy hajtják vala.

Oly nagy sűrűn az falt mind körül hágják.
Lajtorjákat serinkednek, támasztják.
Az sok horgot törésnek felakasztják,
Kin pogányok sűrűn az kőfalt hágják.

Döntenek fokról követ, forralt faggyat,
Gerendákat fokról nyakokba hánnak.
Lajtorjájáról hullanak törökök hálnak.
Ha egy esik, ketten helyébe hágnak.”

(Akárcsak az egri vár ostromát látnánk, mintha csak valamelyik török által ostromolt várnak személyesen is a védője lett volna a költő.)

Ezután rendre versebe szedi Hunyadi János halálát, Hunyadi László kegyetlen kivégzésének történetét és Mátyás királlyá választását:

„Ím a község felrohant, az kiált
Legyen vajda fia Mátyás királlyá.
Lám atyja is jól szolgált ez országba,
Ki ellent szól meghaljon ez órában.”

„Tőnek nagy zendülést, felkiáltanak,
Úristennek nagy hálákat adának.
Sok harangok, dobok, trombiták zúgnak,
Álgyú, tarack, szakálasok ropognak.

Vígan Mátyást királyoknak kiálták,
Hítlen urak Buda varát megadák,
Mátyás király számára elfoglalák,
Szilágyit benn gubernátorul hagyák.”

Elmondja, hogyan fékezte meg Mátyás a széthúzó, marakodó nemesség hatalmát, megénekli a király győztes hadjáratait, harcait a törökkel, az ország biztonságának megszilárdítását:

„Hazába Szerémség lakik békével,
Nagy vitézül török nem mehet végekben,
Végek bíznak Mátyás vitézségében,
Mert hada kész, mint húzott íj kezében..”

„Igaz ítéletet tétet mindennek,
Nincsen választása ott személinek.
Nagy szép móddal mindennek megbékélnek.
Nagy háborúk mind lecsendesedének.”

„Mindenben nagy szerencséje királynak.
Gazdagsággal bányák nyilatkoznak.
Bányászok nagy sok aranyat találnak,
Hogy nem idejükben több királyoknak.

Az bornak, búzának böcsl nem vala,
Mindenféle barom megsokasula.
Pároknak is sok aranypénzek vala,
Só fejér, és vas is sikeres vala.”

Versbe szedi, hogyan szerezte vissza Mátyás a koronát, miként indított hadjáratot Csehország, Szilázia és Ausztria ellen. Helyenként megrajzolja a király jellemvonásait, különösen színesen írja le, hogyan fogadta Mátyás a külföldi követeket. Ilyenkor megcsillan művében a humor is.

Amikor a velencei követektől egy nagy „*kristálypohár széket*” kapott ajándékba, meg sem köszönte, hiába beszéltek róla az ajándékozók nagy ékesszólással. Oldalra tétette, és két ifjú szolgájának odasúgta, hogy tegyenek úgy, mintha valamin összevesztek volna. Az ifjak egymás torkának ugrottak, és látszólag véletlenül feldöntötték a pohárszéket. A kristály összetört:

„Király szóla, az cserepet kivetnék:
Törött állat, cserepe sem jó ennek.”

Helyére szép arany kupákat raktak, s amikor az ifjak véletlenül ezt is ledöntötték:

„Király szóla, kupák felszedetnének;
Noha törött, cserepe is jó ennek.”

A velenceiek megértették, hogy a királynak nem kell „*iveg ajándék*”.
Másképpen jártak a török követek:

„Törökök mind szép renddel megállának,
Fejek hajtva sok szép jót mutatának.
Szóla az uraknak, hogy hallgassanak,
Ő ne lenne oka ha romlanának.

Ottan csauz követség elkezdé,
Győzhetetlennek az császárt nevezé.
Csauzt megriaszta, másutt kezdené.
„Igazat mond, mert azt nem izenhettél”

Renddel követséget meg azon kezdé,
Király megharagvék, igen riasztá.
Medve módra szeme vérben fordula,
Ajakát harapá, vére csordula.

Rajta, csauz látá, ugyan elhala,
Többet az királynak szólni sem tuda.
Nadrágából meleg, sós víz fakada,
Más dolgát is ő lebocsáttá vala.”

Ez az erős akaratú, hódító hadvezér foglalta el Bécs városát.

Göröcsöni Ambrus valami oknál fogva nem fejezhette be a munkáját, mert Mátyás tetteit csupán Bécs bevételéig énekelte meg. Miért maradhatott félbe a műve? Nem tudjuk. Azt tudjuk viszont, hogy munkája nagy népszerűségnek örvendett, mert még ebben a században, a XVI.-ban, öt kiadást ért meg. Göröcsöni krónikáját nyomban ketten is folytatták. Az egyik Ilosvai Selymes Péter, a Perényiek lantosa volt, aki feltehetőleg személyesen is ismerhette Ambrus deákot. Az ő munkája azonban kiadatlanul maradt. A história másik folytatója Bogáti Fazekas Miklós, tordai tanító a kiadó megrendelésére fejezte be a históriát. Az ő műve Ambrus deák munkájával egybekötve jelent meg.

De vajon ki lehetett maga Göröcsöni Ambrus? Vezetéknévét pontosan nem ismeri az irodalomtörténet, mert a Göröcsöni név irodalomtörténeti közmegegyezéssel született. Önmagát a szerző költeményének versfőiben AMBROSIVS LITERATVS DE GERCIEN-nek nevezi. Ambrus deák nem származhatott „Göröcsön”-ből, mert ilyen helység sehol nincs. De ha feltételezzük azt, hogy Ambrus deák - mivel a Homonnaiak lantosa volt, s majdnem a munkácsi vár gondnoka lett - a vidékünkéről is származhatott, akárcsak Ilosvai, akkor a nevében szereplő helységet jelölő szót inkább olvashatjuk „Dercénnek, mint „Göröcsön”-nek. Dercén éppen Munkács mellett van, feltételezhető tehát, Ambrus deák valójában derceni származású lehetett (A szerk. – *A Dézsi Lajos szerkesztette Magyar Történelmi Életrajzok című 1912-ben megjelent kiadvány így ír róla: „A Szerző életéről is keveset tudunk. Nevét a versfejekből tudjuk, valamint azt is, hogy Ungváron (in Hungvar) írta művét és urának, Drugeth Gáspárnak (a nevickei vár urának, nagy mecénásnak és rablólovagnak) ajánlotta. Neve egy kelet nélküli tanúvallomásban is szerepel, mint a Homonnai Drugeth servitora vagy szolgálja, s azt vallja, hogy hallotta, mikor Csicsery András, ungi alispán, ura pozsonyi szállásán azt mondta, hogy ártana, ha tudna, a Dobóknak, mert azok is ártalmára törekednek. Ez a hatvanas években történhetett s valószínűen Drugeth lantosa és íródeákja volt.”*

Lehoczky Tivadar könyvében, a Bereg vármegye monographiájában közli a munkácsi vár főnökeinek és parancsnokainak a névsorát. Itt megtalálható Ambrus deák is udvarbíróként. A középvezetési és babuliskai kenézlevelek tanúsága szerint 1554-től Nagylaki Mátyás és Possodi Bertalan várnagyok idejében Csáky Ambrus deák volt az udvarbíró, s néhány éven keresztül ő töltötte be ezt a posztot. Hogy Csáky Ambrus deák azonos lehet a derceni születésű „Göröcsöni” Ambrussal, azt csupán feltételezhetjük. Ez azonban nagyon valószínű lehet, mert kívül ebben a korban egyetlen Ambrus nevezetű vezető ember sem szolgált a várban, aki deáknak nevezte volna magát, akárcsak a Mátyásról szóló história szerzője.

Szabács vára

Szabács vára a mai Szerbiában, a Száva jobb partján, elhagyott ugyan, de most is meglehetősen épségben fennálló régi vár. Mohamed szultán, hogy a Száván való átkelést a Szerémségbe biztosítsa, 1470-ben e helyen a lehető legnagyobb titokban s nagy hamarsággal erős kővárat építtetett, melyet a folyamról Szabácsnak nevezett el. Mátyás király felháborodva vette a hírt e vár megépítéséről, s Horvátország és Szlavónia bánját Thúz Jánost, a miatt, hogy ezt meg nem gátolta, fogságba vettette. Helyébe bánná Magyar Balázst nevezte ki, kinek segélyére a vár megvétele és lerontása végett Ország Mihály nádort és a kevéssel később kalocsai érsekké nevezett Gábort küldte le. A királyi sereg, bár több úri dandár is csatlakozott hozzája, nem boldogulhatott a széles folyamtól is védett erős várral, úgyhogy kénytelenek voltak a vár vívását abbahagyni s beérni azzal, hogy Klenakon, Szabácssal szemben, a becsapások meggátolása céljából szintén várat emelhettek. Magára Mátyásra várt a feladat, melyet seregei sem akkor, sem egy-két év múlva, Ujlaki Miklós bosnyák király vezérlete alatt nem tudtak megoldani. 1475-ben késő ősszel indult meg Szabács ellen. A vívás 34-ik napján, 1476. február 15-én déltől estig tartott a roham, mely után az agyonfáradt helyőrség nyugalomra vonult. Ekkor a vár másik oldalán, a fedett árokban elrejtőzött, fekete-seregbeli vitézek kirohantak, s az erősséget annak leggyengébb s most éppen védtelen pontján támadták meg. Maga a király vitte utánuk társaikat, kikkel egyesülten még virradat előtt ádáz küzdelem után kicsikarták a várat a védők kezéből. Foglyot nem ejtettek; a janicsárokat állítólag mind egy szálíg lekasabolták. Mátyás, miután az erősség kijavításáról és újonnan felszereléséről gondoskodott, visszatért Budára. Erről a küzdelemről szól a Szabács viadalja címet viselő legterjedelmesebb magyar történeti ének, mely Mátyás király idejéből fennmaradt.

A kéziratot 1871-ben fedezte fel az ungmegyei Csicseren, a Csicsery-család oklevelei között Véghely Dezső történész. A Magyar Történelmi Társulat 1872. januári ülésén Thaly Kálmán mutatta be.

E fontos nyelvemlékünk egy hosszában kettéhajtott, s ennél fogva négy lapot képező, de erősen megrongált nagy féllívből áll, és Mátyás király egyik nevezetes haditettét, a Mahomet szultán által a Száva mellett épített Szabács várának 1476 januárjában történt ostromát mondja el. Legterjedelmesebb - 150 soros – történeti énekünk, amely Mátyás korából ránk maradt. Kezdő szavaiból ítélve („De az fellyől mondott Pál Kenézi”) az eleje hiányzik. Különösen fontossá teszi az is, hogy gyakori és egykorú törléseinél, javításainál fogva eredeti fogalmazványának látszik. Toldy Ferenc véleménye szerint ez az ének

egyike lehet azoknak, amelyeket Galeotto Marzio szerint Mátyás hőstetteiről annak asztalánál énekeltek.

E költemény történetileg is igen becses, a vár vívásának több ismeretlen részletét tudjuk meg belőle, például Ali bég érkezése, a dob- és trombita-epizód, a török ifjú kiszökése, Várdai Simon elesése. Az előadás közvetlensége arra enged következtetni, hogy a költemény még az ostrom esztendejében, 1476-ban keletkezhetett.

Korábbi hamisítási esetek miatt a történészek az események rekonstruálásával bizonyították az eredetiséget. Aggudalomra a rím szerinti tördelés és a sorkezdő nagy kezdőbetűk adtak okot, mivel ez Mátyás korában merőben modern megoldás. Költői becsét természetes előadása, tömörsége és ritmusának meglehetősen folyékonyasága adják. E tekintetben jóval felette áll a XVI. század egyéb költői maradványainak.

Szabács viadala

(1476-nál nem korábban) [1]

[...]

De az fejl [2] mondott Pál Kenezsi, [3]
Ároknak mélységét igen nézi;

Ki Szabács erős voltát elméllé, [4]
Honnég [5] minemő álgyú kell mellé.

Szorgost megyen Nándorfejérvára,
Hol királ erről bizon hírt vára.

Legottan számtalan sok hajókat,
Fejérvárnál az Dunán valókat,
Nagy hamar felvontata az Száván,
És Szabácsvár táját hoztatá számán.

Nép számtalansága környöl állván,
Nagy erősséget [6] víz felől csinálván,

Hajókat mond árokba vontatni,
Környöl pattantyúkkal falt bontatni;

De ment [7] az hajókot felvontatá,
Sok felől Szabács falát bontatá.

Vízárokból viadalt es tartottak,
Azzal Szabácsnak ígyen sem árthattak,

Mert mondhatatlan szakálosokval, [8]
Sok nyilakval, sőt számtalan sokval,

Kézi puskákval, nagy pattantyúkval,
És külömb-külobb álgyükval,

Sebes és úgyan szünetlen löttek,
Sőt minden erejekvel rajtonk löttek.

Nu, azért strumlottak [9] kéméletlen, [10]
Hogy belől sérelm lött mértékletlen.

Affelett sokszer harcolást töttek,
Azzal magoknak sok sebet vöttek,

Halált es vallottak hát némellyek,
Király nagy tisztességét mellett.

Elő [11] egy ifjú Várdai Simon,
Kinek anyja énaponkéd [12] sír honn.
Bizon ő kegyes úrfiú vala,
Ki pattantyú miá [13] ott hala.

Más cseh vitéz, Franc főtisztos hadnagy.
Kik bizon kegyes Istennél vadnak.

Ebbe sonha senkinek nincs kétség –
Vagy tisztúlat helén [14] ökök értsék;

És az többi; ottolyal [15] kik haltak,
Isten [...] szeretetesekek kik voltak.

Ma immár őérettek imádjunk, [16]
Afelett Istennek nagy hálát adjunk,

Mindennemő nagy sok jótételéről,
És erős Szabács megvételéről;

Ki alatt volt népnek válogatotta,
Dolgát minden ment vitéz tartotta.

Kit meg nem mondhat emberi állat,
Mely nagy harcolás volt Szabács alatt!

Menden ott vitézségét mutatta,
Mert királ őket hozzá nógatta.

Egy idén nagy jeles strumlást tőnek,
Azzal magyarok jó nevet vőnek,

Kin hát cseh vitéz népek nem voltak,
De azokba oszton sokan holtak,

Mert tulajdon hát önmagok, mikor
Volt volna setét előálomkor,
Szabácsba nagy vesztegség [17] lött volna,
Vitéz cseh nép azért beljött volna,

Szertelen magokat ott rekesztvén,
Egy házat viadalhoz gerjesztvén,

Legottan túl belől török népek
Nagy viadalt velek törlétének. [18]

Sok közölök, kik ott benn valának,
Nékik [19] kezen, nékik [20] vízbe halának.

Ó navalyás, hitván keménség!
Mit tön nekik es az kevéség!

Meghalának nagy vakmerőségbe,
Bizon nem vitézlő merészségbe.

Ezt mi hagyjuk mind ugyan azonba,
Mert semmit nem hoz nekünk haszonba,

De jelentsük Ali bég jövését
És onnaton ment való [...]

Volt olyha tizenötezer lóval,
Mind válogatott nép lovaglólal.

Szabácshoz nem messze egy kis halmon
Megsereglék, hogy beszédet halljon.

Szabácsba nagy felszóval kiátnak.
Arról bölcsessége lón királnak:

Hagya nagy sok dobót doboltatni,
Trombitákval es trombitáltatni.

Olyha hasad volt ég mind ezektől,
És volt nagy kiáltás vitézektől,

Hogy szózatot ők ne vehessenek,
Onnaton annálkül mehessenek.

Ali bég jőtő[21] lón csak önkára,
Meg sem fardóla [22] semmi munkája.

Ott ezen ők nagyon ohajtának,
Egyenbe es mind fejet hajtának.

Nagy bús jonhhal [23] meg visszatérének
Viadalt kezdeni sem merének.

Az főhajtásról vevék eszékbe,
Hogy nincs segedelm már több ezekbe.

Azon kezde minden vélekedni,
Sőt főhajtáson sem elégedni,

Azért igen ifjú török, Hamza,
Gondolván, hogy volt magyar, ott haza, [24]

Erős Szabácsból, törökök közül
Nagy siettetességgel kiszökni készül.

Kiszökvén szorgost királhoz juta,
Legottan neki egy helet muta,

Honnég alkób[25] Szabácsot veretni,
És könyveb leszen őt megvehetni.[26]

Az helről kezdék szörnyen veretni,
Mind környől nagy erőssen töretni.

Jöllehet affelől volt sok kötés, [27]
De azért ingyen [28] minden-menden vetés [29]

Ment arról immár török nép beszél:
Lőtt nekik minden vetés nagy veszél,

Mely nagy mondhatatlan veszedelmbe
Lőnek azután es kegyes kegyelmbe.

Mert esmerék, hogy meg nem bírhatják,[30]
Sőt császárnak azt meg sem írhatják,

Azért tökélet tanács lőn köztök,
Hogy minden szabad lenne önköztök:

Ki akarna, az válnék császárhoz
Avagy magyar Mátyás királhoz;

Az kécset, ki ott császárt illetné,
Sem egy kéz köztök azt ne illetné,

Azon szerint Szabácsba benn hadnák,
És Szabácsot királnak megadnák;

Ment fejedelmnek belől tolmácsolja,
Ezt senki kívől meg se másolja. [31]

Mert ez lön nálok hát tökéletes,
Királnál kedig [32] nagy kellemetes,

Sőt jónak teték [33] őfelségének
És hozjá tartó nép kösségének,

Mert nagy miltó az minden felségnek,
Nagy kegyelmes legyen ellenségnek,

Jelesől kediglen mind azoknak,
Kik kegyes kegyelmnek esni szoknak,

Akarattyak szerint tön kegyelmet
És nagy miltóságos engedelmet.

Így megadák Szabács erősségét, [34]
Benne hagyák álgyúnak bőségét, [35]

Mely álgyúkat királ többözteté,
És nagyon Szabácsot erőssözteté,

Hagyván benne vitézeknek javát, [36]
Hogy ne látná továbbá az kárát.

Ez mind ezen szerint hát meglévén,
Töröknek és mindennek kegyelmet tévén,

Királ vígan Budára eredvén,
Török sereg környölő terjedvén,

Hát valának nekik [37] nagy csudába, [38]
Hogy Budának minden utcájába,

Jelennen királnak odvarában
Láttják török népet kazdag ruhában

Királnak ékessen odvarlani,
Ment kel piacon várban állani.

Ezt meghallák mind Törökországba,
Török császár lőn nagy bosszóságban.

[1] Históriás énekeink korai emléke a Száva melletti Szabács várának a megvételéről szól. A várat Mátyás király katonái 1476. február 15-én vették be. A vers rímei helyenként meglepően jók. A vers hitelességét Imre Samu bizonyította. A szöveget az ő átirata nyomán közöljük: A Szabács viadala, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958, 18-21., [2] fölül, fent, imént, [3] Kinizsi Pál, [4] átgondolta, mérlegelte, [5] honnét, [6] harcállást, [7] mind, [8] várpuskák, melyek lecsüngő kampójukról kapták a „szakállas” nevet, [9] ostromlottak, [10] kíméletlenül, [11] első, [12] éjjel-nappal, [13] miatt, [14] a tisztítótűzben (purgatóriumban), [15] ott rajjal, [16] imádkozzunk, [17] nyugalom (vö.: veszteg marad), [18] szerzének, rendezének, [19] némelyek, [20] némelyek, [21] jötte, [22] meg sem térült, [23] szívvel, [24] volt olyan magyar a foglyok között, aki várbeli volt, [25] alkalmasabb, [26] elfoglalni, [27] harcgát, [28] hiába, [29] lövés, [30] meg nem kaphatják (a várat), [31] meg se másítja, [32] pedig, [33] tetszék, [34] erődítményét, várat, [35] sok ágyút hagytak benne, [36] a vitézek legjavát, a legjobbakat, [37] némelyek, [38] nagyon csodálkoztak.

Alvinczy Péter

Halotti pompa...

(Részlet)

Miczbán mondája*

(...) „Jóllehet vagyon egy historia e nemzetségről, melynek méltó örök emlékezetben lenni: El igen előve volt egy gróf Mitzban, kinek házastársa magtalan volt. Ehez megyen alamisna kérni egy szegény asszonyi-állat, ki egy méhel három magzatokat szült vala, kit az grófné igen megpirongatván, tisztátalan asszonynak monda, mivelhogy lehetetlen volna, hogy egy férjétől egyszermind három magzatokat fogadhasson valaki, melyért a Gróf igen megdorgálá az asszonyt. De ihon az Istennek csudálatos ítéleti: ottan hamar fogada az asszony (ti. a grófné) méhébe, s midőn a szülésnek napjai eltöltenek volna, megijjede, jutván eszébe, mit mondott vala az három gyermekü asszonyi állatnak, és egyikét kiválasztván, hatát egy rocskába avagy dézsába rakatván, fejére parancsola egy öreg asszonynak, hogy elvivén, elveszesse. Ez üdőtájban jött lova hátán a gróf mezőrrül, és előtalálván az vén asszonyt, kérdi, mit viszen? és midőn egyenesen nem felelne, lova hátáról leszálván, meglátja, és az dolgot, miben legyen, megértvén, élete veszése alatt meghagyja a vénasszonynak, hogy a gyermekeket elveszetteknek mondja lenni, és így mindeniknek külön dajkát fogadván, felnevelteté. Midőn felserdültek volna, az minémü ruházatban jártatják vala az háznál felnevekedett gyermeket, az többinek is a Gróf szintén olyan ruhát szabot, és midőn ebédlenének, azokat is udvarhoz felviteti, s egyenlők s hasonlók lévén az otthon felnevelthez, nagyon gyönyörködik az grófasszony bennök. Kérdi az gróf, ha ki oly szép gyermekecskét megöletne, mit érdemlene? Felel – egy átaljában halálnak fia volna. Mond az Gróf: te vagy az, asszonyi-állat, a ki ezeket elveszteni parancsoltad volt. Melyről megemlékezvén az asszony, lábaihoz borúl urának, és ugy kér kegyelmet fejének. Ezekről felnevelkedések után hét nemzetség származott, t. i. Csapi, Bocskai, Szórtci, Sós, Raskai, Eszeni, Kövesdi. Ha valaki ez historiában kételkednék, ebből elhiheti, hogy ez historia, egy előkötőre mind felvagon himmel varva, mely csak nem régen költ ki Ecsed várából, ha ki inquirálná, nyomában is elérhetné.”

* Elmondta 1622-ben Alvinczy Péter református prédikátor Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony temetésén (a gyászbeszéd a későbbiekben nyomtatásban is megjelent).

Dr. Komáromy András

A Dózsa-lázadás történetéhez

A keresztes pór hadak 1514. évi lázadása tudvalevőleg a Felső-Tisza vidékét is vérbe, lángba borította s a kisbirtokos nemesek közül sokan a parasztokkal együtt rabolták és égették a földesurak jószágait, kiváltképpen pedig Máramaros, Bereg és Ugocsa vármegyékben, ahol azután Werbőczy István, Perényi Gábor és Pogány Zsigmond csapatai verték le a lázadást. A máramarosi oláh nemesség jobbára mind felvette a keresztet s mialatt Perényi Gábor a főispán Huszt várát védelmezte, az alatt az ugocsai pórok s velük tartó almási, gyakfalvi, bökényi és csatóházi nemesek Nyaláb várát ostromolták. Hozzájuk csatlakoztak Batár helység földesurai, a szathmármegyei előkelő, nagybirtokos Wethésyek, továbbá Gyakfalvy István pap, és bizonyos ösmeretlen személy, aki álruhában, Körmös hadnagy név alatt, a parasztoknak legfőbb tanácsadójuk és vezérük volt s a kit némelyek az ugocsavármegyei régi, törzsökös Sásváry család tagjának tartottak. (...)

Az 1515. év folyamán Sásváry János, a vele egy nemzetségből származó sásvári Weres Gergely osztályos atyjafiát azzal vádolta, hogy ő volt az a Körmös hadnagy, a ki a pórokat Nyaláb vár ostromára vezette. De az Ugocsa vármegye törvényszéke előtt kihallgatott tanuk vallomásából csak az derült ki, hogy a vádlott, minekutána a parasztok elfogták és életének megkegyelmeztek, egy ideig kényszerűségből a keresztes hadban forgolódott ugyan, de se nem rabolt, se nem gyűjtogatott, ámbátor a pórok később azzal dicsekedtek, hogy az ő tanácsaival éltek s a legelső kedvező alkalmat fölhasználva Perényi Gáborhoz Huszt várába menekült. Ennek alapján a törvényszék felmentette, s az ítéletet, melyben Sásváry János a becsületsértés váltságában marasztalhatott, Ulászló király is helybenhagyta, sőt a hamis vádlóra szabott büntetést még fel is emelte.

Bornemissza Péter

Siralmas énnéköm...

Siralmas énnéköm tetüled megválnom,
Áldott Magyarország, tőled eltávoznom,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Az Felföldet bírják az kevély nímötök.
Szerémségöt bírják az fene törökök,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engömet kergetnek az kevély némötök.
Engöm környülvettek az pogán törökök,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engöm eluntattak az magyar urak,
Kiűzték közölök az egy igaz Istent.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Legyön Isten hozzád, áldott Magyarország,
Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában,
Bornemisza Pétör az ő víg kedvében,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Munkács város Statútuma

Halljátok meg Munkácson lakozó férfiak, német és magyar és orosz, cigány és minden nemzet, itt lakók és vidékiek, asszonyi állatok, kicsinytől fogva nagyig. Azt kiáltatja a nemzetes és vitézlő Ballingh János urunk, őfenségének a Fenséges Gábor fejedelemnek isten kegyességéből Erdély országa fejedelmének, Magyarország némely része urának és székelyek ispánjának, Opuliának és Ratiboriának hercegének Munkácsi fő gondviselője és kapitánya.

1. Hogy senki harangozás után a városnézőkön kívül utcákon lámpás nélkül ne járjon, mert valakit a város őrzők megkaphatnak, megfogják, kedvezés nélkül és a Szentegyház előttnek kalitkába zárják és tizenkét óráig ott tartatik.

2. Másodszor: Hogy a magyarok a németeknek összevészésre okot ne adjon, a németek is hasonlóképpen, a német is adja meg a magyarnak tisztességét, a magyar is a németnek, ha pedig történetesen összevesznének, a városőrzők reá vigyázzanak és mind a két veszekedő félt megfogván a várba vigyék és az ő principálisukkal együtt Kapitány uram törvényt láttassanak és törvény szerint kedvezés nélkül büntetessenek. Jakab Voit uram is küldessen 6 asszeszort és kapitány uram is hatot, akik törvényt tehessenek és több terminusuk ne lehessen, hanem ad tercium diem bepereljék, és Nulla Exeptioni törvény szolgáltatassák, kinek az Executoria kedvezés nélkül legyen, és egy pernél többet ne vihessen, se ne apellálhasson.

3. Hogy senki fegyverrel vert ne legyen, mert valakit affélét megfoghatnak, fejétül éri meg.

4. Hogy senki haragból kardot ne vonjon, mert az, amely fél légyen az oka, a keze vágattatik el érette.

5. Hogy minden nemesek, itt valók és vidékiek, az aki valami eladó marháját eladni ide a városra hozza, senkise háznál ne vegyen, se az úton, kívül a vásáron el ne merje adni, hanem tulajdon piacon hozza eladni, mert valaki akívül találtatik, az eladónak minden eladó marhájában zsákmányt vessenek a Vásár bírák és efelett még őt magát az így eladót is a kalitkába tegyék, a vevőt pedig 12 forinttal büntessék, kivéven azt belőle, hogy a vásár bírák addig senkinek ne engedjen[ek] semmit eladni, amíg az őfensége számára valót meg nem vásárolták. Az mikor a vásárt meg akarja a vásárbíró újra engedni, egy jelt tegyen ki, valami kis lobogót, az a jele, hogy szabad minden embernek vásárolni.

6. Hogyha utcán garázdálkodnának és üstököt vonnának, bár nappal lészen, a városkerülők igen rávigyázzanak és megfogván őket, a kalitkába tegyék, és amikor elbocsájtják, szolgálkkal megveressék, elsőben a garázdálkodót.

7. Valaki éjszakának idején puskával lövöldöz, a puskáját elveszik, őt magát a kalitkába vigyék és addig el nem bocsáthatván, míg szolgálkkal megveretik.

8. Hogyha az asszonyi állati rend, hogyha utcákon kurválkodnának és egymást kurváznák, avagy akikkel szitkozódnának, kedvezés nélkül megfogattassanak és a kalitkába tétessenek.

9. Hogyha valakinek a kéménye kigyulladna, bár úgy, hogy meg ne ártson a házbelieknek, a bíró 12 forintot vegyen rajta, fele legyen a bíróé, fele kapitány uramé.

10. Hogy a németek szőlős hegyeken ne járjanak, sem kertben ne bujdossanak, mert ha kerteken, avagy szőlőhegyeken találják, a szőlősgazdáknak kedve ellen, a kerülők megfogják és a várba megkötözve felviszik.

11. Hogy a mészárosok döghúst, vagy beteg marhát ne vágjanak, és igaz fonttal mérjenek, mert az, aki ilyet cselekszik, mesterségét elveszítse és minden marháját őfelsége számára confiskálják.

12. Hogy minden ember, az ő háza előtt tisztán tartsa, a szemetet, aki utcára hord, egy rakásra hordja, és minden szombaton szekérre rakatván a város végére kihordassa, valaki ezt nem cselekszi, a bíró vegyen hat forintot rajta, egyik fele övé, másik a kapitányé legyen (minden alkalommal).

Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai

1660–1664

(Részletek)

(...) Botárvár¹ várához érkeztünk. Ez is Erdélyhez tartozik, de az erdélyi főérseknek vagyis a római pápánál három fokkal alább levő papnak birtoka. Minden templom kékes ónnal van fedve; virágzó város. Mivel a szerdárnak meg nem hódoltak, vagyonuk minden tekintet nélkül felprédáltatott, a város pedig felgyújtatott, csakis a hegyeiben levő szőlők és méhházak maradtak meg, a katonaság azonban a mézet és a viaszt is felprédálta. Innen elindulván, tizenhárom órán át mentünk Botár mezején, a mely egy virágos rétnek határa. (...)

Innen egy óra alatt Nyalábvár² várához mentünk. (...) E vár Erdélyhez tartozik. Néhányszor öt-hat hónapig is ostromolták e várat a felső-magyarországiak, Kassa bánja és a fruska magyarok, de nem győzhettek. Vára a Tisza partján van, köépületű, nagyon erős, meredek vár. Egyik oldalról sincs körüle magaslat. A várban német katonaság volt, mely meg nem hódolván harcolni kezdett. Annyi nagy ágyúval lövöldöztek, hogy a golyók a mezőn egymásba ütköztek. Végre a győzelmes sereg az 1071. évi id-ul-azha hetedik napján a vártól egy ágyúlövés távolságban, a Tisza partján tágas mezőn foglalt helyet. Kiadatott a rendelet, hogy tizenöt nap és éjjel itt maradunk s kirendeltettek az örök. A Tiszának átellenben fekvő nyugati partja a német császár országa. A túlsó partra senki sem ment át, mert a hírnökök kikiáltották, hogy „a portyázásra és rablásra menők megbűnhődnek”. Itt a Tiszán magyar szerkezetű malmok vannak. (...)

Huszt vára. Építője Ján Ezder nevű király volt. Az erdélyi királyok alá tartozik, de mivel Felső-Magyarország földjén van, egy ideig Felső-Magyarország fejedelmének Kurusz Palatinusnak birtokában volt. Azután Erdély uralkodója, Bethlen Gábor király Szulejmán khán engedélyével ezt a várat Kurusz Madsartól elvette s az oszmán erővel oly erős várrá tette, hogy a ki éjnek idején meglátja, az ajka is remeg. Jelenleg németek vannak benne, őrei, fegyveresei mind németek, de Zo-lomi-oglung³ birtoka. Vára a Haszán-hegy tövében fekszik, falai erős tömések s Iszkender erődítményéhez hasonló erős vár; bástyájának magassága az égboltig ér. Külvárosának házai a vár nyugati oldalára néznek s egyik a másik fölött van. Palotáinak teteje színes cseréppel van fedve, a templomok tetejét ön fedi s a keresztek tiszta arannyal vannak

¹A mai Batár község a nagyszőlősi járásban.

²Királyháza.

³Zólyomi Miklós erdélyi trónkövetelőt rokona, Rhédey Ferenc tartotta fogságban.

bevonva úgy, hogy az ember szemei elbámulnak rajtuk. A szőlőknek, kerteknek vége nincs. Vize és levegője kellemes.

Miután a várat így távolból megszemléltek, egy ágyú-lövésnyi távolban valamennyien megállottunk. (...) Húszéin pasa a budai előkelő emberek közül való Húszéin odabasít, Musztafa odabasít és engem szegényt jelölt ki s velünk tíz embert lóra ültetvén, a leveleket és írásokat átadta s elküldött. Azok előttünk mentek s mikor megérkeztünk, a külváros kapuit felnyitották és mi kétfelé nézgelődve a nagy vár tövébe mentünk. A várárok széléri lovainkról leszálltunk s ötven lovainknál maradtak. Mikor a hídra léptünk, a várbeli katonaság százankint jött elő s ötünk fegyvereit is elszedték, szemeinket bekötötték s kezeinket megfogván, teljes száz lépcsőn vezettek fel. Mikor szemeinket felnyitották egy diván-kháneben találtuk magunkat s székekre ülve a Tisza síkságát, a Tisza folyót, a hegyeket és a széltében látszó városokat és falvakat szemléltek. Mi e szemléletbe elmerülve voltunk, mikor egyszerre előjött a kapitány s monda: „*Isten hozott benneteket!*” – Mi ekkor az iratokat és leveleket kezébeadtuk. Elolvasván és megértvén azok tartalmát, Zolomi-oglut azonnal elénk hozatta, mondán: „*Ez az a kit ti királynak akartok?*”, s mi Zolomi-oglura néztünk és láttuk, hogy lábán hetven oka súlyú vaslánccal jön elénk s kezei fonott kötéllel voltak megkötve. Szegény királyfi a várnak tulajdonosa s egyszersmind foglya volt.

Telegdy Kata

Levele ágyához

... Szerelmes asszonyom, az kegyelmed
mestersígesen gondolt,
jó akaratjából formált,
és bölcsessígesen írt
levelít megolvastam,
kiben úgy gyönyörködöm,
mint az gyöngyhalászok,
mikor ű hálójok
gazdag, szép prédával,
megtelik gyöngyökkel,
azok között alig
hiszi, örömben
melyiket kaphassa,
tegye kebelében.

Azvagy

mint az szép parlagon
sétáló kis nyulakat
kik nagy mulatsággal
vadásszák ebekkel,
mikor félésekben
egynéhányat látnak,
viletlen találtnak,
ű nagy örömben
nem tudják, hamarban
melyiket költhessék,
indítsák üzisben;
azvagy csak házunknál
(tudom, voltál annál)
mikor kertecskémbe
megyek be kedvembe,
hogya megtekintem,
melyeket két kezem
ültetett vagy vetett

az sovány homokban,
nem tudom, melyiket
szakasszam elébben.

Így én az kegyelmed gyönyörűséggel, hozzám való jóakaró
szeretettel megrakott levelít olvastatván, ugyan nem tudom,
melyik riszibe gyönyörködtessem szegény honn lakos szívemet,
vagy melyik riszít vegyem elő, kire választ írjak kegyelmednek,
gondolván azt is, hogy

paraszt embernek Rómába menni,
böcsek köt bolondnak vetekedni,
az böcsességnek istenasszonyi,
Pallas s Minerva oltalma alatt
lívőkkel válasszal igyekezni,
nem különben, mint jó táncost ingerleni,
azvagy ugrásra kecskét tanítani.

Látom, szerelmes asszonyom, és értem, hogy immár kegyelmed
Pallas és Minerva istenasszonnak (az szegény Diana asszont
vadászó seregével hátrahagyván) kedvít találta

szíp, csörgő patakú,
gyönyöru folyású,
minden szép füvekkel,
fákkal, virágokkal,
zúgó, csörgő folyás
mellett sok szép szavú,
kiterjedt, szép ágú
és gyönyörködtető
fákon nagy ékesen
szóló madarakkal
megékesített
forrással, szép kúttal,
mint egy áldozattal,
holott firedjenek,
tisztelvín szép barlanggal,

kiknek tudom, hogy az kegyelmed énhozzám való szeretetért
kegyelmed engem is esmeretibe juttat,

noha az szíp forrás,
firedís, tisztaság,
erdei szép barlang,
hegyeken, völgyeken
multság, nyájasság
nem Pallast, Minervát,
hanem csak Dianát
illeti mint asszonyát,
mert Pallas, Minerva,
ezt minden jól tudja,
kulcsos városokat
laknak, szíp várakat;
erdőket, hegyeket,
völgyeket, mezőket
nem járnak, búdosnak,
hanem Dianának,
mint nagy fű vadásznak
az ű seregével,
hamadri nimfákkal
engedték lakóul
mint atyjokfiának...

Igen szép siralmas ének

Magasságban ülő király, mit haragszol?
Tőled elhagyattánk, láttatik, aluszol.
Szegény néped unszol,
És egy tüzes fegyver miatt hazánk oszol.

Uram, ha földre népsz, vajon most mit látnál,
Hogyha figyelmeznél, vajon most mit látnál?
Bizonnyal megszánál,
Mert te juhaidban nincsen egyéb kárnál.

Pásztori botodat nyájadhoz emelted,
Mellyel seregedet szomorún ütötted,
Javait elvetted,
Vidám orcáinkat megkeserítetted.

Hírrel ellenséget reánk együtt hoztál,
Kik által minden javunktól megfosztat,
Szemünk sírásban áll,
Népeid javain te haragod kaszál.

Beregszász és Bereg, Vári és Németi
Édes hazájának csak helyét nézheti,
Mikor felejtheti,
Bizony az koporsó fedele rekeszti.

Ki szép gyermekének szíve szerint örült,
Kiknek orcájukról sűrű könnyet törült,
Most fegyverre került,
Meg sem törülheti, noha vérben merült.

Szép tornyunkban két harang mikor megcsendült,
Akkor töredelmes szívünk, lelkünk buzduzt,
Teimádnod indult,
A te szent ígédttől szívünk, lelkünk vidult.

Deáki seregek tettek szép éneklést,
Az közönséges nép velük együtt zengést,
Innapi szentelést,
Most nyulak módjára tesznek csak fülelést.

Ó, te édes hazám, Beregszász városa,
Hol szegény fejemnek lesz vala lakása,
Vagy csendes szálása?
De mind a földig lön szépséged romlása.

Lehoczky Tivadar

A muzsaji rejtélyes üreg

Ha az utas Beregszászból kelet felé indul, útja lánghullámú bort termő hegység tövén, gyönyörű ligeteken keresztül viszi őt a Borsóvá vize mellé. E folyó innenső terén fekszik Nagy-Muzsaj nevű bájos fekvésű helység, mely jó borain kívül arról nevezetes, hogy a rómaihoz hasonló timsót készíti. Nem messze e faluhoz, szilvás kertek közt egy góthalakú templom mohos romjai tűnnek fel, melyek egyedüli emlékei annak, hogy a XVII. század közepéig e helyt még népes falu létezett, melynek alapkövein most a szántó koptatja ekéjét. Igen, e helyen feküdt egykor Kis-Muzsaj, melyet Lubomirszky (a lengyeleknek elzalogosított Szepesség kormányzója) préda- és bosszúszomjas csapatai 1656. év nyarán dúltak fel, azért, mert e jószág birtokosa II. Rákóczy György Lengyelországra vágyván, Gusztáv Karoly, svéd királlyal szövetséget kötött s Krakkó felé vezetett 25 ezernyi (az úton tönkre jutott) seregét.

Az itteni nép ajkain él szóhagyomány útján e szomorú katastropha; az apa elmondja fiának történetét a muzsaji romoknak, mik egyedüli megmaradt emlékei e kornak. Annál érdekesebb volt tehát, midőn 1829. év tavaszán a véletlen még egy más jelét is e barbár dulásnak hozá napfényre. Az eset következő: A mondott évben egy muzsaji vadász rókát üldözvén, az előle a muzsaji bozótos hegy lejtőjén egy lyukba menekült s midőn a fáradhatatlan vadász azt onnan is kiűzni akará, nem kis meglepetésére egy a bemenetelnél befalazott, sziklába vájt terjedelmes üregre akadt, hová több előhívott ember társaságában leszállván, 206 évig rejtélyben nyugott szomorú jelenetnek lőn véletlen felfedezője. Mindjárt az üreg szájánál feküdt egy magas, erős férfi csontváza, jobbában hatalmas kardot tartván; ruházatának kevés nyoma látszatok már, csupán vastag, vörös bagariából készült, magas szárú csizmája maradt épségben. Az üreg tágas belsejében több helyen számos emberi csontváz tűnt fel, részint fekvő, dült és ülő helyzetben; feltűnt a többi közt egy kőn ülő nő teteme, melyet egy mellette térdeplő férfi (valószínűleg szerető férje) mindkét kezével átkulcsolva tartá, míg a nő karjai közt egy gyermek feküdt. Az üreg kőpárkányán, mely fek- és ülőhelyül szolgálhatott, több levetett öltöny hevert, néhány sorba állított nehéz bagaria-csizma és nagy kő és cserépkorsók. Az üreg sziklafalai, főleg a bemenetelnél, füsttől barnultaknak látszottak, míg itt-ott a földön félíg elégett kénködarabok heverték. E körülmény azon következtetésre nyújtott alkalmat, mintha a vész elől ez üregbe menekült lakosokat, kik valószínűleg bevándorolt szászok s Kis-Muzsaj akkori lakosai lehettek, a nyomukra akadt üldözők füst és kénközzel megfullasztották volna; mindenesetre szomorú áldozataivá lettekők a nemtelen bosszúállásnak, mely a védteleneket idegen bűn miatt elérte...

Gyöngyösi István

Tatárok diadalma az erdélyi hadakon Lengyelországban

(Részletek)

Kimenvén hazánkból sok szép seregekkel,
Hogy Lengyelországban érkeztünk ezekkel,
Megszaporodtunk ott idegen népekkel,
Velünk megegyező kozákkal, svédekkel.

Akik velünk együtt biztatják magokat,
Hogy ád a szerencse szép diadalmakat,
Vet is első kedve olly martalékokat,
Akiből várhatunk sok kedves dolgokat.

(...)

De a Márs kockáját mikor tovább vetjük,
Hirtelen vakot hoz, kín szívünk csüggesztjük,
Kezdetű örömről szaporán felejtjük,
A bizott reményt is rút kétségben ejtjük.

Mert a kozák otthagy, a svéd is elmegy,
Csak magunk maradunk: Rákóczi mit tegyen?
Búsul s tanácskozik, útat merre vegyen,
Csak kalauzzá is nincs, aki jó legyen.

(...)

Kemény esedezni kezd fejedelmének:
Menjen el előtte a kám erejének,
(Maga volt ez jelen s parancsolt népének),
Ne várja meg árját hada özönének;

Ne bocsássa magát, akartva, veszélyben,
Tekéntse hazáját, melly van özvegységben,
Hogy jó ura felől ne essék kétségben,
Csak könnyű szerrel is siessen Erdélyben.

De a fejedelem nem akar elmenni,
Végig együtt kíván hadaival lenni,
Mint kisebbséges hírt elmentével venni,
Készebb böcsösb hírrel életét letenni.

De Kemény mindaddig töri sok szavával,
Nem von végre visszatjő tanácslásával;
Hanem seregének igen kis számával
Elmegyen; ott marad Kemény, több hadával.

Azonban mint felyhő köessős záporral,
Kit a forgó Eurus öszvekevert porral,
Érkezik a tatár olly iszonyú sorral,
Kit követ sok rabság s halál gyászos torral.

Jókai Mór

A huszti beteglátogatók

Tallóssy uram labanc részen volt, s Huszt várának vala kapitánya. Huszt várát akkor erős fészeknek tárták, s a kuruc vezér igen szerette volna, ha Rédey Ferenc uram azt valahogy szépszerével bevette volna. Ostrommal azonban ez igen sokáig ment volna, mivelhogy ostromágyúi Rédeynek nem is igen valának, ellenben Tallóssy olyasfélével nagyon is jól el vala látva.

Azután meg hadserege sem igen mérkőzhetett volna a labanc kapitányával, mivelhogy ő csupa lovassággal rendelkezett, emez pedig elegendő muskétást tudott kiállítani a falakra.

Pénzzel megint nem remélheté megvesztegetni a labanc vezért, mert az nagyon is gazdag ember volt, őneki pedig annál szűkebben csorgott az olajos korsója.

Márpedig a várat akármilyen módon, de el kelle tőle venni.

Egyszerre híre futamodik a környékben, hogy Tallóssy uram nagybeteg, valami szörnyű ragadós nyavalya ütött ki rajta; senki sem mer az ágyához közelíteni.

– No, ha senki sem mer, hát majd merek én – mondta Rédey, s befogatva négylovas kocsijába, egyedül egy hajdú kíséretében áthajtott Huszt várába.

Természetesen beeresztették. Ki tartott volna tőle, mikor egyedül jő? Kérdezősködék a beteg felől, fölvezették hozzá, bement, ott találta az ágyon fekve, odament hozzá, leült az ágya mellé, monda neki, hogy hallotta nagybeteg voltát, s nem állhatta meg, hogy félretéve minden pártvillongást, atyafiságos érzelemből el ne jöjjön hozzá beteglátogatóba.

A beteg ember azt rebegte rá, hogy az Isten áldja meg érte, bizony nagy jót cselekedett vele.

Rédey uram kikérdezé, hogyan van, mi baja van? A beteg elpanaszlá sorba.

– Ki gyógyítja?

– Bizony senki sincs itt közelben. Izentem a szatmári felcsernek, de az azt izente vissza, hogy éppen most kezdődik a bőlényvadászat, várjak egy kicsit a nyavalyámmal.

– No, majd elhozzatom én kegyelmednek a magam doktorát Kallóból.

Engedje meg, hogy egypár sort írjak a fiamnak érte.

– Az Úristen is megáldja érte kegyelmedet.

Rédey uram tehát ír a fiának, hogy jöjjön szaporán utána Husztra, hozza magával a doktort is. De két kocsival jöjjenek.

Másnap ott volt Rédey fia és az orvos.

Az orvos mélytudományú férfi volt, megvizsgálta a beteget, kitanulta kórállapotját, rendelt neki orvosságot, hanem hogy még akkor nem volt ám

minden városban gyógyszerész, el kellett a szerekért futtatni Debrecenbe; onnan hozta azokat el Rédey uramnak egy ismerőse, aki ismét kocsissal, hajdúval érkezett meg.

Tallóssy uram betegsége azért csak ment a maga útján. Tudjuk azt, hogy a beteg ember nyughatatlan, s ilyenkor akármilyen tanácsot is adnak neki, azokat mind meg akarja magán próbálni. Rédey uram pedig kifogyhatatlan volt a jó tanácsadásban. Mintha valami kuruzsló asszonynál lett volna két esztendeig inaskodásban, úgy tudott ajánlani mindenféle tetemtoldót, ínnyújtót, angyalrúgta, ördögharapta gyökereket, kenőcsöket, liktáriumokat, hólyaghúzókat, az pedig, valahány, annyifelé lakó sógoránál, komájánál, keresztfiánál volt expedie kapható, azokat az illetők mind maguk siettek elhozni, és személyesen gratulálni hozzájuk a beteg úrnak.

A beteg úr pedig kezdte már magában számolgatni, hogy Rédey uram egy, a fia kettő, az orvos három, öccse, bátyja, sógora, komája, keresztfia nyolc; annak mindegyiknek kocsisa, hajdúja, az huszonnégy; idestova a beteglátogatók többen lesznek, mint maga a várórség.

Szeretett volna már nem feküdni az ágyban. Úgy tetszett neki, hogy nincs is már egyéb baja, mint hogy elrontotta a gyomrát. De szíves ápolói meg nem engedték, hogy fölkeljen. Egyszer már aztán csak kifúrta Tallóssy uramnak az oldalát.

–Hallják, kegyelmetek, én úgy veszem észre, hogy kegyelmetek már nagyon sokan lesznek itt a várban.

Rédey elmosolyodott.

–Én pedig azt hiszem, hogy már sokan is vagyunk. Nem megyünk mi innen el többet, uram.

Tallóssy még tréfának akarta venni a dolgot.

– Gsak nem remélik mégis, kegyelmetek, annyiad magukkal legyőzhetni az én várórségemet.

– De igenis, hogy reméljük, mert valahányszor egyféle orvosságért elküldtünk egyet a kegyelmed csatlósai közül, azt mindig ott fogták az illető helyén, s magunkfélét küldtek vissza helyette. Az igazi labancok közül csak úgy csilleng-billeng egynehány a mieink között.

Tallóssy uram látta, hogy szépen rá van szedve. Ijedtében úgy meggyógyult egyszerre, hogy felugrott az ágyból, s felrántotta csizmáit segítség nélkül, pedig azelőtt azt képzelte, hogy csont van a hasában.

Valójában Huszt várát beteglátogatás örve alatt szépen elfoglalták tőle.

– Most hát legalább annyit tegyenek meg kegyelmetek, hogy küldjenek be innen Szatmárba.

Azt meg is tették vele, mégpedig tulajdon négylovas hintáján.

Ott aztán azzal csúfolta minden ember, hogy kikúrálták Huszt várából.

Tasnádi H. István

A szegénylegények éneke

(Részlet)

Nincs becsületi a katonának,
Mint volt régentén a kurucoknak.
Vajjon vagy-on-é hírével a méltóságnak,
Hogy sok vitézek,
Próbált legények
Rossz becsben vannak?

Szegénylegénynek olcsó a vére;
Három réz-forint szegénynek bére.
Azt sem költheti el, szegény, végtére,
Melyért méreg,
Kínzó féreg
Forr a szívére.

Igen kedveltük a kurucságot,
Oly igen kaptuk, mintegy újságot.
Nyerünk, gondoltuk, oly szabadságot:
Oltalmazzuk
S szabadítjuk
Szegény hazánkot.

Mely dolog bizony meg is lett volna,
Magyarországot megnyertük volna,
Ha sok fondorkodó urak nem lettek volna;
Ily romlásban,
Kárvallásban
Nem estünk volna!

Szegénylegényből tisztak tétettek,
Az ellenséggel kik szemben mentek.
Mivel a pártos urak meg nem verettek,
Mint sárkányok,
Oroszlánok,
Mégis küzdöttek.

Egy szegénylegény volt Esze Tamás,
Magát-megvonó jó Boné András.
Uruk mellett voltának ők mintegy lelki más.
Jánki Péter,
Zöld Demeter
Voltak mint darázs.

Legelsőbben is Munkácsra jutánk,

Az udvarházhoz, urunkhoz szállánk.
Montikukuli hadától beszorítottánk,

De Karafát,
Német generált Halálra adánk.

(...)

Híres Huszt vára Máramarosban
Miképpen esék birodalmunkban?
Mi, szegénylegények, voltunk csak alattomban.
Magam láttam:
Tokos uram,
Futott pallosban.

(...)

Ha valaholott voltának csodák,
Mind kívül-belül estek szép próbák:
Szegénylegények magokat frissen forgatok.
Csak szegények,
S nem úrfiak
Véreket onták.

Névtelen

Gróf Rákóczi Ferencről

Nagy áruitatás esett országunkban,
És citáltatják urakat Udvarban,
Hogy megtudnák: kitől esett az jobban?

Hallván ezt Bercsényi Miklós azonban,
Hogy hívatják az urukat Udvarban:
Búcsút vészen az hazátúl, zokogván.

Fogva viszik ki Kassárúl Szirmait,
És Munkácsból az ifjú gróf Rákóczit,
Hogy ne kövessék atyjoknak nyomdokit.

Az Szirmait viszik Német-Ujhelyben,
És gróf Rákóczit fogva tartják Bécsben,
Szabadságát óhajtja csak szívében.

De az Istennek volt reá nagy gondja:
Mint Józsefet az tömlőcben nem hagyta,
Csudálatosképpen szabadította.

Hauptmant Leman volt az ő estrázsája,
Idejében rajta szánakodója,
Maga vérével megszabadítója.

(...)

De az Isten irigyt megcsúfolta,
Az sok szegény kérésit meghallgatta,
Hazájában ismétlen visszahozta.

II. Rákóczi Ferenc

Emlékiratok

(Részletek)

(...) Erősen gyöttrődtem, látván hazám nyomorúságát, mivel német társaságokban sűrűn megfordultam, s így a bécsi minisztérium hazámra vonatkozó terveit jobban ismertem, mint az egybegyűlt főurak. Napról napra fájóbbá tette számomra ezeket a nyomorúságokat, Uram, és nagyobb elszánásokra indítottad szívemet és lelkemet. Végül arra készítettél, hogy a nővéremmel való viszálykodás alkalmával a korábbinál jobban elmélyítsem ismeretséget gróf Bercsényi Miklóssal, az ungi főispánnal. Később váraink, közelsége miatt gyakran meg is látogattam őket, s így vadászás közben, a megnövekedett bizalomtól szorossá vált és elmélyült barátságunk, mely gyakran készítetted arra, hogy én elsoroljam az én gyötrelmeimet; ő az övéit, hiszen mindketten orvoslást kerestünk rájuk. Nem minden csodálkozás és vigasz nélkül vette észre, hogy a német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog bennem, akiről a nemzet széltében-hosszában másként vélekedik, és azért senki nem merészt beszélni velem az ország és a haza olyan ügyeiről, melyek miatt néhány előkelő és tekintélyes nemes egymás között sóhajtozott. Ezek később, megtudván a gróftól rejtettebb gondolataimat, igen örvendeztek nekem. Ugyanis csupán az én személyem volt alkalmas a Házam és őseim iránti tisztelet okán arra, hogy egyesítse az egy akaraton lévők terveit, és barátságot hozzon létre a külföldi keresztény fejedelmek között. (...)

(...) Eközben a magyar népet türelmetlen követelésekkel és adóemelésekkel nyomorgatták. (...) a büntetéstől és fenytéstől való félelmükben és elvesztve minden reményüket a kegyelemre, kénytelenek voltak bujdosni az erdőkben és hegyekben. Munkácsi hercegségem jobbágysai is ezek között voltak. Ők voltak az első, akik ez év kora tavaszán követeket küldtek Lengyelországba, egy Bige László nevű embert egy orosz pappal, megtudakolni, vajon élek-e még. A határon bolyongtak, s amikor végül bizonytalan hírekből meghallották, hogy Brezánban él néhány magyar, arrafelé vették útjukat, és ott hosszú keresés után megtaláltak engem. Előadták nekem a nép végső nyomorát, a kétségbeesést, amely arra kényszeríti őket, hogy fegyvert fogjanak, ha állapotukat megszanom és bármiféle segítséget ígérek nekik (...) Ha bármilyen kis segítséget nyújtanának nekik, könnyű volna fegyverfogásra bírni a lakosságot; hogy a nemesség kétségkívül csatlakozna a vármegyék állította csapatokhoz. (...)

Ezek voltak a nép kevésbé megfontolt előterjesztései. Oktalanság lett volna rájuk támaszkodni, de nem lett volna helyes egészen elvetni őket. Ezért, miután

tanácskoztunk Bercsényi gróffal, elhatároztuk, hogy részünkről is elküldünk egy embert, aki megtudakolja, mennyi az igazság abban, amit nekünk előadtak, s különösen, hogy bizonyosságot szerezzen a tiszántúli nép hajlamáról és titkos megmozdulásairól. E célra a gróf lovását választottuk, egy természettől fogva elég tehetséges és hűséges fiatalembert; neki kellett biztosítania a népet arról, hogy még élek, a közelben, s hajlandó vagyok segíteni őket, ha készséget, engedelmességet, tevékenységet és hűséget remélhetek. Ez az ember két hónap alatt bejárta birtokaim legnagyobb részét és a tiszántúli vidéket. A nép Pap Mihályt adta melléje kísérendőül. Alig tudta elmondani a szeretetnek és örömmnek azokat a jeleit, amelyekkel mindenütt fogadták; s hogy ennek következtében csak parancsokat és zászlókat kell küldeni, és ez a fej nélküli sokaság hadsereggé alakul, mert egy része, amelyik nem tudta már elszenvadni nyomorát és kívárni e nyomor enyhítését, visszavonult a hegyekbe, ahol parancsaimra vár.

Minthogy az ügyek ilyen háborgó állapotban voltak, s a nép hajlama a tanúsított örömből ítélve ilyen kedvező volt, úgy döntöttünk, hogy ki kell használnunk a lelkek hevülését, és néhány zászlót és hadi jelvényt kell nekik megbízottainkkal elküldeni nyílt levelek kíséretében, aláírással és Bercsényi gróf aláírásával ellátva, s ezekben segílyt kell ígérnünk nekik. Szigorúan meghagytuk, hogy újabb parancsainkig ki ne bontsák ezeket a zászlókat, ne fosztogassák a nemességet, hanem igyekezzenek hadicsellel elfoglalni néhány helyet, amelyet a németek rosszul őriznek. (...)

A palatinához érkezett levelekből megtudtam, hogy több magyar nemes jött Lembergbe; félttem, hogy érkezésük célja kitudódik, s ezért helyesebbnek tartottam Drozdowicéra hívni őket. Előadták, hogy megbízottaink érkezése után és a zászlókat meglátva az egész nép – támogatásom reményétől föllelkésítve –, nem tudta megállni, hogy fegyvert ne ragadjon, és közös lélekkel össze ne fogjon felszabadítani hazáját és családját az idegen járom alól. Élükön Majos István állt, aki nemrég jött Pap Mihállyal együtt. Ez egy bátor, de szegény nemesember volt. Előadta, hogy a népből több ezren fegyvert fogtak, s a határon érkezésemre várnak; s ezért az ő nevükben is kértek engem, ne hagyjak cserben ilyen sokaságot, mely csak az én segítségemben bízva és reménykedve szánta el magát a legvégsőkre, és nem hiányzik se szívük, se bátorságuk ahhoz, hogy pontosan végrehajtsák parancsaimat, de vezérre van szükségük, aki felhasználja lelkességüket és gyűlöletüket, hogy számuk naponta növekszik, és nem maradhatnak már soká tétlenül. Azért küldték el őt társaival együtt, hogy engem hozzájuk kísérjen vagy új parancsokat vigyen nékik.

(...) Tudtam, hogy a nép lelkesedése nem tarthat sokáig, s ha egyszer az első láng kialszik, a második már sohasem olyan erős. Meggondoltam azt is, hogyha szétverik ezt a népet, amelyet a segítségembe vetett bizalma tüzelt föl,

úgy akármennyire is könnyelműen és parancsom ellenére cselekedett, mégis az lett volna a közvélemény, hogy cserbenhagytam és én okoztam vereségét. Ez a nép nem saját magát vádolta volna meggondolatlanságáért, hanem, miután bennem bízott, azt hitte volna, hogy elhagytam szükségében. (...) A hívságos dicsőség, a buzgóság a haza szabadsága iránt, a nagylelkűség s az a kívánság, hogy semmivel se vádolhassam magamat, végül tanácsot sugallt. Bízтам ügyem igazságában és Isten segítségében. Gyöngéd könnyek között búcsúztam el barátaimtól, s egy nagyon esős nap estéjén elindultam. Csupán a palatínus őrségének néhány katonája kísért.

Már megtettem az út felét, amikor Drohobyczon, egy napi járásra a magyar határtól futárok érkeztek és előadták, hogy ezt a vezérek és örök nélküli, borba és álomba merült fegyveres népséget Károlyi Máramaros megyében, Dolhánál szétverte, zászlóikat is elvesztették, s a szanaszét menekülők a szomszédos hegyekbe vonultak vissza, és ott parancsaimat várják.

(...) Még visszavonulhattam volna, és volt is rá nagy okom. De bátorított és erősített az a szándék, hogy megérdemeljen a nép bizalmát és szeretetét (...) Elhatároztam tehát, hogy folytatom utamat, s a szétszórt népet újra összegyűjtve, a lengyel határon rejtőzve várom meg a segélycsapatok érkezését, és nem hagyom kialudni a nép szívében lángra kapott tüzet. Azt mondták nekem, könnyű összegyűjteni a szétverteket, sőt munkácsi hercegségemben ötezer gyalogos és ötszáz lovas várja jöttömet az ország határán.

Másnap folytattam utamat, (...) estére pedig azon vettük észre magunkat, hogy eltévedtünk a szorosokban. Minthogy másnap reggel nem érkezhettünk el a kijelölt helyre, megszálltunk egy Klimiec nevű faluban, a Magyarországot és Lengyelországot elválasztó Beszkid-hegyek lábánál. Ez, ha jól emlékszem, 1703. június 16-án volt.

Nagyobb biztonság céljából elrendeltem, vezessék hozzám a hegy túlsó oldalán tartózkodó csapatokat. Déltájban érkeztek, botokkal és kaszákkal felfegyverezve. Ötszáz ember helyett alig volt kétszáz gyalogos, rossz parasztpuskákkal felszerelve, és ötven lovas. Vezérük Esze Tamás volt, egy paraszt, tarpai jobbágyom, és Kis Albert. (...)

Miután az így összegyűlt kis parasztsereg első örömkötését mérsékeltem, megszüntettem a lövöldözéseket s szóltam hozzájuk. Egyesek rám ismertek szavaimról, mások kételkedtek, hogy én vagyok-e, míg végül eloszlatam kételyeiket egy hosszú beszéddel, amelyben élénken kifejeztem buzgalmam a haza iránt és őszinte szeretetemet irántuk. Ekkor buzgó örömmel hűséget esküdtek nekem.

(...) érkezésem híre elterjedt a munkácsi hercegségben, és alig lehet elképzelni azt a buzgalmat és örömet, amely a népet mindenfelől hozzám vonzotta. (...)

Csapataim létszáma néhány nap alatt háromezer emberre emelkedett. Erejüket túlbecsülő paraszti lelkesedésük is napról napra növekedett. Kihasználva tehát jobbágyaim jóakarátát, könnyűszerrel rábeszéltem őket, hogy engedjék át igáslovaikat, és így növeljük meg a lovasok számát. Így tehát parasztpuskákkal felfegyverzett lovasságom hamarosan megnőtt háromszáz emberre, s a hírnév, amely mindig megnagyítja a dolgokat, ezt a számot ezerre emelte. (...)

Miután hadaink száma és bátorsága így megnövekedett – mint már említettem – átléptem Magyarország határát, mint Caesar a Rubicont.

(...) Július vége felé biztos forrásokból megtudtam, hogy Bereg és Ugocsa megyék nemessége, száz német gyalogossal Szatmár helyőrségéből és ugyanannyi lovassal a Montecuccoli-ezredből, Tiszabecs falunál foglalt állást Csáky István, a két nevezett vármegye főispánjának parancsnoksága alatt. Az volt a szándékuk, hogy megakadályozzák a folyón való átkelésemet. E csapatok egyik része Beregszászban, az én városomban szállt meg, a folyón innen. Elhatároztam, hogy nagy gyorsasággal és titkon nyomulok előre a szomszédos hegyek és erdők rejtékútjain át, és megtámadom őket. Előbb zűrzavart akartam okozni e seregben, hogy hatalmamba kerítsem az átkelésre készenlétben tartott hajókat. Hajnalban megindultunk, és a rá következő, nagyon esős éjszakán csak néhány órát pihentünk, aztán a lovassággal megérkeztem Beregszász közelébe. Ott megtudtam, hogy csak huszonöt német és ugyanennyi magyar lovas kelt át a folyón, a többiek a túlsó parton maradtak azzal a szándékkal, hogy szemmel tartanak, mert a hit rendkívüli módon megnagyította seregemet. Hogy ezek meg ne menekülhessenek, elhatároztam, hogy hatalmamba kerítem azt a gázlót, amelyet tizenöt elsáncolt német gyalogos őrzött. Gyalogságom a sárral borított utak kényelmetlensége miatt még nem csatlakozhatott hozzám, de magyar lovasaim elfoglalták ezt a sáncot. Ezalatt a németekből és magyarokból álló portya visszafelé közeledett, mit sem sejtve arról, ami történt. Csapatokat állítottam lesbe a bekerítésükre. De a németek felfedezték ezeket és amikor látták, hogy nem menekülhetnek, a folyó egyik kanyarulata mögé vonultak vissza. (...) Azok a magyar lovasok, akikről említettem már, hogy Zavadkánál csatlakoztak hozzám, nagy bátorsággal megtámadták őket. De féltem, hogy elvesztem a legvitézebbeket közülük, s ezért elhatároztam, hogy a gyalogság megérkeztéig abbahagyom a támadást. De addigra ez a lovasság zárt sorokban támadva szétszórta az ellenséget: egyik része a Tiszának szaladt és belefulladt a mocsárba, a többiek futással akartak menekülni. Ezeket elfogták vagy megölték.

Ez volt az első, habár jelentéktelen összecsapás. A magyar lovasok bátorságát még a németek is megcsodálták. A csata közben egy német trombitás, akit a Tisza síkján fogtunk el, megszökött, s ezzel nagy zavarba hozott engem, mert féltem, hogy elárulja, milyen kisszámú segélycsapatot hozott Bercsényi

gróf, és hogy csak a hír nagyította őket. Ez aztán alkalmat adott volna az ellenségnek arra, hogy összeszedje a helyőrségeket és a Munkácson tartózkodó Montecuccoli-ezredet, és beszorítson engem a patakok torkolatába, ahol éppen tartózkodtam. Ezért, amint esteledett, visszavonultam a szomszédos Vári nevű városba. Az volt a szándékom, hogy a várost kettészelő Borsová folyót teszem fedezékemmé. Kimerült lovasaim és a sáros utaktól elfáradt gyalogságom már kezdett lenyugodni, mikor a szomszédos kis városból, Beregszászból érkező menekülők hírül hozták, hogy a Montecuccoli-ezred már odaérkezett. Erre a hírré összegyűjtöttem csapataimat, lerontottam a hidat, öröket állítottam. (...) Bercsényi grófnak az volt a véleménye, hogy igyekezzünk újra a hegyek közé. (...) Másoknak az volt a véleményük, hogy bármilyen módon is, de keljünk át a Tiszán. (...) Előre láttam, hogy ha megkíséreljük az átkelést a Tiszán, nagy veszély fenyegeti személyemet, de ha végrehajtjuk ezt a vállalkozást, a közjavanak nagy előnye származik belőle.

(...) Előreküldtem Esze Tamást a folyó két partján fekvő falvakból gyűjtött ezredével, mi pedig követtük őt Namény felé. Az utakat annyira elborította a sár, a víz és a mocsár, hogy a gyalogságnak majdnem egész nap térdig vízben kellett gázolni. De hol az a nehézség, amelyet a bátorság és a jóakarát ne tenne könnyűvé? Ez a fegyvertelen, félig meztelen nép követte zászlóit, elhagyta házáat és gyerekeit, mindenfelől hozzám sereglett és beállt katonáim közé. Úgyhogy amikor a malmok segítségével és az elrejtett csónakokat összegyűjtve, másfél napi munkával átkeltünk a Tiszán – olyan sok gyalogos és lovas csatlakozott hozzánk, hogy néhány nap múlva egy nyolcezer emberből álló sereg látszatát keltettük.

Petrőczy Kata Szidónia

XXVII.

Más ének. Egy török nótára

Bánat tengerébe merült,
Szomorúságba torkig dőlt,
Új sebek miatt elrémült
Szívem, mert bánatja újult.
Kétséggé fordult reménye,
Homályba burult napfénye,
Mint az tengernek fövenye,
Oly sok s mély bűja örvénye.
Bágyasztja a sok sóhajtás,
Kibül árad könnyhullatás,
Melyet követvén jajgatás,
Sebemnek igen fájdalmas.
Mint sebes szelek zúgási,
Tenger vize áradási,
Olyak, mint vizek folyási
Bánatimnak újulási.
Szüntelen egymást követik,
Egy nem múlván más adatik,
Mint sebes nyíllal löttetik,
Bús szívemet sebesítik.
Jaj nékem, szegíny fejemnek,
Nincs segítője igyemnek,
Sem szánója ínségemnek,
Így kell múlni életemnek.
Sok zokogással óráim,
Folynak, jaj, megunt napjaim,
Búval teljes esztendeim,
Múlnak s újulnak sebeim.
Az idők mulásával is,
Könyebségem akárhol is,
Nincs s ront-veszt sok búm, jaj, mégis,
Elfogyott reménségem is.
Békességes tűrés kell hát,
Mellyel vígasztalja magát

Bús szívem, szomorúságát,
Bízva Istenre fájdalmát.
Véget vetek verseimnek,
Mert nincs benne bús szívemnek,
Vigasztalása lelkemnek,
Sőt áradása könyvemnek.

XXVIII.

Más. Kemény János Erdélyi Fejedeleme nótájára

Múlnak esztendeim,
Keserves napjaim,
Esztendőknek tetsző, búval tölt óráim,
És újulnak gyógyulhatatlan sebeim.
Fájdalmi szívemnek,
Halálos sebemnek,
Szüntelenül nővén szomorú életemnek
Kínját szaporítják bús, árva fejemnek.
Sok gondolatokkal,
Keserves jajszókkal
Töltöm én időmet, mulatván azokkal,
Epesztvén szívemet sok sóhajtásokkal.
Éltemet fogyatom,
És végét óhajtom
Mindennap meghalván, mégsem jön halálom,
Boldogtalan sorssal élek holtig, látom.
Kin sok gondolatim,
Emésztő kínjaim,
Fellegszaporító gyakor sóhajtásim
Nékem éjjel-nappal mulatótársaim.
Mégséncsen szánója,
Nemhogy orvoslója,
Volna sebeimnek hú ápolgatója,
S halálos nyavalyámnak meggyógyítója.
De ezt szerencsémnek,
Az ki oka ennek,
Tulajdoníthatom, mivel gyötrelmimnek
Örül, és elvonja írást sebeimnek.

Állhatatlan maga,
S állhatatos dolga,
Kínzásomba fáradhatatlan mivolta,
S csak ebben állandó nekem ártalmomra.
Az szeléd elméket,
Ő szelédségeket
Mágneskövé teszi, s acéllá szíveket,
Kegyetlenségre hajtja természeteket.
Mi hasznom hát nékem,
Hogy gyötrődik életem,
Panaszolnom tovább, mert szomorú szívem,
Nem remélhet gyógyulást halálos sebem.
Azért csak sóhajtok
Magamba s hallgatok,
Nem panaszlom, noha sok kínokat látok,
Mint az gyertyavilág, óránként csak fogyok.
Talán holtom után
Egyet sóhajt s megszán,
Én sok gyötrelmimet azzal meghálálván,
Elsenyvedt szívemnek ezt jutalmul adván.
Valaha ki tudja,
Mert kínomot látja,
Késő szánakodással jutalmaztatja,
Mondván, immár elmúlt szegénynek bánatja.

Gvadányi József

Bdalai quártélyozás

(Részlet)

Mihent megszűnt Marsnak véres csatázása,
S nem hallatott ágyuk mormoló zúgása,
Apró fegyvereknek szörnyű ropogása,
Mezőkön sem látszott zászlók lobogása –

(...)

Ezerhétszáz hatvanharmadik esztendő
Folya, hogy érkezett ezen kívánt idő,
Hogy már nem vágatott kardoktul emberfő,
És minden országnak termése leve bő.

Mindjárt regementünk akkor meg is indult,
Melly hét esztendeig ellenséget ölt s dúlt;
Bár sok jó vitézünk imitt s amott elhullt,
Kezünkül több burgus mégis vérbe fult.

Csehországbul esett ezen indulásunk;
Felette víg vala mi masérozásunk,
Mert tudtuk: hazánkba lesz kvártélyozásunk,
Ahol véreinkhez fog esni jutásunk.

Beérvén, osztattunk mi négy vármegyékre,
Szatmár, Bereg, Ugocsa, Marmaros megyékre.
Én Beregbe estem, olyan szép vidékre,
Ahol tekénthettem mindenféle ékre.

Mert itten tél legyen, ősz, tavasz, akár nyár
Fekete gubába férfi, lány, asszony jár;
Zápor vagy fergeteg verje ezeket bár,
Megrázzván magokat, gunyájokba nincs kár.

A gyümölcsnek van itt igen nagy divatja:
Szálakon a Tiszán alföldre hordhatja
Ki-ki, s ott cserébe búzáért adhatja,
Amellyet szekéren házához hozhatja.

(...)

Melly faluba estem, a neve Badaló. –
Az ablakom előtt vagyon egy széles tó,
Igen ritkán fagy bé, bár esik is ahó,–
De ez csak récéknek és békáknak való.

Kvártélyházam körül vannak több mocsárok,
Kákákkal s csatéval benőtt itt sok árok;
Akármelly oldalon sétálok és járok,
Attul tartok, hogy ne érjenek nagy károk.

Mert a levegőég tele van legyekkel,
Apró muslicákkal, dongó bögölyökkel,
Szúnyogok rájával, a föld is férgekkel,
Kígyókkal, békákkal, gözüegerekkel.

(...)

Egy vasárnap nagy bált adtam kvártélyomba. –
Két rongyos cigányok laktak szomszédomban:
Elhívtam őket, a bírót is nyomba,–
Nem volt ez mord ember, nem is volt goromba.

Eljövén mindjárt, így szóltam hozzája:
„Ma innep van, nincsen senkinek munkája;
Hallja ked, Putyunak már szól száraz fája,
De még jobban mondja a nótát a szája.”

„Látja ked, hogy nagyon eluntam magamat,
Csak gondolkozásba töltöm sok napomat;
Itt az árvizek közt, látván szorultomat,
Halál helyett érzem nem-szokott bajomat.

Gyűjtse kvártélyomba ked a leányokat,
Úgy a legényeket, s azoknak anyjokat,
Mert nem eresztenék másképpen azokat;
Jól megtáncoltatom én ma mindnyájukat.”

(...)

Elmene a bíró; én a szakácsomat
Béhívám, kiadtam parancsolatomat.
Szóltam: „Én ma fogom tartani bálomat,
Szupét is kell adnom, halld meg szándékomat:

Levesnek két tyúkot főzzél meg laskával,
Jó fazék káposztát pedig szalonnával:
Tálalj jó nagy tálba pacalt is hurkával,
A hurkákat pedig töltsd köleskásával.

Egy tál gulyáshúst is fogsz te készíteni,
Két vén gunarlúdat meg kell mejjeszieni,
Meksütöd, szilvával kelletik tölteni,
Fél kost is; de ezt mind fel kell metélleni.

Jól megsáfrányozod mind az ételeket,
Borst, gyömbért ne kéméld, add meg az ízeket;
Így, tudom, jól tartom majd a vendégeket,
Főzésedért nyersz dicséreteket.”

(...)

Szólt: „De fog kelleni kávé, csokoládé,
Mandola-téj, ehez bőven lemonádé,
A dámáknak!” Kérdé: fagyos-italt ad-é?
Feleltem: „Ezekre nincs szükségünk, ládd-é!”

(...)

Bíró Veres Miklós érkezett azomba,
Tizenkét pár táncos követte őt nyomba:
Mihelyest beérték ők az udvaromba –
Jöjjenek bé! – mondám; de a pitvaromba.

Megálltak: a jányok a piros csizmákat
Ott vonták fel, és lehányták a gubákat,
Megigazították fejeken pártákat,
Szélnek eresztették függő pántlikákat.

A legények voltak öltözve csinossan,
Két üstökbe hajók befonva módossan;
Nagy volt sarkantyújuk, csörgött is hangossan, –
Tudom, majd megrakják a táncot pajkossan! –

(...)

Folyt már a nemes tánc, a bíró elől ment,
Felfújta pofáját, a fejét tartá fent;

Nevettem, lábával mivel gyakran döbbsent;
Putyu meg csikorgott, mint kerék, mely nem kent. –

Azért is e táncot frissre fordítottam:
„Húzzad magyarossan, Putyu!” –
kiáltottam. Ezzel mindnyájokat úgy megindítottam,
Hogy – házam letörlik! már attól tartottam.

(...)

1765

Halaknak soksága

A halászok felénk jönni igyekeztek,
Hamar is a hajón ők hozzánk érkeztek.
Szóltak: „Sok halunk lesz!” Nagyon örvendeztek;
Szavokra a tiszték gatyára vetkeztek.

(...)

Szólt bíró: „kötélt most ki-ki jól tartsa,
Mert a gyalomba van két nagy bálvány harcsa!
Vigyázzon, valakit a vízbe ne rántsa,
Vagyis fogaival a lábát ne szántsa!”

(...)

A Tisza szélére húzták a gyalombokat;
A halak csináltak ezekbe halmokat.
Azon két nagy harcsák hányták itt magokat,
Farkokkal a vizén csaptak nagy habokat.

Halaknak sokságát nem győztük csudálni,
Lehetetlen is volt azokat számlálni.
Halászok apraját kezdték hagyigálni, –
A parton minékünk oldalt kellett állni.

Mint egy-egy kisgyermek, osztán olly potykákat
Hánytak ki, utánok ikrás nagy márnákat,
Egy-réf hosszasságú szép fogas csukákat,
Széles dévéreket, sok apró harcsákat.

A tiszték fogdosták csak a kecsegéket,
Süllőket, menyhalat és sörögécskéket;

Számba sem vették itt a keszegecskéket,
A fejrhalakat, és több efféléket.

Egy tiszt közelített a két nagy harcsához;
Gondatlan volt: amint ért egynek farkához,
Azzal úgy megcsapta, hogy dült egy fűzfához;
Véltük: Pilátusnak ér vacsorájához.

(...)

Kvártélyomba tértünk nagy victoriával.
Voltunk is – megvallom – nem kevés lármával.
Mivel megrakodtunk a Tisza halával,
Nem tudtam, mit tegyek ennek nagy számával.

Vagy ötven darabot én félre rakattam,
Többit a bírónak s halászoknak hagytam,
Még fáradságokért egy aranyat adtam,
Ezen felül őket jól meg is itattam. –

Még a szakácsom is jó ebédet főzött,
Mivel válogatni halak közt nem győzött;
Füstre a kéménybe húsz pontyokat fűzött;
Sok volt; utálni is kezdem a hal-gőzöt.

Ecettel-tormával a nagy kék csukákat
Adta fel, fekete-lévbe a potykákat;
Citronnai készíté a fiú-harcsákat, .
Kocsonyával pedig süllőt, kárászkákat.

Ecetbe főzte meg a nagy kecségéket,
Pástétomának is ezzel adott éket;
Főzött halak között több más egyéb étket,
A harcsák farkából munkált pecsenyéket.

Ették is mindnyájan jó üpetitussal,
Főképpen kecségét, s csukát nagy gusztussal;
A harcsa farkához bírt a hadnagy jussal,
Mert ez érte ötet jóformán taktussal. –

Természeti csapások az 1780-as években

(Munkács város jegyzőkönyvéből)

(...) „Kezdődvén 1785–86-ban oly iszonyú csapás vala ezen földün-kön, hogy az élő Fák oly zöldség nélkül voltának nyárban, minő szintén télben, a Temérdek Hernyónak megemésztése miatt, úgy hogy az hol meg emésztették a termést és Leveleket, onnan úgy maséroztanak az utakon, hogy a föld nem látszott töllök, és már semminemű fa levelet nem találván, az száraz sövényeket is meglepték és az egész Határunkon nem hogy egyéb gyümölts sőt még csak egy kőkényt sem lehetett volna találni. És az idők nagy mostohasága miatt a Tengeri, a mi kevés vala, annyira sem érhetett bé, hogy magnak valót lehetett volna kapni, az mely is ha valahunn találtatott, 6 máriásokon tíz xrakon lehetett vékáját meg venni, azon éretlen tengerinek pedig (oly ember is volt, a mely) öt, öt garason adta vékáját a Tengeri Csutkát, sőt még a fálukon a Farevet is meg örölték azon éretlen Tengeri Csutkával kenyérnek. A Búzának pedig köblinek közönséges ára volt kilencz forint a fellyebb valók tíz rfor. Az Rosnak pedig hús és 21 marias. Bor pediglen, valamennyi Promonthoriuma vagy Munkácsnak, mind öszve sem termett három hordóval. Mely mostoha idő egészen 1789-dik Esztendeig tartott, mert 88-dikban ötödik, 6-dik Máý oly kemény fagy vala, hogy a Szöllő úgy marada, mint a Száraz Pere, és az vizén egy ujnyi vastagságú jég fagya.”

Petőfi Sándor

Úti levelek

(Részlet)

12.1.levél

Ungvár, július 11. 1847.

(...) Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart lefelé egészen a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros stb., melyen fekszik Szatmár, Nagyálló, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülém.

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Éppen olyan, mint a részeg ember, ki a pocsétába bukott, s most sárosan tántorog haza felé.

13. levél

Beregszász, július 12. 1847.

Édes kedves Juliskám, imádott szép... no látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rossz néven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejből. Hiába is törekedném. Úgy vagyok, mint aki a napba néz, aztán akárhova tekint, vagy ha behunyja is szemét, mindig a napot látja. Ah, kivált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszemben van e drága szent kép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szívem, hogy magam is szinte megijedek tőle. – Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha száz pengő forintos bankót talál. Aztán már úgy is olyan régen nem említettem.

A mai utamban vagy nem figyeltem, vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivéve Munkácsot. Ungvárról korán reggel vagy tulajdonkép későn reggel indultam el s délután értem Munkácsra. Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a státusz-börtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyed órányira fekszik a róna közepén egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt termesztének... nem szeretnék borából inni... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba,

az udvarokat s egy pár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit sem eresztenek a föld alá? nem tudom. Egy teremben többek között ott van Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona arcképe is.

Más helyen órákig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj’ isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélekzetet venni. Érzéseimet leírtam egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, míg itt voltam, fülemben valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly halkán beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt sem tudom, ki volt e suttogó szellem? az emlékezet-e vagy a sejtés?.. 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferenc. Szegény Kazinczy! Szegény haza!

Munkáctól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne gót templom, megyeház és magyar kocsmáros, ami nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicsekedés nélkül szólva, a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok s tisztelem, becslöm a zsidókat, de már a kocsmából csak kikergetném őket a pokolig, mert ami ronda, csak ronda az, hiába!

14. levél

Szatmár, július 17. 1847.

Itt vagyok végre az ígért földjén, Szatmárban. Ötöd napja, hogy ide értem. Folyó hó 13-kán indultam Beregszászról oly rossz lovakon, amilyeneken még nem jártam idei utamban. Hajam fölmeredt a borzalom miatt, mikor a szerencsétlen gebéket megpillantám, de válogatnom nem lehetett, mert dolog ideje levén, az egész városban nem kaptam más lovakat. Kétségbeesve ültem a szekérre; az igaz, hogy csak szeptemberben esküszöm, de azt hittem, hogy akkorára ide nem érek ez élő csontvázakon. Hanem, barátom, a kétségbeesés csakugy csal, mint a remény. E rossz csikók úgy ide tettek egy nap alatt Szatmárra, hogy szénán-zabon telelt arisztokratikus lovaknak is becsületére vált volna. Bizony-bizony mondom tinéktek, ne ítéljete a külszínről, mert történni fog, hogy nem leszen igazságtok.

Petőfi Sándor

A munkácsi várban

Itt tűzé föl piros zászlaját a
Szabadságnak Zrínyi Ilona?
A szabadság hősinek tanyája
Íme, íme most rabok hona.
Semmi más, mint dönthetetlen kőfal,
Semmi más, mint láncsörömpölések -
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettül félek.

Föl s alá jár magas büszke fővel
Ott a sáncon egy ifjú fogoly;
Messzeszállott lángtekintetével
Vajjon hol jár gondolatja, hol?
Lépte gyors még; új vendég bizonynal,
Erejét az éj s lánc nem töré meg -
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettül félek.

Ott a másik sáncon egy öreg rab,
Nem tekint sem ide, sem oda,
Lassan hordja könnyű, száradt testét...
Nehezebb már lánc, mint maga.
Tört szeméből holt sugár buvik ki,
Mint a sírból a kísértő lélek -
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettül félek.

Ifju rab, nézd, mint virít az erdő,
Akkor is, ha kijösz, zöld lesz az,
Ah de téged, téged akkorára
A nyomor s bú régen behavaz.
És te vén rab, tőled már talán csak
Itt vesz búcsut a lánc és az élet -
Bátran tudnék a vérpadra lépni.
Oh de ez a börtön... ettül félek.

Föld alól föl halk nyögés jön; mint a
Köszörült kés, metszi szívemet.
El, el innen! fönn vagyok, és mégis
Környekez már-már az örület,
Hát ha még lenn volnék, hogyha ott lenn
Híznék rajtam testi-lelki féreg!
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettől félek.

Munkács, 1847. július 12.

Meleg dél van...

Meleg dél van itt kinn a mezőben,
Rakja a nap a tüzet erősen,
Meleg dél van, meglippen a madár,
A fáradt eb kiöltött nyelvvel jár.

Két lyány gyűjti ott a széna rendét,
Két siheder hordja a petrencét,
Hej de nem telik nagy kedvök benne,
Mert ilyenkor súlyos a petrence.

Legjobb dolga van most a királynak,
Vagy ott annak a gulyásbojtárnak;
Király pihen aranyos karszéken,
Gulyásbojtár kedvese ölében.

Beregszász, 1847. július 12.

Kölcsey Ferenc

Huszt

1831

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

Zrínyi dala*

1830 nyarán

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére,
Mely nevével hév szerelmet gyújt;
S messze képét bújdosó magzatja,
Még Kalypso keblén is siratja,
S kart feléje búsán vágyva nyújt?

2.

Itt van a hon, ah de nem a régi,
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már:
Elhamvadt a magzat hő szerelme,
Nincs magasra vívó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.

3.

Hol van a bérc, és a vár fölötte,
Szondi melynek sáncait védlette,
Tékozolva híven életét;
Honnan a hír felszáll, s arculatja

Lángsugarit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?

4.

Itt van a bérc, s omladék fölette,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván, s néma hant;
Völgyben ül a gyáva kor s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.

5.

És hol a nép, mely pályát izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokain tanúlt,
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjúsága,
A jelenben múlt s jövő virúlt?

6.

Vándor állj meg! korcs volt anyja vére,
Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyöngé fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanúlt izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

* Eredeti címe: Szobráci dal.

Emléklapra

1833

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak
Hagyd örökül, ha kihúnysz: *A haza minden előtt.*

Bél Mátyás – Laurentsik Keresztély

Bereg megye leírása

Fekvése, természete, gazdálkodása

1. §

A megye nevének eredete

Honfitársaink Bereg megyét az egykori Bereg mezővárosról nevezték el. Azok, akik elsőbben megyékre osztották volt fel az országot. Az egész tájat Bereg megyének mondják, a szó eredeti jelentése magyarul: berek, liget.

2. §

A megye szomszédai

Keletről Ugocsa és Máramaros; északról a galíciai királyság; nyugatról Ung; délről Szabolcs és Szatmár megyék határolják.

3. §

A megye felszíne

Észak és kelet felé a táj hegyekkel ékeskedik, amelyet a Kárpátok gerinceinek nyúlványai díszítik és teszik egészségessé. Dél és kelet felé azonban ellaposodik, ligetekkel, berkekkel és erdőkkel fedett síkságba és mezőségbe megy át, amely mind gabonatermesztésre, mind állattenyésztésre nagyon alkalmas.

4. §

A megye hossza és szélessége

A galíciai határtól Szabolcs megye széléig szélessége 15 magyar mérföld. Néhol azonban 9, máshol 7 mérföld széles területe szűken mérve 72 négyzetmérföld.

5. §

A legfőbb hegyek Beregben

Az észak és kelet felé eső hegyek a Kárpátok nyúlványai. Itt csak azokat soroljuk fel, amelyek már régóta jelsebbek. Közülük az alábbiak érdemelnek említést:

1. Beszkid. Hosszan és szélesen elnyúló gerincei erdőkkel vannak borítva, ez választja el a megyét Galiciától. A hegyláncokon átvezető néhány út meredek akadályokkal küzd, a hegyekre felhágónak azonban széles legelőket és messzenyúló kilátást kínálnak. E hegylánc legmagasabb hegye:

2. Huszla, tetején kies hegyi legelők területnek el. Sok fenyő nő rajta.

3. Osztra, nevét három hegyes csúcsról vette, zordon hegy, ez választja el ezt a megyét Ungtól.

4. Polonina. Nevét nem jelentés nélkül nyerte, ugyan terjedelmes mezőségek vannak rajta. Igen meredek hegy, kettős hegycsúccsal, fent kopasz, amilyen mértékben jeleskedik erdői által, ugyanannyira a magasságával is. A beregi hegyek közül egy sem vetekedhet vele, és ahol legmagasabbra emelkedik, bővelkedik állandóan jéghideg zuhatagokban. Csúcsa alatt kopasz, csupán Cserjékkel, bokrokkal, fűvel és virágokkal van fedve. Nyár idején a botanikusok gyönyörködtetésére és barmok hizlalására kiválóan alkalmas. Rémitő meredek, sziklás lejtőjű oldalán zúgó patakok rohannak alá. Legrosszabb az a tulajdonsága, hogy már igen korán hó fedi, és az alacsonyabb helyeken is korán havazást okoz, korai faggyal mindent leperzselő, nem kevés kárt okozó viharai által. A nép e hegy felhős vagy tiszta ábrázatából szokta a viharokat megjósolni. Ugyanén tájon látszik még:

5. Borló, kelet felé nyúló, az előbbivel vetekedő zordon éghajlattal, erdős, jó fanevelő, kiváló legelőjű, vadban igen gazdag, és mészkövekben bővelkedő hegy. Alacsonyabb fekvésű részein és lejtőjén a ruthének lakóhelyekül irtásokat tettek, és mostanra már számos falut telepítettek. E tájról délfelé haladva előbukkannak:

6. A beregszászi és muzsaji és a benei, valamint a dél felé néző kovaszói hegyek. A lábuknál olyan szőlőt természetnek, amelynek bora e megyében a legnemesebb fajta. Belsejükből kiváló minőségű malomköveket vágnak és kivált a beregszászi hegyekben a gróf Schönborn család, a muzsajiakban a Károlyi grófok, a kovaszóiakban a timsófőző társulat jeles haszonnal timsót főznek. A lentebb, délre fekvő hegyek közül említésre méltó:

7. A dédai, nemcsak azért, mert kiterjedésre is felveszi a versenyt a többiekkel, hanem azért is, mert teljesen hasonló az előbbiekhöz. Ugyanis mind bora, mind jeles timsója által – amelyet itt a báró Perényi Zsigmond által felállított és épített timsófőzőben nagy szorgalommal és eredménnyel főznek – is kiválik.

6. §

A megye egyéb hegyei, a síkságra néző erdőségek

A hegyek többségét a lakók, vagy a szomszédjukban lévő, vagy a közeleső falvakról nevezték el. Igen sok van belőlük, és nemcsak az erdőbeli

haszonvételben, hanem legelőben és vadakban is bővelkedők. Az úgynevezett Verchovinán igen soknak teteje sík, s ezeken zabot vetnek és szénát kaszálnak.

A ligetek és berkek a síkságon sem hiányoznak. E tájon nem találni olyan falut, amelyhez nem tartozna valami erdőcske. Azt pedig külön dicsérettel el lehet mondani e megye erdőiről, hogy mindenféle, különösen pedig az alantabb fekvő hegyeken, kiváló dús fűtermők és barmok hizlalására alkalmasak. Ezért van az, hogy a falvakban mindenütt láthatók a juhok és egyéb barmok nyári és téli szállásai az erdők között. A sertéseket, amelyeket az erdőkben egyenesen eladásra hizlalnak – vágásra keresik. Egyébiránt mivel a nyári legelők mellett a szénát is az erdőkben, ahol a fák ritkák és tisztások vannak –, ott szokták hagyni téli takarmányul.

7. §

Az erdők és erdőbeli haszonvételek

Mivel a megye hegyes, erdőkben nem szenved hiányt. Rengeteg erdői főleg a munkácsi uradalomnak vannak és a hegyek lejtői mindenütt erdőkkel, berkekkel vannak borítva, az erdők gazdag makktermők. A hatalmas tölgyfák híd- és házépítésre, hordódonga készítésre, zsindely hasításra, hajóbordák faragására alkalmasak. Ezekből egykor nagy tömeget a Poprád folyón egyenesen Danzigig szállítottak. Az erdők többi részét bükk, luc- és jegenyefenyő és tiszafa alkotja.

8 . §

Miféle ércekben gazdag?

A megyében található érceket eddig vagy elhanyagolták, vagy csak ímmel-ámmal bányászták. A beregszászi hegyekben még most is láthatók a beomlott tárnák földdel fedett nyílásai, amelyeket a régi lakosok aranykutatás végett ástak. (...) Azok a szerencsésebbek, akik a föld gyomrában nemtelenebb érceket keresnek. Ezek között meg lehet említeni a vasércet, amely majd mindenütt található és a selesztói kohóban mind kiváló minőségű vasat, mind pedig kályhákat, képeket, gyertyatartókat stb. készítenek Schönborn gróf számára, szerény haszonnal. Az ásványokhoz számítjuk a krétát is, amelyet Beregszász mellett fejtenek nagyobb mennyiségben, ámbár ez nem a legjobb minőségű. Ugyanitt és a dédai hegyen kőfejtő, is van. Az egyiknek köveit az építőmesterek kipróbálták, ezek az utak kövezésére is kiválóan alkalmasak. Azt állítják, hogy Munkács mezővárostól Surányig ezzel borított országútról, hogy ezen a közlekedés igen kiváló.

9.§

Ásványvizek

Azt meg kell vallani, hogy a megyében igazi ásványvizek nincsenek.

10.§

Savanyú vizek

Az olyan forrásoknak a száma és változatossága, amelyekben savanyú víz buzog, igen nagy. Kiváltképpen:

1. A nelipinai, egy domb lábánál. Nelipina faluról vette a nevét, meztelen sziklából vékony erecskében csordogál. A környék és a nyáron itt megfordulók nagy kedvvel fogyasztják. A víz borral keverve ízre és ínynek igen kedves. Híréhez és kedveltségéhez az is nagyban hozzájárul, hogy a falu mellett ugyanilyen nevű nagy fürdője is van, és ezért gyógyulás és fürdés végett a szomszéd megyéből is sok vendég látogatja. (...)

2. A szolyvai, Szolyva mezőváros mellett, túl a Latorcán, a hegy lábánál tör elő. Salétromos, vasas és kénes forrás, ezért kiválónak, jó ízűnek és gyógyhatásúnak tartják. Akik borral keverve, étkezés közben isszák, azoknál az emésztést elősegíti. Ugyanezen a tájon:

3. A szolocsinai, hasonló nevű falu mellett buzog. Jó híret főleg annak köszönheti, hogy az itt Galíciába vezető út mellett fekszik. A forrás kiválóságának az is bizonyossága, hogy senki, akár megy, akár jön, kerülővel is nem kerüli el, hogy igyék belőle. (...)

4. A paszikai, Paszika falu szomszédságában, enyhén savanyú, de a környékbeliek és az utazók által kedvelt forrás. (...)

5. Plonkó falu közelében, bőséges salétromos, kénes és vasas víz. (...) Ámbár távolabb esik, részben gyógyvízként, részben borral keverve használják, kiváló sikerrel. Ezek mellett több más kisebb hírűt is juttatott a természet e megyének. (...)

11.§

Sósforrások

A megyében két sósforrás is található: Dragobartfalva (Dorobratovo) mellett az egyik, és Maszárfalva (Nyegrjovo) határában a másik. (...)

12. §

A vadak fajai, az erdei madarak

A megye hegyes és termékeny jellege miatt könnyen elképzelhető, hogy itt a vadak szívesen tanyáznak különösen északon, ahol a táj hegyes, a medve is sűrűn

előfordul. Ezek szaporasága a lakosoknak nagy kárt okoz. Ezért megszabott időközönként, azok akik legserényebbek, vadászásukra ki vonulnak, hogy e szörnyű vadállatok számát csökkentsék. A lakosok pedig lesből – amelyeket magasra épített kunyhókban szoktak berendezni – ólomgolyókkal pusztítják a medvéket. Hasonlóképpen nagy számban fordulnak elő farkasok, amelyek a csordákban és nyájakban nagy károkat tesznek, zord teleken a falvakba is bemerészkednek és riogatják a háziállatokat. A megye többi részein természetes vaddisznók, szarvasok, dámvadak, rókák, nyestek, vadmacskák, hiúzok, nyulak és egyéb fajta vadállatok vegyesen élnek.

13. §

A jelentősebb folyók. Latorca és forrása, folyása, milyen folyócskával bővül? A Bodrogra való betorkollása. A megyére káros áradásai. A benne élő halak; Borsova

E kies megyét a folyók számos ága hálózza be. Ezek közül kettő emelkedik ki:

1. Latorca, a ruthének szerint Lathorica, amely nem messze Latorca falu mellett, Galícia határán, Alsóverekénél ered. (...) azon völgyek vizeivel bővül, amelyeken átfolyik. Ezeket elhagyva, két falu, Kisábránka és Hankovica mellett siető zúgással halad a faúszató alá és Nelipina faluhoz. A vicsai vízeséssel, Szolyva mezőváros mellett Szolyvanka folyócskával, aztán Halubina falu alatt a magába fogadott Pinnye folyóval, meredek partok közt Paszika melletti rév után Szentmiklós felé fordul. Innen az uradalmi hamuzsír-égetőnél Hrabonica folyóval bővülve sík völgyön keresztül gyors folyással folyik tovább, Podhering falut érinti, ahol egy 60 öl hosszú, erős, és szilárd, jégtörővel ellátott híd alá ér. Ezután kanyargós mederben a Csornik hegy mellett a Vznice folyóval bővül, a hegy lába eltéríti és lassúdo eséssel először Oroszvég falut és Munkács ősi mezővárosát öntözi, a lakosok és a fölötté épített 100 öles híd gyakori és nagy veszedelmével. Innen csodálatra méltó játszi kanyarok miatti szelídebb és lassúbb folyással a síkabb tájon kiszélesedik, a beregi falvak, Újdávidháza és Nagylucska mellett folyik el, hat ágra oszolva, Csaroda és Vérke folyók vizeivel bővülve az ungvári síkságra és Szentmária falunál ömlik a Bodrogra.

(...) A halak különféle fajtaiban bővelkedik. A forrás környékén bőven élnek benne igen kiváló ízű pisztrángok. Az alacsonyabb tájakra érve gyakori benne a menyhal, a márna, a keszeg, a ponty, a csuka. A tokot a Tiszából az árral szemben úszó, ide látogató halakat a mederbe rakott vésszel fogják. Rákokban is igen gazdag. Akik ezek fogásával foglalkoznak, belőlük a nagylucsikai út mellett rendkívül nagyokat találnak.

2. Borsova. A máramarosi havasokban ered, annak Dolha mezővárosát öntözi, a mi megyénk területére Bilke mezőváros felett ér, és Alsó Karaszlő ugocsa falu mellett Ilosva folyásával bővülve kanyargós és öblös mederben, Remete, Kovaszó, Bene és Borsova – amelyről a nevét vette – közelében folyik el.

Vári mezővárost a közepén kettévágja, s mellette a Tiszába ömlik. Kisfaludnál és Benénél van híd rajta. Medrét gyakran változtatja, a mellette elterülő földeket, erdőket és réteket rongálja. Gabonaörlő malmok bőségesen vannak rajta, de azok számára magas árvizei miatt veszedelmes. Halai: kisebb kárász, márna és kecsge, ezek ivóhelye a Tiszában van. Gazdag rákokban is.

14. §

Kisebb folyók, patakok

A természet ezeket kétfelé osztotta, egyesek a Latorcába, mások a Bodrogra torkoltnak. Ezeket csak részben soroljuk fel, főleg azért, mert a megyénk hegyei több irányban nyíló völgyekkel vannak tájolva.

Ezekben találhatók:

1. Zbunya. Ez a Huszni hegy tövénél, Galícia határán ered (...) – Podkamni alatt erős eséssel a Latorcába ömlik. Áradás idején gerendákat és szálfákat szállít. (...)

2. Pinye. Rimanóc falu alatt ered a havasokból, (...) Holubina falu mellett a Latorcával egyesül.

3. Osa, a havasokban ered, fűrészmalomot hajt, amely szálfákból sokezer Latorcán leúsztatott gerendát vág.

4. Vicsa. Magasabb hegyekben eredve, erős eséssel folyik és Nelipina mellett egyesül a Latorcával. (...)

5. Szvalovka. Nevét Szvalovka mezővárostól kapta, (...) a városban örlő malom hajt és ezután a Latorcával egyesül.

6. Zsdimir. A havasokban ered, a pisztrángok kedvelik, az Oszába ömlik. Egykor a lengyel hadjárat alatt a ruthének emellé telepedtek, és így békében maradhattak. Innen ragadt rá a név, ugyanis zsdimir ruthén nyelven így hangzik: „várd a békét”.

7. Hrabonica. Szinyák hegyből ered, a hasonló nevű falut kettévágja, szerény papírmalom hajt és a Szentmiklós felé vezető útnál egyesül a Latorcával.

8. Viznice. A hegyekben ered, öntözi a hasonló nevű falut és völgyet. Innen a fridriksdorfi gabonaörlő malom a vashátori és a selesztói olvasztókohót működteti, a szomszédos erdők csermelyeivel gyarapodik. Gazdag kiváló ízű rákokban, a Csernek hegy alatt ömlik a Latorcába. (...)

9. Ilosva (Irsava) forrásai a Borló hegyei közt találhatók, ahonnan eredve a hasonló falu mellett folyik el, számos gabonaörlő malmot hajt, amikor folyása Kisfaludot elhagyja, a Borsovába ömlik.

10. Vérke. Régen a Borsovából szakadt ki, egy nagy költséggel épített, de ma már csak romokban látható zúgó mellett folyik el. Inkább lassú folyású, vagy alig mozgó mocsárnak, mint folyónak látszik, ennek ellenére árvizeivel gyakran kárt okoz, és elég vize is van gabonaörlő malmok hajtására. (...) Ung megye határán a Latorcába folyik. (...)

11. Csaronda. Vári mezőváros mellett ered. Lassú folyással átballag több falun és a Vérke fogadja be e megye határán.

És végre említendő a Tisza, amely a megyénkben az ugocsei határnál ér át, Csetfalva mellett és kanyargós folyásával több falut érint, árvizeivel azoknak sok kárt okoz, míg Szabolcs megyét eléri, attól és Szatmártól a mienket elválasztja.

15.§

Szernye mocsár

Bereg mezőváros, Beregújfalú, Bártháza, Fornos, Dercén, Gát, Jánosi és Kígyós falvak határában fekvő Szernye mocsarat folyóvizek táplálják. Mocsaras állóvize teknősbékákban és csíkokban bővelkedik. (...)

16. §

Földje természete

Északi részén terméketlen; a hegyek lábánál termékenyebb lesz; délen és nyugaton kiváló. Gabonaneműek és hüvelyesek. A megye termékenysége csodálatosan változatos.

Mi a beregi földnek három nemét állapítottuk meg. (...) Általánosságban a megye északi része terméketlenebb, és ezt a Kárpátok északi fekvéséből származó mostohaság okozza. (...) Ahogy a hegyhátak alacsonyabbakká válnak, az éghajlat is enyhébbé, a föld pedig termékenyebbé lesz, a dombokon még a fű is bővebben terem. Nyugat és dél felé a táj alacsonyabb lesz, a rémítő hegyek dombokká enyhülnek, végre síkságba mennek át. Mindez még alkalmasabb lesz a mezei gazdálkodásra, mind pedig a jobb termés számára. A gabona földjét ugyanis, mivel agyagos és fekete, hogy a vetésre megfelelőbb legyen, háromszor szokták megszántani. A kövér és lisztesmagvú búzát, rozsot és zabot terem, a kukorica – minél bővebben trágyázzák – annál jobban terem.

Azt is el kell mondani e megyéről, hogy a természet semmivel sem maradt adósa, ami az élet gazdagabbá tételére való, ha az emberi szorgalom által kellően meg van művelve. Annyiban mégis szerencsétlen, hogy alacsony fekvése miatt,

a partjaikat meghágó folyók gyakran elöntik, hogy kétszer, kora tavasszal és nyár közepén kétszer is kénytelenek vagyunk e veszedelmet tapasztalni.

Hüvelyes vetemények: különösen bab, borsó, lencse és köles számára a talaj igen kedvező.

17. §

Hogy terem a szőlő a beregi hegyeken? A bor kiválóságai és fajtái. A leghíresebb borok

Ceres ajándéka mellett Bacchus adományát is megkapták. Bizony e megyét a szomszédok a bortermelésben nehezen előzik meg, főleg a nyugatra és délre lejtő hegyoldalakon. (...) Különösen dicsérhetők a beregszászi, a beregi, a végardói, a munkácsi és a mezőkaszonyi borok. Ugyanis ezek mindenike igen kedves ízű, és mindenik fehérbor, szertefelett nemes, és a kényes ízlést sem bántják. Ha az időjárás kedvező, mint aszuborokat a szomszéd lengyelek különösen szeretik. A legnagyobb keletje a beregszászi boroknak van, árát az szabja meg, hogy jósága a többiek felülmúlja. A szőlő számára alkalmatlan, a hegyek alacsonyabb fekvésű részeit, a gyakorta tetemes hasznót hozó gyümölcsöskertek foglalják el.

18. §

Rétek

A megyében bőségesen vannak kövér füves rétek, amelyekről a nyájak takarmányozására elegendő szénát lehet betakarítani. Csak az a kár, hogy délen a mélyebben fekvő helyeken, a zivatarok és az árvizek gyakran károsítják, iszappal fertőzik, sőt a már összegyűjtött szénát is elhordják az árvizek.

19. §

Az éghajlat jellemzése. Az időjárás

Ami a föld és éghajlat jellegét illeti, azt a hegyvidék természete határozza meg. Biztosan a hegységek okozzák, hogy mi hűvösebb, de felette egészséges levegővel élünk, mert nyáron, hol időszakos szellők lengedeznek, hol záporok keletkeznek. Emiatt azonban nem kell elbizakodni, mert a kárpáti szelek sok kárt tesznek e tájon. (...) Ezek, amikor a hegyek csúcsain átbuknak, dörgéssel, villámlással zuhannak le a síkságra, és jégesőre válnak. Azonban, ha az év enyhébb, az itteni időjárásnál nincs mérsékeltebb, ugyanis a nap hevét a sok hegy, erdő és liget árnya annyira hűsíti, hogy amikor a legnagyobb forróság van, akkor is kellemesen el lehet viselni.

20. §

A baromtenyésztés módja a táj fekvése szerint változik. A nagy gulyák hiányoznak. Lovak. Juhok. Kecskék. Sertések nagy száma. Hizlalásuk

(...) A megye északi részein a tarka fejű kunkori szarvú marhát tartják, amely azonban elég testes, mind a mezei munkát bírja, mind pedig alkalmas tejet ad a vajköpülésre és a sajtkészítésre. (...)

Ahogy a hegyek lankásabbak lesznek, a marha is nagyobb testűvé válik, majdnem olyan hasznos lesz, mint a magyar marha. Ennek ellenére nálunk olyan nagy létszámú csapatok nincsenek, amelyeket gulyának neveznének.

(...) Lovat nem nevelnek és nem tartanak többet, mint amennyi a mezei gazdálkodás és részben a fuvarozás céljára elégséges. A juhnyájak is ritkák. (...) A Schönborn grófi család magyar juhokat tart Szolyván, Polyenán és Vereczkén, a sajt készítéséből nem megvetendő hasznot húz. A falusi nép jobb szereti a kecskét tartani, ezek a bokros határokon legelnek.

Végül a megyében bőven terem tölgy- és bükkmakk. Ez okozza, hogy a beregi falvakban mind a mezőkön, mind az erdőkön iszonyúan nagy számban tartanak és nevelnek nyájsertéseket. Ezt a vad sertésfajtát baltával járó kanászok terelgetik télen és nyáron egyaránt berkek rejtekébe épített téli és nyári szállásokon.

21. §

Baromfiak

A baromfi fajokat sem lehet említés nélkül hagyni. Csirkét, kappant, ludat, kacsát, tyúkot mind a parasztok, mind az urak egyaránt nevelnek.

Mikszáth Kálmán

Farkas a Verhovinán

(...) Igazi paradicsomkert Máramarosvármegye; sója, fája, vize van, mindene van. Még gyémántjai is. Napokig lehetne róla mesélni. Szép nemzeti folyónk-, szőke hullámú Tiszának itt jön meg a kedve útra kelni. A Kabola-Polyánán kellett lakniok valaha a görög isteneknek. Junó a Sosarkában fürdött. Talán arról fecsegnék az acélszürke habok. Az igézetes rahói völgyben, azt hiszi az ember, hogy no, most mindjárt egy nimfa, vagy egy driád lép ki a fák mögül. Persze, a valóságban, egy-egy hosszú-kaftános, tincses zsidó bukkan ki helyettük. Hanem ez újabb akvizíció. S ennek dacára is paradicsomkert Mármáros. Terem benne tömérdek fehér rózsa, szelíd nézésű orosz leányzók, még ennél is több piros rózsa, tüzes szemű oláh fáták. (...)

Mihályi Pál uram megyei esküdt éppen azokban a nehéz napokban, mikor a megyei nemesség odajárt az insurrekcióban, a nagy Napóleon ellen, kihirdette járásában a Verhovinán, hogy Péter-Pál napján odaérkezik a király, hű népe látogatására.

Dobszó mellett kiáltották el a tizedesek a községekben:

– Adatik tudtára mindeneknek, hogy király öfelsége megérkezik Péter-Pál ünnepnapján a Verhovinára, s a kamionkai völgyben leszen tartózkodása sátorában, ahova is minden telkes jobbágy egy rókabőrt tartozik elvinni ajándékba, s minden egyes község a legszebb hajadont. (...)

Bezzeg lett becsülete a rókáknak. Sokra vitte isten a dolgukat. A leghíresebb medveölők is kicsibe kezdték venni a mackót, hadd nőjön, hadd szőrösödjék, mindenki a rókákra vetette magát. (...)

Hát még a szép hajadonok értéke hogy fölszállott!

Nem is folyt szó másról a falvakban, mint: melyik a legszebb, ki menjen a királyhoz? S milyen előny háramlik abból a leányra, familiájára, a községre, ha a király szeme megakad valamelyiken? Volt aki szepegett, hogy el kell mennie, de azt is restellte volna, ha otthon marad. (...)

A Verhovina hajadonai nem ellenkeztek egy csöppet sem, mert aranyból volt a horog, amelyen kifogták: hogy legszebbek jöjjenek. A rókákról nem lehet ennyi jót mondani. A rókákban kevesebb lojalitás és hiúság van. (...) a rókák végre is szeretik a bőrüket állandóan magukon viselni, bármennyire megtisztelő legyen is egyébként egy róka hüvelyére nézve, ha az a király tulajdonába megyen át. (...)

A Verhovina volt az ismeretlen megyerész. A szolgabírák évtizedekig be se szagoltak oda, vicispán arra sohase járt, hacsak nem valamikor Mátyás idejében.

De hova is szállt volna ott be egy akkora nagy úr? Nem volt ott se kastély, se vendéglő. Nem volt ott semmi, amit megehetett volna. Ami azonban őt megehetette volna, egy-két medve, sűrűn akadt. A Verhovina a vármegye mostoha földje. Azért húzódtak aztán oda a mostoha gyerekei és a katonaszökevények, meg az üldözött betyárok. Oda már a pandúr se ment utánuk. Az ördög találjon meg valakit a Verhovinán!

S most szinte képzelhetlen, a király jön oda. Ilyen bolondság is csak az olyan fejben teremhet meg, amin korona van. Közönséges kalap alatt lehetetlen...

Minden mutatta már a nagy nap közelségét. A környékbeli mesteremberek sátorot emeltek a kamionkai csendes völgyben, mely szép, de vad. Mihályi ügyelt fel mindenre. Nemzetiszín szövettel volt bevonva a sátor, aranyozott kópjára feltűzött ajtófüggönyökkel. Körös-körül az ország és a megye címerei tarkállottak. A sátor belsejében aranyos trón készült s pompás ágy medvebőrökkel. A sátor mögött vagy ötven lépésnyire sütőkemencéket, katlanlyukakat vájtak a földre a napszámosok. A híres Vojteknét hozatják el Husztról, az fog a királynak főzni. No hiszen, nem is evett az még Bécsben olyan töltött káposztát és levélensültet!

Egy magas árbocon, a hegy tetején hosszú piros-fehér-zöld zászló kígyózott. Csak úgy dagadtak tőle a szívek. Réges-régen röpködött itt ilyen, csak a nagyon öreg emberek hallottak valamit... csak a nagyon vén fák susognak róla, s csak a legvénebb rigók füttyében hallik még valami elmosódott hang abból a nótából, amin a kurucok masíroztak erre...

Nagy dolog lesz itt Péter-Pál napkor, ha megéljük. Nagyon nagy dolog lesz. Össze is gyűlt az egész környék ünnepi ruhában. (...) De még olyan rivalgás is régen volt, mint amikor a kanyarodónál feltűnt a négylovas hintó, röpködő mentőjű huszárral, cifra árvalányhajás kalapú kocsissal a bakon.

De elhalt a vivátozás, mikor a hintó közelebb ért, mert csak egy fiatal szürkeköpenyes úr ült a hintóban, keskeny fekete bajuszú, csinos, piros arcú, nem igen lehetett több huszonhat évesnél. Nem volt azon semmi királyi, se korona, se palást, se aranyalmásbot.

– Ez talán csak a palatinus! Vagy annál is kisebb! De amint a négy tajtékos paripa megállott a sátor előtt, féltérdre ereszkedék a hintó-hágcsónál nemzeti Mihályi Pál uram, s így szólott a lelépő deli legénykehez:

– Isten hozta közénk, felségedet!

Szél zúgott a Bisztra Hora felől. Alig lehetett hallani a szavakat. Csak lassan terjedtek, morajlottak a nép között, hogy mégis a király az, saját fölséges személyében. (...)

A rókabőrösök gyorsan verődtek össze, mert édes-kevesen voltak, harmincan-negyvenen. A lebergi szörme-kereskedők már kora tavasszal

összevásárolták, ami kevés készlet volt a környéken. Ki sejthette volna még akkor a királyjárást, hát még azt, hogy rókabőr megyen adóba. (...)

– Csak az a baj, nemzetes esküdt uram – sopánkodának a rókabőr nélküliek –, hogy nekünk nem jutott. Meg is vagyunk ijedve cudarul: mi történik velünk? .. Mihálynak már elmúlt a haragja, nyájasan biztatta meg a nyugtalankodókat: (...)

– Lesz itt annyi rókabőr, amennyi kell. Mindenitekre jut egy, bizony meglássátok!

(...) Szavának állott az esküdt úr. S amint az első húsz embert bevezette a sátorba, kik lerakták hódolatul a rókabőröket a trón számolyához, nemsokára kijött a sátor másik nyílásánál, ugyanazon átadott bőroket hozva a hóna alatt, egy-két ravasz szemhunyorítással odainté a népeket és a Márton hajdút:

– Fogjad a bőroket, Márton, és add el öt húzasával. Ide, ide, atyafiak! Őfelsége nem veszi észre, s a becsület meg van mentve. (...)

Így lőn az a csoda, hogy húsz-harminc rókának a bőrével ezer meg ezer ember takaródzék. A jámbor uralkodó nem vette észre az ártatlan csínyt, s kora reggeltől messze délutánig szakasztott ugyanazon bőroket vette át a hódoló hűséges alattvalóktól. Az egyik sátornyíláson bevitték, a másikon kihozták. Miközben a Márton hajdú keze alatt egy egész zsák telt meg húzasokkal, tallérokkal.

Messze délután volt, még mindig rajzottak a hódolók, pedig már a Vojtekné asszonyom hírnökei erősen szorongatták az udvart. Egyik is, másik is jött, hogy „kész már a leves”, Vojtekné üzeni, szakítsák már abba az országkormányzást. Mind nem használt semmit, míg végre dühbe jött a derék asszonyság, s keresztülvénvén magát a sátor nyílásánál meztelen karddal álló két hajdún, felgyűrt ujjakkal, „varecskával” a kezében berohant a sátorba, nagy méltatlankodással rikácsolva:

– Az istenért, mind megkozmásodnak az ételek! – Ez valóságos kényszer volt.

– No, ez már igaz! – hagyta rá az esküdt, s legott kiadta a rendeletet Peléczinek, hogy a király szemlét tart, míg odabent terítenek.

A vén írnok méltóságteljes arcot vágott... Nem kis feladat az, ami őreá vár. S mint ahogy a csirkéket szokás előhívogatni a búzaszemekre, elkezdte kiáltozni oláhul, oroszul, kedveskedő nyafka hangon.

– Ide leányok! Rezedaszálak! Ide, ide, édeskéim! (...) – Ömlöttek a szebbnél szebb leányok Peléczi mellé.

Egyik magas, kevély szépség, hosszú aranyhajjal, mint egy királyleány, a másik zömök, barna teremtés, de helyes, formás és fűrge, mint az orsó, a harmadik méléző szemekkel, filigrán termettel, mint a suhogó nád.

(...) Delejes áram futott át az emberek hátgerincén... Ott jön, ott jön! Kilépett a sátorból és a szüzek felé tart.

Szép, délceg növésű, bátor tekintetű. Tiszta együgyűség volt rá nem ösmerni! Daróc ruhában is fejedelmet mutatna. De nincs ám darócban. Megittasult a szem selyem atilláján, piros bársony mentéjén. Görbe arany kardja drágakővel rakva, negédesen csörgött. Sárga szattyán csizmáján mindenik lépténél egyet pendült kevélyen az ezüst sarkantyú.

Nagy „vivát” hangzott fel hömpölyögve. A felség kedvesen integetett a fejével jobbra-balra. (...)

A király szinte meghökkent egy percre, szemben állva a leányokkal. Fesztelensége elveszett. Míg tekintete bizonytalanul szaladgált arcról arcra, mint mikor a billegető ugrál barázdáról barázdára, szívét valami szorongatás-féle kényelmetlenség fogta el, mint a közönséges boltfeltörőt, mikor először megy lopni a templomba. Úgy tűntek fel neki ezek a leányok, mint valami szent csoportozat. De csak egy percig tartott e szorongó érzés. Lassan-lassan visszanyerte rugalmasságát. Néhány enyelgő kérdést, megjegyzést tett. „Sok eső eshetett a vidéketeken”, monda a szálas Katharinának. A Nástya tejszín arca körül egy nagy aranyzöld légy röpködött szemtelenül, a király feléje legyintett a kesztyűvel, elkergette: „Hess, – te is szereted az édeset.” (Nástya fülig pirult.) Az éjhajú Nustyán Borbála kezéből kiesett a slingelt kézi keszkenője. A király pajkosan, menten rátette a lábát: „Nem adom ám oda egy csóknál alábbban.”

Borbála természetesen elfutott a csók elől szemérmesen, s ezzel látni hagyta a mögötte álló Glidor Erzsébetet. Az nem volt olyan szép (ámbar a növése kifogástalan), de a király hátratántorodott bámulatában, mikor megpillantotta; világos kék szoknyája tele volt aggatva körös-körül, aljától a derékig, kukoricaszem nagyságú gyémántokkal. Ingerlőn csörögtek s szemvakítón fénylettek olyan sokaságban, olyan sűrűn, mint mikor a mennybolt a legcsillagosabb.

– Álmodom-e – dűnnyögé. – Hisz ez az indiai nábobok összes kincse!

– Máramarosi gyémántok – világosítá föl nevetve Mihályi.

De különben is másfelé fordult már a figyelme; a gyémántsoknyás lány egyszerűen öltözött, szomszédnéjára.

– Hogy hínak, kis lányka?

Megbiggyesztette pici száját gyerekesen.

– Nécsa Iliánának.

Volt az egész lényében valami eredeti, valami dévaj makrancosság. A szemeiben, a mozdulataiban. Az ingválla oldalt félrecsúszott, s egy kis darabot látni lehetett a vállából, olyan színűt, mint a körtefa virága. A királynak eszébe

jutott, hogy bizonyosan olyan édes is, mint a körte. Be jó volna beleharapni! A legfelsőbb kéz meg nem állhatta ez ígézet alatt, hogy legalább meg ne csípje.

Iliána fölszisszent, arca lángba gyúlt fáklya lett. Amellett egész teste vonaglott, zsugorodott, rezgett mint a balzsamina szírom, ha kézzel érintik.

– Hova való vagy?

Érezte vérét a fejébe tolulni, hangjára fátyolt vont az izgalom. A király is csak gyenge ember.

– Dorankájára – felelte Iliána halkan.

– Hány éves vagy? – A leány lopva a királyra tekintett. Ej mit, hisz ez is csak legény! Nekibátorodott!

– Eggyel több mint tavaly voltam.

Ezzel a királynak még csak jobban tetszett; nem volt megsértődve.

– Hány szeretőd van már? – évődik tovább is.

– Eggyel kevesebb, mint ahányat akarnék.

– Ugyan hányat?

– Hát egyet.

– Leszek én az az egy. Iliána féloldalt görbité fejét, mintha letört volna, majd ingerkedve felelte:

– Ugyan ne mondja!

Nem is mondta többet, hanem villám hirtelen lehajolt és megcsókolt.

S ezzel mintha maga is megrestellné, ami fölhevülésében történt, megfordult, siető léptekkel a sátorába ment. Míg a leány ott maradt földbe gyökerezett lábakkal, elámulva, megdicsőülve, reszketve.

Két lányka, a virgonc Marikuca és a kis Anuta (a lencsével a bal állán), Peléczi által betanítva, egy alkörmőssel pirosra festett garabolyból kígyóhagymából font koronát vettek ki; páfrányok voltak rajta a lemezek, gyöngyvirágbogyó alakú pelyhei a gyöngyök, piros rózsabimbók voltak a rubintok. Isten engem, szebb volt egy igazi koronánál.

A koronával odaszaladtak Iliánához és térdet hajtva előtte kecsesen, megszólíták ilyen:

– Hajtsd le a fejedet, szép királykisasszonyka.

A szegény báránka mintegy hipnotizálva hagyott tenni magával mindent. Lehajlott, s társnői tömött kenderszín hajára feltűzték gombostűkkel a koronát. (...)

Az ezeréves őstölgyek komoran rázták haragoszöld lombjaikat, de a ledéren ringó füvek, a szerelemre teremtet apró erdei virágok elandalítva a vadméhek döngésétől, megrészegezdve a nap sugaraitól, csak nevettek, pajkosan nevettek...

Ej, bizonyosan nem a királyt nevelték. Nem bolond ember az. Csakugyan a legszebbet választotta ki. Nyúlánk természetéhez festői ráncokban tapadt a hímzett ing. A két katrinca, két színes kagylószárny zárta össze testét elől-hátul, kétoldalt szétnyiladozón. A kurta katrincák csakhogy éppen befedték a térdeket, kecsesen verdesve nyalka rojtjaikkal formás lábikráit. Fázott és égett egyszerre. Szemeit becsukta, mintha össze akarna esni, meg akarna semmisülni, de ezek a szemek két égő zsarátnok bent a hosszú pillák alatt.

Mihályi megfogta az izzó kezét.

– Gyere, kis Iliánkám, gyere, gyere, ne félj! Te vagy a legszerencsésebb, fiacskám! (...) Te leszel a királyné egy napig. Ott ülsz a király mellett az asztalfőn délben is, este is.

Ment gépiesen, hagyta magát vonszolni a sátorba, mint az alvajáró. A huszárok a kardjaikkal tisztelegtek előtte. Az ajtóban maga a király fogta kézen. S fent a hegyen eldőrdült három tarack-lövés. „Király és királyné az asztalhoz ülnek!” (...)

Az ebéd még sokáig tarthatott azután, mert a szétoszlott jobbágyok messze túljártak már, völgyön, hegyen, erdőn, mikor újra eldőrdült három mozsár.

Akik hallották a távolban, kitalálták:

– Most kelt fel a király az asztaltól.

Igen, akkor kelt fel és elbocsátá a környezetét. Egyedül maradt a sátorban Iliánával.

A kamionkai völgy néptelen volt már akkor. Mély csönd honolt körös-körül. Az a néhány ember nem igen zavarta.

A „palotahölgyek”: Marikuca és Nástya az edényeket mosogatták a pataknál; Mihályi uram ott legyeskedett körülöttük. A vén szertartásmester a délutáni álmát aludta egy fa alatt. Vojtekné egy kappant spékelt a tűzhelyeknél a vacsorához. A fülemilék énekeltek, a rigók fütyültek, vadméhek pedig körülrajzották az erdei virágokat és döngtek, zümmögtek nekik a szerelemről.

S. Benedek András

Gyászmise Kossuthért

A gens fidelissima jelzője a Rákócziak, elsősorban a vezérlő fejedelem nevéhez fűződik. A ruszinok kezdettől fogva hűségesek voltak mindahhoz, amit ma – a történelem tanulságaival számolva – ’közép-kelet-európai gondolatnak’ nevezünk. Csak egy példa: a közelmúltban jelent meg az egyik legkiválóbb kárpátaljai ruszin szerző néprajzi-művelődéstörténeti könyve Mátyás a ruszinok királya címmel. Nemcsak a folklorizálódott történelem más együtt élő népeknél is jelen levő legendáiról van itt szó, hanem a kárpáti régió e kis népének aranykoráról. A mátyási dekrétumok voltak ugyanis azok a rendelkezések, amelyek a bécsi kamara folyamatos támadásai ellenére mintegy negyed évszázadra stabilizálták a mindenkori földesurak és a ruszin jobbágyok viszonyát, fenntartva a térség ökológiai viszonyaiból fakadó sajátosságokat. A kárpátaljai hegy- és peremvidék lakói már a XVII. század második felében megtapasztalták, mit kínál számukra Bécs, és egy emberként csatlakoztak a kuruc szabadságharchoz. Rákóczi bukása a ruszin nép veresége is volt egyben. Az idegen kézbe került fejedelmi birtokok, a kamara Ungban és Máramarosban kialakított hatalmas birtoktestei már ’nem a nép javára gyámolították’ a gazdaságot és az egyre szaporodó manufaktúrákat. Ezt a helyzetet csak stabilizálták Mária Terézia más tájegységekben esetenként a fejlődést és a viszonylagos jólétet megalapozó úrbéri rendeletei.

Nem véletlen tehát, hogy a történelmi Magyarország nemzetiségei közül egyedül a gazdasági háttérüktől megfosztott ruszinok nem fordultak az 1848–49-es magyar forradalom ellen, ahogy a velük egy kenyéren élő máramarosi és Avas vidéki románok sem, sőt az első perctől kezdve ott voltak a szabadságharc győztes és vesztes csatáterein egyaránt: „...*a magyar és ruszin parasztság fő találkozási pontja a szabadságért és függetlenségért vívott nagy küzdelmekben való egyetértés... volt*” – írta Rákóczi két népe című tanulmányában Ortutay Gyula, aki azonban úgy látta, hogy ez az egységes kép a szabadságharc idején külső hatásra egy pillanatra megzavarodott.

Ortutay történelmi „helyzetképét” elsősorban a néprajz, a folklór adataira alapozza. Mint látni fogjuk, ez egy mesterségesen alakított és szándékosan torzított látásmódot, értékítéletet rögzít. Való igaz, hogy szükségszerűen elkötelezett a tisztviselői kar, az adminisztráció. Egyedül az akkor már egyértelműen Kossuth-párti vármegye és a pánszláv agitációtól ekkor még alig érintett görög katolikus papság közvetítette az olvasni-írni alig tudó ruszin köznép számára a világ eseményeit, változásait.

A ruszinok a velük egy sorban, egy hazában élő magyarok mellé álltak. A Felső-Tisza-vidéken némi késéssel kapták meg a forradalomról szóló híreket. Három nap múlva azonban már itt is falragaszokon olvashatták a pesti eseményekről szóló tudósítást, köztük a tizenkét pontot. Néhány napon belül megkezdődött a reformok gyakorlati megvalósítása, majd a nemzetőrség és valamivel később a honvédség megszervezése. Az 1848. XXII. törvénycikkely ugyan a nemzetőrségbe való felvételt a jó anyagi helyzethez kötötte (nem lehetett nemzetőr a féltelkesnél kisebb jobbágy, a 200 pengő forint értékű ingatlannal vagy 100 pengő évi jövedelemmel nem bíró polgár), a nemzetőrszázadok azonban nem sokat törődtek ezzel a korlátozással, amely lényegében a ruszinság kollektív kizárását jelenthette volna a nemzetőrségből. A mai Kárpátalja lakosainak jó kétharmada ruszin ekkoriban. Közelít ehhez a nemzetőrségben való képviselőjük aránya is. Az Ung megyei 11 század (a ma Szlovákiához tartozó részek nélkül!) közel háromezer nemzetőre közül csupán mintegy húsz százalék képvisel egyértelműen magyar községet. Beregben részben a munkácsi és túlnyomórészt a felvidéki járás lakosai ruszinok voltak, de több tehetősebb munkácsi polgár – a mozgó nemzetőrség megalakítása idején – környékbeli ruszin parasztlegényt állított maga helyett. Ők alkották az itt toborzott századok létszámának közel felét. Ugocsa két járásában a nagyjából egyenlő arányt képviselő magyarok és rutének mellett a román népelemmel is számolnunk kell.

Ugyanez vonatkozik Máramaros megyére is, amelynek mintegy fele tartozik a mai Kárpátaljához. Egészében a nemzetőrség szervezetének teljes kialakulása után tizennyolcezerre becsülhetjük a tájegység nemzetőreinek számát. Ha figyelembe vesszük, hogy egy, a görög katolikus tábori püspökség felállítását szorgalmazó, Mednyánszky Cézár tábori püspöknek címzett levél szerint „25 ezernyi görög katolikus honvéd...” küzdött a magyar szabadság ellenségei ellen, a fenti 18 ezres nemzetőri számból közel 10 000 lehetett a ruszinok száma. Részt vettek később a mozgó nemzetőri csapatok harcaiban, és közülük álltak be a legtöbben honvéddnak.

A bevezetőben már említettük, hogy a ruszin nép irányításában ekkor a sajátos módon Ungváron székelő munkácsi görög katolikus püspökség és annak vezetője, Popovics Bazil vállalt oroszlánrészt. Az ő felhívására álltak be a később szűkebb hazájukban is kulcsszerepet vállaló görög katolikus kispapok a honvédségbe. Ezt a gesztust és hazafias lelkesedést maga Kossuth Lajos is nagyra értékelte, és 1849. május 17-én kelt köszönő- és üdvözlőlevelében mintegy a két nép közös szabadságvágya megnyilvánulásaként értékelte. S ez nemcsak erkölcsi elismerés volt. Amikor a kárpátaljai ruszin papság kongruájának (a papi jövedelem állami kiegészítése) 42 éve halogatott kérdése szóba került, Kossuth maga vette kézbe a túlnyomó részt ruszin püspökség ügyét, sürgette az ehhez

szükséges iratokat, előleget folyósított, majd a mai szemmel is nagyvonalú 63 590 forint 17 és 189; krajcár megítéléséről maga értesíti a püspökséget, kiemelve, hogy „*azon megye lelkes Papságának az Nemzeti ügy iránt mutatott és tényleg bizonyított rokonszenve és eszközléseért a haza méltó elismeréssel tartozik*”.

A tettek történelmi pillanata a kárpátaljaiak számára 1849. április 22-én érkezett el. Eötvös Tamás, az 1848–49-es helyi események kulcsfigurája, ekkoriban már három vármegye kormánybiztosa, aki kezdettől fogva készült a császári haderő betörésének megakadályozására, a kulcsfontosságú vereckei útvonal és Munkács védelmére, már hónapok óta zaklatta figyelmeztető és sürgető leveleivel a Zemplénben, Szabolcsban, Máramarosban állomásozó honvédség parancsnokait, megszervezte a fegyvergyártást, hírközlést, a központtól elzárva szükségpénzt nyomtatott stb. – egyszóval legjobb tudása szerint tette a dolgát –, végül mégis egyedül maradt Barkó tábornok Galíciából érkező hadtestével szemben. Az itt tartózkodó néhány reguláris csapategység közül Bangya József honvédőrnagy, Ámán Ferenc őrnagy és Petrovics András főhadnagy kivonta csapatait a harcból. (Ma már tudjuk: Bangya ekkor már évek óta bécsi ügynök volt, a másik két tiszt pedig a szabadságharc leverése után a munkácsi városi vezetőség által kiállított, a csatából való távolmaradását igazoló papírral mentette magát a győztesek előtt!) Egy Beregszász felé menekülő főhadnagy, Koch Mihály egyenesen azzal „*biztatta*” az ütközet hírére vadászászlóaljának 64 emberével Munkácsra tartó Mandics Pál századost, hogy „*kár a legénységet a mészárszékre vinni*”. Mandics azonban csatlakozott a védelmi vonalat Munkács–Podheringnél felállító Martinyi Frigyes őrnagy zászlóaljparancsnokhoz s a munkácsi nemzetőrökhöz. S itt volt néhány emberével Andrejkovics Endre, akit ma csak a podheringi csata hőseként emlegetünk, s aki egyike volt a szabadságharc kitörésekor a honvédségbe lépő ungvári görög katolikus kispapoknak.

A szeminárium diákjainak hangulatára jellemző, hogy ők is, akár a pesti jurátusok, a forradalom várakozásának lázában éltek. Ruszin nemzeti költőként tisztelték Alekszandr Duhnovicsot, aki életének jelentősebb, termékeny időszakában a rutén szellemi élet vezetője volt. Ő írta a ruszinok két, nemzeti himnuszaként tisztelt versét. Az egyik kezdő sorait („Ruszin voltam, vagyok, leszek, / Én ruszinak születtem”) akár Petőfi is írhatta volna, de nem idegen a reformkor nemzeti költészetétől a másik líraibb hangvétele sem („Kárpátalji ruszin népem / Elég volt az álomból / Fölötted ébredésre / Hívó harang most kondul”).

Nemcsak a stílusos jegyekben is testet öltő korszellem köti az ungvári kispapokat a magyar reformkorhoz, hanem a teljes azonosulás is céljaikkal, az

évszázadokon át megőrzött hungarustudat. Petőfi szabadságdalának hatása alatt ők is költöttek egy lelkesítő dalt. „Riadj, magyar, öröme fel!” – szól a kezdő sor felhívása, majd a poetikai tanulmányokon iskolázott hatsoros versszakokat hitelesen zárja az utolsó szakasz:

Le a zsarnokot a sírba, le
Szabad hazánk és nemzete!
Uralni téged Ausztria –
Esküszik, hogy nem fog soha!
Riadj azért, öröme fel
Te szenvedő magyar kebel!

S alatta a dátum: „Ungvár, május 12-én 1849.”

Andrejkovics Endrét a Győri csata, majd a Tisza-vonal védelme után a Galíciából fenyegető veszély hírére visszarendeltek szülőföldjére, és a munkácsi vár tűzéreinek parancsnoka lett. A podheringi csatában a meredek Szarkahegyen foglalt állást az ugyancsak papnövendékből lett tűzér Lángfy (Leskovics) Lászlóval és néhány önkéntessel együtt. A munkácsi (frigyesfalvi) öntödében készült ágyúit nem épp a hadmérnöki előírásoknak megfelelően, de igen hatékonyan, a szakadék szélén vontatókötelekkel a fákhoz rögzítette, és kartácstűz alá vette az ellenséget, amely hamarosan a közeli timsógyár fedezékébe húzódott.

A továbbiakban csak a sereg elitjét képező német tisztikar és szűkebb kíséretük erőltette a Latorca folyón való átkelést, de amikor Wahrlich Bubna ezredes és Franz Bubna őrnagy halálos sebet kapott, és megsebesült gróf Catty főhadnagy (későbbi pozsonyi hadtestparancsnok), a sereg fővezére, Barko tábornok alól pedig kilőtték a lovat, elrendelték az általános visszavonulást. A döntést nagyban elősegítette a környékbeli hegyekre mintegy nézőseregként felvonult ruszin parasztok látványa, akikben egyes tisztek a Máramarosból és Ungból érkező és a visszavonulás útját elzáró magyar csapatok előőrseit sejtették (gondoljunk egy pillanatra a néphit szerint Velence-Sukoró környékén folyamatosan át-átvonuló nemzetőrökre!).

A forradalmi hangulatban rejlő erő diadala volt ez, nem a hadi tudományoké. Pár száz honvéd és nemzetőr győzelme a sokszoros túlerővel szemben. A magyar szabadságharc sem a hadieszközök, hanem a hit és lelkielőfogytán veszett el, mint ahogy ma is az elkerülhetetlen vereségtudat önfeladó hangulata késztet sokakat – különösen kisebbségben – a szabadságról, jogaikról való lemondásra.

Andrejkovics mellett a szabadságharcban kitűnt ruszinok közül mindenképpen meg kell említenünk Bilkei Gorzó János népfelkelő 'alvezért', a bilkei nemzetőrség századosát, Dudinszky Tivadar görög katolikus lelkészt, Rubi Mihály csernekhegyi szerzetest és nem utolsósorban Bacsinszky Mihályt, aki ugyancsak ungvári papnövendékként lépett a honvédseregbe. Jó képességű, barátságos diáknak ismerték, akire elsősorban hatalmas termete hívta fel a figyelmet. A debreceni honvédsapat őrmestereként figyelt fel rá egy szemle alkalmából Kossuth Lajos, és megkérdezte:

– Mi is volt ön a polgári életben?

– Én rutén pap voltam, kormányzó úr.

– Ön lesz az én Toldim, Kinizsim – mondta Kossuth, és magasra emelte a kezét, hogy megveregethesse a nagynövésű honvéd vállát.

Bacsinszky ekkor már őrmester, majd amikor Dembinszky Henrik altábornagy hadseregének 75. zászlóaljához helyezték, előbb hadnaggyá, majd századossá, egyben a zászlóalj főzászlótartójává nevezték ki. Nyugodt természetű volt, de a sértést nem tűrte. Amikor Eperjesen egy lovastiszt becsmérelte a bakancsosokat, Bacsinszky nem bocsátkozott vitába, hanem a tisztet lovastul együtt felemelte. Egy ideig Dembinszky adjutánsa volt, aki nagy szeretettel emlegette, hogy „to moj hlopcsik” (ő az én fiacskám). Az 1849. augusztus 9-i temesvári csatában felragadta a földre hullott zászlót, és sebesülten is védte azt, míg az ellenség lovassága el nem tiporta.

A szabadságharc bukása után a nemzetegyesítő céljait ugyan el nem érő, de a mai Kárpátalján komoly adminisztratív hatalommal rendelkező 'muszkavezető', Dobrjanszky Adolf vezetésével igyekeztek még a szabadságharc emlékét is kiirtani a köztudatból. A püspöki levéltárból eltüntették az erre vonatkozó adatokat, csupán a jegyzékek utalnak rájuk, illetve egyikük-másikuk vidéki papok átiratában maradt fenn. Dobrjanszky mindent megtett, hogy a saját mesterséges orosz nyelvűvé és pánszláv elkötelezettségűvé válják. (Igaz, ez akkoriban még nem volt olyan sikeres, mint a történelmi rutin fejlődésével.) Megpróbálták felkutatni a szabadságharc ruszin áldozatait, de hosszú kutató munka után öt megyében sem sikerült ilyenre találni. A propagandában azonban Bécs utolérhetetlen volt. Már a szabadságharc idején előbb a galíciai ukrán, majd helyenként a kárpátaljai ruszin népköltészetben is megjelentek a Kossuth-világot Bécs szája íze szerint előadó dalok. A századfordulón ezeket a népdalokat mint kárpátaljai eredetű történeti énekeket tárgyalják, annak ellenére, hogy azokat legteltesebben Ivan Franko gyűjtötte össze Galíciában. S ami még jellemzőbb: nem élő anyagként, hanem földesúri levéltárakban, legtöbbször nyomtatásban. (!)

Nem kell különösebb kutatómunka ahhoz, hogy bebizonyítsuk, ezek a dalok eredetileg nem „*a nép ajkán*” születtek. Közelebb vezet a megoldáshoz egy kevésbé folklorizálódott katonadal, amely Komárom (osztrák) védelméről és a Szeged környéki harci eseményekről szól, s amelyet a Zorja Halickaja (Galícia csillaga) 1850. évfolyamának 24. számában közöl, azzal a megjegyzéssel, hogy azt a Nassau-ezredbeliek szélteben-hosszában dalolják. Még 1849-ben ez a dal röpiratként is megjelent, latin betűs lengyel helyesírással (!), a szerzőket is megnevezve, az ukrán szöveg alatt német fordítással. Nem járunk messze az igazságtól, ha az ún. ukrán Kossuth-nóta változatait a galíciai német parancsnokság által megrendelt és terjesztett propagandaeszközöknek tartjuk, amelyek a katonai egységeken belül különböző, népi motívumok, illetve műdal-sztereotípiákat alkalmazó változatokká alakultak. Maga Mihail Dragomanov, a kor legjobb ukrán folkloristája is írástudó ember munkájának tartja a Kossuth-dal első változatát. E műdal látványosan tükrözi a mindenkori közvetlen katonai parancsnokság elkötelezettségét. Eredetileg az 1848–49-es események tárgyilagos leírásaként indul, az események itáliai, illetve párizsi indíttatásával, a „muszka” cár segítségül hívásán át Kossuthék vereségéig, egyes redakciókban azonban felsejlik a törökellenes harc (ez bizony kozák elem), illetve a lázadó vezér, Kossuth elleni elemi gyűlölet, ami valamelyik katonai parancsnok csúfos vereségéből eredhet! A kiegyezés után már szinte minden ruszin házában egymás mellett találjuk Ferenc József és Kossuth Lajos arcképének olajnyomatát, jeléül annak, hogy itt, a Kárpát-medencében idővel „apáinkká” nemesülnek egykori gyilkosaink is.

A tények azonban másról tanúskodnak. Az orosz seregek határszéli megjelenése nem a pánszláv gondolatot, hanem az önvédelem reflexét erősíti fel. 1849. június 14-én a püspökség tárgyalta egy leiratot, amelyben a vallás és közoktatási miniszter, Horváth Mihály örömet nyilvánítja afelett, hogy „*a határszéli lelkészek az oroszok betörése ellen hazafias készségüket felajánlják*”. Ahogy az Északkeleti-Felvidék a hadi események folytán elszakad a kormányzati központtól, a munkácsi püspökség arra utasítja híveit, hogy további iránymutatás nélkül is „*a Papság és a Hívek... a Haza érdekét pártolják*”. E körlevél kibocsátása előtt két nappal fogalmazódott az a levél, amelyben Hrabár István lelkész engedélyt kér arra, hogy hírlapíróként harcoljon a rágalmak ellen. A királyi tisztviselőkről szólva keserűen állapítja meg, hogy „*vallásunk, nemzetiségünk még a politikai lakomákon is csak gúnytárgyul szolgált...; megérdemli ezen nép, a melly a csábítások és a küzdelem napjaiban a haza iránt tántoríthatatlan hűséggel viseltetett, valahára a porból fölemeltessék, és azon polczra helyeztessék, mellyre őt a kísértések órájiban a hon iránti hűség és ragaszkodás érdemessé tett...*”

Amikor már-már a gondolatrendőrség uralkodott a vérbe fojtott országban, a munkácsi püspököt házi fogságra ítélték, és császári adminisztrátorok

a pánszláv eszmékre játszva próbálták megbontani a gens fidelissima egységes közösségtudatát, a ruszinok megőrizték józan ítélőképességüket és ösztönös bölcsességüket. 1860-ban, az első adandó alkalommal, amikor erről már szólni lehetett, a birodalmi tanács egy állásfoglalására válaszolva egy látszólag marginális kérdésben (a telekkönyvezés nyelve) a derék máramarosiak lényegében azt fejtik ki, hogy az abszolút hatalomtól ez számukra nem kell. *„Örüljünk a testvéri jobbnak, amely felénk testvériesen nyújtatik és ne hűtsük le a hazafias érzelem meleg nyilvánulásait a kétely, a gyanúsítás dermesztő jegével”* – írják romantikus hevülettel.

Ez az elkötelezettség a szabadság ügye iránt, itt, a mai Kárpátalján, ahol már a függetlenségi harcok idején többek közt sorozatban gyártották Shlossel András kiváló kispasztikus Kossuth-szobrát a munkács-frigyesfalvi öntödében, nem maradhatott pusztán a reáliák szintjén. S a szabadságharc szimbóluma itt is Kossuth volt. A Kossuthot emigrációjában felkereső küldöttségekben ott voltak a ruszinok is. Erről tanúskodik a Kelet c. lap 1889. július 28-i 30. száma, amelyben megjelent Kossuth Lajos üzenete a magyar–ruthén klérusnak és népnek. E beszámoló Deskó János beregi főesperes Kossuthhoz intézett szavait is idézi: *„e klérus és nép egyik nemes vonásához tartozik, hogy jótevői iránt szívében a hála érzelmeit állandóan ápolja, innen ered a Rákóczi-kultusz, mely mellett a Kossuth-kultuszt is örök időkre, utódról-utódra átadva fenn fogja tartani”*. E kultusz része, hogy a kiegyezés után a terület magyarlakta részén Kossuthnak földbirtokot adományoztak, hogy választó és választható legyen. (Emlékezzünk csak: 1846-ban a Pest megyei Tinnye egyik birtokosa tett ilyet, hasonló céllal!) A száműzött Kossuth számára azonban a Tiszahát már nem az az archimédesi pont, amelyen megvetve lábát egykor kifordította a feudális Magyarországot sarkaiból.

1911-ben a Máramaros megyei kaszómezei paphoz beállított egy Lembák Vaszil nevű öregember, azzal a kéréssel, hogy végezzen el egy gyászmisét elődeiért és több halottjáért. Amikor felsorolta az említendő neveket, a sort Lajossal zárta. Feltűnt a papnak a ruszinok körében egyáltalán nem használatos keresztnév, és rákérdezett. *„Hát Kossuth Lajos, hiszen én őt atyámnak tekintem, én az ő hűséges katonája voltam 1848–49 óta (így!); halála óta évenként a rokonságomért fogadott gyászmiséimben őt is említettem, hiszen honvédyugdíjcskát is kapok és abból fizetem a miséket is.”* Az öregúr 1915-ben ugyan meghalt, de a Lajos-misék a miselátogatók egyre növekvő száma mellett 1920-ig folytatódott, amikor azt a cseh megszállók államellenes megnyilvánulásként betiltották.

Vajon kiért mondat majd élete alkonyán gyászmisét a piarista gimnázium mai tanulója?

Pálóczi Horváth Lajos

Álompákász

Némely regényírók, akik nem becsülik eléggé hőseiket, szeretnek gúnyolódni fölöttük azért, hogy a „világ közepének” tartják szülővárosukat vagy falujukat. Holott ez annyira természetes és helyes, hogy nem is volna szabad beszélni róla. S különösen érthető ez olyan helyeken, mint például Pécs, Badacsony, Buda, Miskolc, Tokaj, Ungvár vagy Porogjász, ahol a természet nagy végletei: az egykori magyar beltenger és a szárazföld kiemelkedő parti hegyei találkoznak. Itt törtek ki valamikor a tűzhányók, s a vulkánok oldalain lefolyó lávából alakultak ki lassacskán az ősember szerszámaihoz való jó, kemény kőzetek: a gránit, az andezit, a trahit meg a bazalt. S ennek a kővé keményedett lávának az elporlódásából állt össze a legzamatosabb szőlők és a legnemesebb borok termőtalaja.

Ezért keresték fel oly szívesen már kőkorszakbeli őseink az ilyen hegyek barlangjait, majd később az első szőlőművelők a Vezúv és az Etna lejtőit, vagy a Balaton, Tokaj meg Porogjász vulkanikus hegyeit. Azután meg bányászok kezdték furkálni a porogjászi hegylánc belsejét, és nagy kincsekre bukkantak odabent: malomkőnek alkalmas timkőre, azután kaolinra, aranyra. Az aranybánya már régen kimerült, ámde a porcelángyártáshoz szükséges kaolin, meg timkő most is van ott bőven.

Ilyesmiket mondott el Forbáth Lajosnak Porogjász földtani történetéről egy kóbor geológus. Kürthy Gyula viszont, az ő történelmi és földrajzi távlatokat kedvelő esze járásával, azért tartotta Porog vármegyét a magyar glóbusz közepének (bár a szélin fekszik), mert szerinte megvan benne Magyarország négy fő jellegzetessége: egy szép darab a Kárpátok koszorújából, aztán egy csík gyönyörű szőlővidék, egy pászta Alföld és egy sáv a legmagyarabb folyóból, a Tiszából.

Igaz, mindezek Ung és Zemplén megyében is megtalálhatók, csak hogy nekik nincs vereckei szorosuk, ahol honfoglaló őseink bejöttek ezer évvel ezelőtt, nincs munkácsi váruk, amelyben Zrínyi Ilona oly hősies kitartással ellenállt a németek ostromának, és nincsen Porogjászuk, amelynek piacán Esze Tamás, a tarpai kurucvezér kibontotta a Rákóczi-felkelés zászlait. Szóval a legfontosabb, a legnagyobb hatású események mind innen indultak el, Porog megyéből, vagy mondjuk, a Tiszahátról, amelybe – egy kis nagylelkűséggel – a Felső-Tisza menti szomszéd megyéket is belefoglaltuk.

Forbáth Lajos megint más szempontból értékelte Porogjász városát. Ő a szőlőnek és a gyümölcsnek volt szerelmese. Sokáig bizony reménytelen szerelmese, mert a maróti meg az iskei birtokkal együtt az ungvári szőlő is

elúszott az elnyomatás vége felé, még diákkorában, és már harmincnégy éves volt, mikor házassága révén újra szőlősgazda lett, ennek a gyönyörű porogjászi „Hágcsónak” meg a muzsaji „Hankusnak” a gazdája.

Most, (...) ötödik gyermekének születését követő nap reggelén kísértál a Hágcsóra, (...) ezt a szép, tavaszias, tél végi napot mindenképpen fel kell használni, muszáj kísértálni a szőlőbe meg a pincébe, s megvizsgálni a borok állapotját, nehogy– Isten őrizz! – szégyent valljon velük atyafiai előtt. (...)

Mielőtt rálépett volna a sárból kiemelkedő téglaléből és kövekből épült kis gátra, mindkét irányban kikémlelte az úttestet: nem jön-e valami szekér, mert olyankor nem tanácsos átkelni. Mikor szerencsésen átjutott a zsidótemplom oldalára, végigjáratta szemét az állomáshoz vezető Alsó Kis utcán, s meglepődéssel állapította meg, hogy milyen „amerikai tempóban” fejlődik az ő utcájuk. Mikor apósa a nyolcvanas évek közepén megvette számukra az Alsó Kis utcai házat, akkor az volt a város legszélső épülete. (...) De az öreg Kürthy tudta, mit csinál: hogy az az olcsón megszerzett városvégi ház előbb-utóbb a város közepébe kerül majd, mert Porogjász a vasút felé terjeszkedik. És lám, hogy kiépült azóta; még a Kubovics házon is túl. Igaz, onnan nem messze még tengeriföldek között mehet az ember az állomásig. S az indóház előtt, a Velence szálló körül nyaranta erősen brekegnek a békák. (...)

A zsidótemplom mellett elhaladva, kiért a keskeny kis Werbőczy térre. Itt eszébe jutott, hogy megint csak muszáj átgázolnia a sártengeren, mert el kell intéznie egy bizonyos pénzküitalást az agrárbankban, amelynek igazgatósági tagja volt. Ez a patriarkális vezetésű hitelintézet az úgynevezett Bank udvarban székel. Afféle átjáró volt ez, mint például Pesten az akkori Koronaherceg utcából a Kígyó térre (a mai Petőfi Sándor utcából a Felszabadulás térre) átvezető Párizsi udvar nevű sikátor; összekötötte a Werbőczy teret a Namény utcával, amely Forbáthék utcájával párhuzamosan haladt, s a vásárosnaményi országútiban folytatódott. Az aszfaltos Bank udvar volt Porogjász üzleti negyede, City-je és Wall Street-je. A bank mellett finomabb iparosok: órássok, ékszerészek, könyvkötők műhelyei nyíltak erre. Ám „tőzsdei” jellegét attól kapta, hogy a „sábesz” kivételével mindennap ott ácsorgott az alkuszok, szenzálók, kupecsek hada, s magyar és héber szavakkal kevert, furcsa német zsargonjukon állandóan susmuttyoltak, „hoci-nesze” alapon adták egymásnak a tippeket, alakították az árakat, és kötötték az üzleteket.

Mikor Forbáth Lajos befordult a Bank udvarba, az ott trafikáló zsidók valamennyien tiszteletteljesen köszöntötték.

– Nagyon egy rendes ember! – bökött utána fejével Lefkovics Chájim, az ingatlanügynök, s hozzátette, Strauszmann szenzálnhoz fordulva – Jach sug dir, van ő jó a banknak százezer forintig.

– Van! – felelte Strauszmann úr, rövid szakállát vakargatva. – Most megyen felvenni egy kölcsönt a keresztelőre.

– Maga hunnen tudja ezt olyan pünktlich? – ugratta Wachtelheim Pinkász, a borügynök. – Úgy beszél, mintha maga is volna eingeladen ajantefre.

– Wie heiszt, hunnen tudom? Vagyok én olyan bejáratos a Furbáth urékhoz, wie a' Böcher in de Schil.

– Különben volna ő jó kétszázezerig is – tér vissza a lényeghez Wachtelheim Pinkász –, ha rendesen kezelné a szőlőt. De az úgy kíméli a tőkét, mint valami feine Schicksét. Metszéskor nem engedi, hogy hosszú csapokat hagyjanak, mert – sugt er – az kimeríti a szőlőt.

Forbáth bíró kijött a Bank udvarból, s folytatta útját a szőlő felé; a református templomnál azonban ismét át kellett kelnie a másik oldalra, mert a nagy piac (a Kossuth Lajos tér) mellett az útnak csak a bal oldalán volt járda. A macskakövekkel kirakott piac két szélén, saroktól sarokig, két teljesen egyforma, hosszú, lapos tetejű bazárépület nézett szembe egymással. Ezekben nem volt más csak boltok és boltok, egyik a másik mellett, s a bazárok végei bástyaszerűen kigömbölyödtek.

A törvényszék vedlett, szürke falai mellett elhaladva, jólesően fellélegzett, mint a diák, ha érettségi után visszanéz a számára már veszélytelen iskolára.

A Kossuth tér mentén sűrűsödni kezdett a forgalom: egyre többen köszöntötték a bíró urat.

A nagy piac és a munkácsi országútban folytatódó Ardó utca sarkán állt az Oroszlán-szálló kimagasló, egyemeletes épülete, s vele szemben, a Meisels patika mellett, az Emke Kávéház. E két intézmény körül bonyolódott le Porogjász kultúrélete. Az Oroszlánban szálltak meg ugyanis, és itt tartották előadásait a vándorszínész-társulatok, s az Emkében ismerkedett a helybeli műpártoló fiatalság a színművésznőkkel. (Ha a Bank udvar a „City” – akkor az Oroszlán környéke a „Piccadilly”.) (...)

A megyeháza emeletes épületével szemben, az Egres partján büszkélkedett a „megyekert”, szép díszfaival, bokraival. (...)

Mielőtt felsétált volna az Egres ódon köhídjára, Forbáth fejében megfordult az a könnyelmű gondolat, ne intsen-é a piactér folyó felőli oldalán ácsorgó fiákeresek valamelyikének, mert bizony az út egyre sárosabbnak mutatkozott. (...) De mindjárt el is vetette ezt az incselkedő ötletet. (...)

Elindult a szépen ívelő köhídon, s lenézett a folyócska jegére, amelyen patkós csizmájú gyerkőcök sikárkóztak, nem törődve az idő meglágyulásával. (...)

Az Egres... Hát igen, az Egres – erről nem szívesen beszéltek az idevalósiak, mert ez a folyócska volt a porogjászi lokálpatrióták Achilles-sarka. A

munkácsiak, méltán büszkélkedvén az ő sebes rohanású Latorcájukkal, avval a fogas kérdéssel bosszantották a porogjásziakat, hogy hát folyik-e az Egres, és ha igen, hát merre? Mert az Egres nem volt igazi folyó, hanem inkább olyan folyó formájú mocsár, amely összekötötte a Borzsát a Latorcával, s a Borzsa vízfeleslegéből táplálkozott. Nem sokkal lejjebb attól a helytől, ahol az Egres a Borzsából kiágazik, ott van a borzsavai duzzasztó, s a rossznyelvű munkácsiak szerint, ha Drabant bácsi, a zsilipőr megritkítja a duzzasztó bábjaait, hogy a megáradt Borzsa vize gyorsabban futhasson a Tiszába, olyankor az Egres a Borzsa felé kezd folyni; s ha Drabant mester visszarakja a bábokat – akkor meg a Latorca felé.

Ez persze rosszindulatú túlzás. Tény azonban, hogy a város két végén az Egres – mintha megunta volna a folyókásdit – susogó nádasokat, gyékényeseket növesztett a széleire, s ezek néhol úgy elhatalmasodtak, hogy alig lehetett csónakkal átvergődni a nádasok síkatorain.

A hídtól északra összeszűkült a folyócska medre, a magas kőfalak védték tőle a feltöltött kerteket. Dél felé vizont, a Petőfi utca mentén, egyre szélesedett, s a gimnázium előtt szinte tóvá terült szét. Ott volt a korcsolyapálya, a melegedőházal. (...)

A hidat elhagyva, a Rákóczi téren végre úgy nézhetett széjjel, hogy itt semmi sem bosszantotta lokálpatriótái szemét. (...) Jó református embernek tartotta magát, de azért mindig büszkén tekintett fel Porogjász gyönyörű Árpád-kori katolikus templomára, amely a tér déli oldalán impozánsan emelkedett ki, mohos falú tornyával, az Egres felé lejtő beépítetlen térségből. Ennél az ősi, csúcsíves templomnál még a munkácsiak rossznyelve is kénytelen volt elnémulni. Hiszen alapításának történetét meg is írta Tompa Mihály valamelyik verseskönyvében, avval a Jász nevezetű gulyással és tülekedő bikáival, kiknek csülkei alatt megcsillant a „hét kád arany.” (Abból építette a gulyás a templomot s a várost.) Az oldalsó kapu fölött ki is van faragva kőből a pásztor kucsmás feje meg egy fekvő bika.

Hát a Bethlen ház, ott a templom mögött, a csendes, úrias Barát utcában! Ott áll bizony Bethlen Gábor egykori háza. Szép, vastag falú, ódon, sárga épület. Oszlopos, íves tornáca nem az utcára néz, hanem befelé, a „grófudvarra”, s a kapubejáratnál, régies betűkkel az oldalsó falra festve, ez a felírás olvasható: Bethlen, 1629. (...)

Ezt próbálja valaki elvitatni Porogjásztól! A Bethlen ház később a Rákócziak kezére került, és a szatmári béke után, sajnos, a szőlőkkel, erdőkkel együtt, ez is a Scheinburg grófoké lett. Most Zeisler lovag lakik benne, a Scheinburg uradalmi szőlők jószágigazgatója. De azért ez a ház mégiscsak Bethlen Gáboré volt; meg is szállt benne nemegyszer Kolozsvárról Kassára utaztában.

Kigyőnyörködven magát a két híres műemlékben, elindult a Barát utcával ellenkező irányba, északnak vezető, kétfelől gömbakáccokkal szegélyezett Attila utcán (vagyis Árok utcán, ahogy a nép nevezte). Ennek a folytatása volt ugyanis a „Csigaszug”, a pincesor. Ott volt az ő pincéje is.

De azután meggondolta magát, s úgy döntött, előbb a szőlőt nézi meg. Hogy’ teletek a töké? Nincsenek-e fagykarak? (...)

Á Muzsaji út sarkától kezdve elmaradt a járda. Itt már országúttá vált az út. (Ez vezetett Kígyóson át Ilosvára.) De most szinte élvezettel taposta a sarat, mert immár kitarult előtte a gyönyörű szőlővidék. Nem nézett ő se jobbra, se balra; nem érdekelték sem a bikatelepről kihajtott, kormos nyakú magyar bikák, sem bal oldalt, a kovácsműhelyek előtt tócsákban párzó libák – csak a szőlőt nézte, a szőlőjét.

Itt már vége volt a városnak. A bika- és méntelep után a református temető következett. Bal felé meg a város szélső utcájának, az Esze Tamásról elnevezett szegénysornak (a „Pázsit”-nak) hiányzó másik oldala helyén elnyúló széles, gyepes libalegelő mögött a katolikus temető. És mindezek fölött ott domborodtak szelíden és büszkén a szőlőhegyek. Dús, dundi, gömbölyű, szinte buja formáikkal úgy mosolyogtak le kacéran a városra, akárcsak a bájos budai játékhegyek Pestre.

Észak felől a legszélső, az Aradi-hegy úgy szökik fel a Porogjász és Munkács közötti síkságból, minden térbeli előzmény nélkül, mint a természet nagy kiáltása, mint egy geológiai kinyilatkoztatás. Igazi vulkánvidék.

Szomszédja, a kis pöttöm Nevetlen-hegy az Ardainak fiacskája lehetne. Ez csak afféle elkésett tűzhányópöket. A Sárog-hegy meg szabályos sisak, ulánuscsákó, csúcán kis maradék erdőbokkrétával. A „Hágcsó” viszont, Forbáth szerelmetes Hágcsója – mintha csak az ő természetéhez alakította volna az Úristen – szép lassan, mérsékelt, enyhe lejtéssel ereszkedik alá a Sárog-hegytől a Kígyósi útig, a „Csipási” kaptatóig, amely kettévágja a hegyláncot. Tovább dél felé, a Kígyósi út másik oldalán, a Kerek-hegy szabályos félgömbje úgy domborodik, mint egy jól megkelt kenyér. (Ez az egész hegy, talpátúl a tetejéig szőlővel beültetve, egyetlen emberé: Scheinburg grófé.) Mögötte súlyosan, tömören emelkedik a legmagasabbik: a Nagy-hegy. (Ez a név már magában is fényes bizonyítéka a porogjásziak vi-lágközépi, „porogocentrikus” gondolkodásának, hogy tudniillik, nem nevezték el ilyen vagy olyan tetőnek, avagy csúcsnak, hanem egyszerűen Nagy-hegynek hívják. Mert ilyen csak egy van, ahogy Porogjász is csak egy van a világon.) A Nagy-hegynek csak alsó lejtőit kezdték művelni – a nagyobbik, felső részét borító sűrű tölgyerdőt még nem merték megtámadni a szőlő pionírai. Túlso oldalán van a Kukja-bánya,

a kaolin lelőhelye. Muzsaj felé néző hajlatán meg az elhagyott „Arany-lyuk”. (Ebbe bújtak el a porogjásziak a tatárjáráskor.)

Porogjász és Muzsaj határán sötét mélyút vezet fel a Csicsó-hegyre. Erről nem szívesen beszélnek a városbeliek, mert ott mindenféle, társadalmon kívüli elemek tanyáznak a hegyoldalba vágott, félig barlang házikókban: „hívők”, javasok, kuruzslók.

A Nagy-hegy legalacsonyabbik nyúlványa a Kishegy. (Mi is lehetne más?) Azon megy keresztül déli irányba a muzsaji országút, s az út mentén bal felől szépen követik egymást a szőlőhegyek további hullámai: az iszonyú meredekségű „Iszonyú”, a lángoló vörös tarajú „Bocskor”, Rákóczi egykori kedvence, komoran hátrahúzódva a „Vasbika”, aztán a bozontos üstökű „Hankus”, Forbáthék muzsaji szőlője. Ez oly meredeken könyököl ki az útra, mint Pesten a Gellért-hegy.

S végül Bene alatt egyszerre elvágja a hegyláncot a Borzsa folyó. Nincs tovább. Ott megint síkság következik egészen Nagyszőlősig.

Forbáth húszholdas porogjászi szőlője a Hágcsó-hegy déli lejtőjén feküdt, a katolikus temető fölött, szabályos derékszögű háromszög formájában. Észak felől a gróféval volt határos (mert a grófnak nemcsak a Kerek-hegyen volt szőlője), délnyugat felől – mint a háromszög átfogója – a kigyósi országút határolta, keletről meg egy mélyen bevágott hegyi út, tüskés gledicsiasövény-nyel.

Scheinburg gróf őse, a hírhedt labanc generális, itt jobbra-balra mind megkaparintotta a száműzött Rákóczi szőlőit, a bécsi udvar jóvoltából. Csak a Hágcsó menekült meg az idegen honfoglalástól. Ezt ugyanis a jó fejedelem gelsei Balling Jánosnak, kedvelt porogi hívének adományozta. Balling már nem élt a békekötéskor, s egyik árvája addig kilincselte a bécsi udvarnál, míg sikerült kijárnia a szőlő birtoklását biztosító királyi pátenst. A Ballingoktól házasság révén a Guthyakra szállott a Hágcsó, a Guthyaktól a Kürthyekre. Az öreg Kürthy Gyula, az egykori negyvennyolcas honvéd főhadnagy, még életében Erzsike lányára iratta, a muzsaji Hankussal együtt. Így jutott azután Forbáth Lajos mindazokhoz a jó dolgokhoz, amit csak a magyar nóta a magyar embernek kívánhat: „Jó bor, jó egészség, szépasszony feleség...”

Mikor kinyitotta a szőlő nyikorgó kapuját, mintha a boldogság kapuja nyílt volna meg előtte: az újra meg újra megismétlődő, de soha meg nem unható, apró örömké. (Még a télen ritkán szellőztetett borház és prэшáz jól ismert, jellegzetes, dohos szagát is élvezettel szívta be, azt a jó „borház-szagot”, s örömmel állapította meg, hogy ezen a télen sem törtek be, és nem loptak el semmit. Kádak, prések, permetezők mind a helyükön vannak.)

A Kígyósi úttal párhuzamosan haladó nagy, széles, füves úton felfelé ballagva, meg-megállt egy-egy tőke mellett, botjával lekaparta róla a földet, majd megnyugodva bólintott. A szőlő jól telelt, nincsenek fagykárók. Hacsak ezután nem jön újabb erős hideg – de ez nem valószínű. (...)

A felső kapunál balra fordult, és továbbstát a mélyút mentén vezető széles, füves úton, elgyönyörködve a szép, fiatal diófasorban. Ezt is ő ültette, s lám, már bottal sem érni el a koronájukat. Szép dísz lesz ez a szőlőnek; már messziről látni így is, akármerről közeledik az ember a Hágcsó felé.

A diófasor felső végén, a grófé mellett megállott. Ez volt a szőlő legmagasabb pontja. Innen olyan szépnak látszott ez a sáros kisváros. A megszépítő messzeségben, a jótékony reggeli párázatban eltűntek a kátyús tócsák, rossz járdák, elfátyolozódott az Egres-parti szeméttelp, csak a folyócska jegén játszott a februári napsugár. A három templomtorony rézsisakja büszkén csillogott, s a megyeháza szép, oszlopos homlokzata szinte fürdött a napfényben. Innen még az a két lapos tetejű bazár is jól mutatott. Impozánsan keretezte a nagy piacot.

A várostól nyugatra, a látóhatárt egy darabon elzárva, kedvesen domborodott a kaszonyi-zápszonyi hegycsoport, délnyugatra meg a magános kis Tarpai-hegy, és mögötte mintha a Tiszának egy kanyarja is megcsillant volna.

Kelet felé pedig látni lehetett a végtelenbe nyúló erdőket. A máramarosi rengetegeken át talán Bukovináig egyetlen összefüggő erdőségen lehetne végigsétálni. Ott télen-nyáron farkasok, medvék meg hiúznak tanyáznak.

Északról rózsaszínben ragyogtak a porogi havasok, a Verhovina csúcsai: a Sztoj, a Pláj, a Temnatik; kissé nyugatabbról meg a romantikus nevű ungi havas, a Polonina Runa.

Dsida Jenő

Előre való beszéd

Jézus kiált fennszóval: – Éli, Éli,
lamma sabaktani! – Dördül a menny.
Sikkant a sátán és világát éli,
égig fröccsen a sár, a genny, a szenny.
Apám rút csukaszürkére cseréli
aranyzsinóros pompáját. – Ne menj! –
zokog anyám. Csók, ölelés, virág, dal.
Megy a vonat hurrázó katonákkal.

Elcsöndesül a zenekar s a dob.
Magunk maradtunk, gyöngé, árva három,
kiket az útból bárki félre dob.
Öcsém kétéves, én a hatot járom
és aki „hármunk közt a legnagyobb”,
anyuska is legfőljebb huszonhárom.
– Ha néhány hétnél tovább tartana,
gyertek le hozzánk!” – írja nagymama.

Kis felvidéki város, vén Beregszász,
gazos Fürdőkert, sáros Vérke-part,
agg csöndedből ma is felém remeg száz
félálom- emlék, ködlepett, zavart –
kanyaró, vörheny, zegzugos öreg ház,
matrózruhám, melyet mamuska varrt,
iskolaudvar, felzsibongó hajsza,
nagyapám szúrós, pedrettvégű bajsza.

Tamás Mihály

Két part közt fut a víz...

(Részlet)

VI.

– Miért sietsz annyira vissza, fiam?. ..hiszen alig voltál még valamit is idehaza...

Iván kis kézításkába szorongatta össze a szükséges holmikat. Abbahagyta a csomagolást.

– Mennem kell, anyám.

Özvegy Bodákné gyanakvó féltéssel nézett a fiára, beszédes, szelíd szeme kutatva követte minden mozdulatát.

– Tán valaki miatt sietsz? ...Hiszen az előadások csak októberben kezdődnek... te magad mondtad.

Iván mentegetőzött.

– Van néhány elmaradt vizsgám, azokkal szeretnék végezni, itthon meg nem tudok tanulni... Karácsonyra úgyis hazajövök, vagy még hamarabb.

Bodáknéből a fájdalmas anyaság szomorúsága szólt.

– Fiam, te most se vagy bizalommal hozzám... te nem szoktál a tanulás miatt sietni, neked az nem okozott eddig gondot.

Iván tréfára fordította a dolgot.

– Nem lehessen tudni, anyám, nincs-é leány a dologban,..

Bodákné nem faggatta tovább, mert ismerte a fia lecsukott lelkét, tudta, hogy ha nevet, akkor már rejteget valamit, valami nagyon komolyat. Ilyen volt az apja is, azt is hányszor meglepte, amikor elborult homlokkal ült az irodájában. Az is, ha olyankor kérdezte, mindig nevetni kezdett és valami keserű viccet követett el. Iván már kölyökkorában zárkózott volt, sohasem tudott kedveskedni, hízelgő csókkal nem csimpaszkodott az anyja nyakába. A másik fia, akit a háború pusztított el, az tudott jó lenni öhozzá, minden kamasztitkának ő lett a hordozója. Ha hazatért az iskolából, elmondta, miből felelt, kivel verekedett, ez meg, Iván, hazajött, köszönt, többet nem beszélt a maga dolgáról. Az anya szíve megérezte, hogy Iván is szereti, mert lélekben jó volt, mert az apja szláv jóságát örökölte, de hideg volt és kemény, mert az apja egész szláv lelkét kapta örökségül. Úgy nőtt fel mellette, mint a magányos fa, amelynek levelei csak önmaguknak suttognak. A másiknak voltak jó pajtásai, Iván is szeretett játszani, a gázságokat is együtt követte el a többi kis csirkefogóval, de közel nem tudott hozzájutni egyik sem. Felmászott velük a diófa tetejére, de nem engedte nekik, hogy lezárt könyvei fedelét felnyissák.

– A déli vonattal mégy?
– Nem, hajnalban.
– Van útleveled?
– Amikor jöttem, akkor se volt. Aggodalmassá vált Bodákné hangja.
– Vigyázz, fiam, baj ne érjen... aggódom miattad. Iván kedveskedni próbált, megölelte a szürkefejű öregasszonyt.
– Rossz pénz nem vész el, anyám.

Másnap hajnalban vonatra ült és nem lett még hat óra sem, amikor leszállt egy kis csöndes határszéli állomáson. A forgalmi irodában még égett egy elfelejtett petróleumlámpa, a kijárat mellett szuronyos katonák állottak. Iván még idejében észrevette, egy ácsorgó teherkocsi mellé húzódott. A katonák azért álltak ott, hogy az érkező utasokhoz kellemetlen kérdéseket intézzenek: miért jött? kihez jött? meddig marad? hol az igazolványa? – amire Iván, akármelyikre is, nehezen tudott volna választ adni. Nem kellett sokáig várakoznia, mert a katonák, ahogy végigkérdezték a néhány érkező falusit, bevonultak a váróterembe. Iván a kényszerűséget a kezében szorongatta, messzire került az állomástól és kint a váltók körül átugrott a kerítésen, lement az országútra. Az állomással szemben volt egy kocsmá, oda ment be.

A kocsmáros csak éppen akkor kelhetett fel, mert papucsban, alsóruhában jött Iván elébe. Álmos szemmel nézett végig rajta.

– Mit parancsol?

Iván nem felelt mindjárt, hirtelen maga sem tudta, hogy mit kérjen. Arra nem is számított, hogy kocsmában kérni szokás valamit. A kocsmáros még egyszer végigmustrálta és mint aki a néma beszédből is ért, már nem várta, hogy Iván válaszoljon.

– Tessék utánam jönni.

Bementek a belső ivóba, Iván körülnézett és már le akarta tenni a táskáját. A kocsmáros intett.

–Nem, nem, csak tovább, ide...

Beljebb mentek egy szobával, amit már a kocsmáros maga használt. Itt már barátságosabb hangon beszélt Ivánnal.

– Tessék itt megszállni...

Iván idegesen akart szólni.

–...nem, most már nem lehet, mert ugye át akar menni uraságod? Későn tetszett jönni, most már nem lehet, várni kell estig.

Nem volt Ivánnak mit tennie, lepakolózott. A kocsmáros egy ócska köpönyeget kapott magára, és leült Iván mellé.

– Pestre?

– Igen.

– Az egyetemre. – Mosolygósra húzódott a zsidó kocsmáros arca.

– Ott most ütik a zsidókat, oda most nem jó menni.

Iván is elnevette magát.

– Én nem félek, engem nem ütnek.

– Azt látom... nekem is van egy öcsém Pesten, orvosnak készül, az is írja, hogy nem engedik be az egyetemre, most hát elment a zsidókórházba gyakorolni nem árt ez... majd elmúlik, aki megérdemli, annak nem árt a verés.

Iván nevetett, mert meglátta a zsidó kocsmáros simuló alkalmazkodását.

– De azt is ütik ám, aki nem érdemli meg.

A kocsmáros felállt, indult kifelé. Hamiskásan csillant a szeme.

– Hát van olyan zsidó, aki nem érdemelné meg, hogy legalább egyszer életében meg ne verjék? ...Megyek már, felkeltem az asszonyt, készítsen valamit reggelire.

Iván, ahogy egyedül maradt, az ablakhoz lépett. Kint az alvó falu ébredt, harangszó jött be az üvegen keresztül, szekerek haladtak az országúton, ki a mezőre. Túl a falun, ahol az országút egy lankás domboldalon ereszkedett le, a kis köhídon túl, ott kezdődött a másik ország. Nem volt ott annak semmi nyoma, a föld arrébb se volt barnább, az erdő is éppúgy sárgult odaát, mint itt, és a varjúnak sem állott senki útjába, amikor a híd felett repült. Csak az ember, csak az ember... Arra gondolt Iván, hogy nem lehet Isten akarata szerint való az emberek sokféle országa, mert hiszen nincs annak semmilyen nyoma a föld végtelen tenyerén. A bűnbe esett emberiség találta ezt ki, hogy már ezen a földön megkezdhesse purgatóriumi győtrődését.

A kocsmáros cselédje hozta a reggelit, utána bejött a kocsmáros is.

– Tessék ezt elfogyasztani, azután meg jó lesz, ha lefekszik uraságod, itt ez az ócska dívány... – hunyorított a szemével. – Az éjszaka úgyse lesz sok alvás, tessék előleget venni belőle.

Reggeli után Iván csakugyan lefeküdt. A kocsmáros csendesen húzta be maga után az ajtót. Hamar elaludt.

Már néhány órát alhatott, amikor a nyíló ajtó, utána egy kíméletlen hang felriasztotta.

– Hun a kocsmáros? ...Nincs itt?

Iván a hirtelen ébredők nyerseségével felelt.

– Hát nem látja? Nézzen körül!... – azzal visszafeküdt és aludt tovább.

Negyedóra múlva újra nyílt az ajtó. Két tányérsapkás csendőr lépett be. Egyesenes Ivánhoz mentek, Iván felült és álmosan dörzsölte a szemét. Az egyik csendőr a tenyerét nyújtotta feléje.

–Legitimáca...

Iván előrehajolt, mint aki nem tudja, mit akarnak tőle.

– Legitimáце. Iván németül felelt.

– Legitimation?

A csendőr már tudta, hogy aki ilyen nehezen ért, annak nincsen igazolványa. Németre fordította ő is a beszédet, a táskához lépett és intett Ivánnak.

– Kommen Sie...

A csendőrlaktanyába mentek. Iván elől, a két csendőr utána, az egyik a kezében lógatta a táskát.

Bent a szobában a táskát vették elő. Kihánytak mindent belőle, de nem találtak semmit, ami gyanús lett volna.

– Hová megy?

Iván már útközben kigondolta a hazugságot. Egy falu nevét mondta be, ahová nem lehet vonaton utazni, hanem itt kellett leszállni és innét továbbmenni. Az a másik falu még vagy tíz kilométerre volt.

– Miért aludt a kocsmában? Miért nem indult már el?

– Szekér után küldtem és vártam a fuvarost.

– Hát oda miért megy?

Iván vakmerő nyugalommal vágta ki magát.

– A menyasszonyomhoz.

A másik csendőr a zsebeit kezdte átkutatni. A belső zsebéből kihúzták a bőrtárcáját, néhány irat volt benne, meg egy fénykép a Máriáé. Egyszer, amikor náluk volt, a fényképalbumot nézegette, akkor csente el. Mária volt rajta, valamelyik kiránduláson készült, a füben heverészett, fejét két tenyerére tette, dús nagy haja körülkoronázta az arcát, úgy nézett bele hetykén, jókedvűen, szépségesen a fényképező lencsébe.

Ivánt a csendőrök eddig nem tudták nyugalmából kizökkenteni. Hanem most, amikor az asztalra terítve látta az írásait, egyszerre eltűnt minden vér az agyából. Az asztalon, a többi írás között, ott húzódott egy darab levélpapiros is, tele apró betűkkel. Az ő feljegyzéseivel. Döbbenettel eszmélt rá, hogy erről a papirosdarabról elfeledkezett. Végigfutott rajta a hideg. Vége mindennek.

A csendőr a fényképet vette fel, végigmustrálta, szemtelen nevetés csillant fel a szemében, még a nyelvével is csettintett. Iván torka száraz volt, kényeszeredett, megalázott mosollyal felelt.

A csendőr a másiknak mutatta, az is mondott valamit, amit nem értett meg Iván, azután letette a képet és a többi írást nézegette. Az a levélpapiros került a kezébe.

Iván a szíve verését a halántékán érezte. A csendőr belepillantott az írásba. Ivánra nézett, mosolygott.

– Szerelmes levél?..

Iván alig bírta visszatartani a megkönnyebbülés sóhajtását.

– Igen.

Elengedték. Erőtlenül, bódult aggyal, részeg módjára támolgott ki a szobából. A kocsmáros, amikor egyedül látta visszatérni, kivirult ábrázattal fogadta.

– Na... mi volt?

– Semmi... szamárság, megmotoztak.

A kocsmáros titokzatos érdeklődéssel faggatta.

– És találtak valamit?

– Hát mit találhattak volna? A kocsmáros elkomolyodott.

– Csak úgy kérdeztem...

Visszamentek a szobába, a kocsmáros az ablakfának dőlve nézte Ivánt. A csizmájára mutatott.

– Ebben a csizmában nem jó ilyen útra indulni...

– Miért?

A kocsmáros lehajolt és a csizma sarkát kezdte tapogatni.

– Uraságod katonatiszt volt, lovasságnál szolgált...

– Hát ezt honnét tudja?

– ... itt a nyoma, sarkantyúoktatás... mert, ugye láncos sarkantyút tetszett viselni?

– Igaz, minden igaz, maga nagyszerű detektív, csak éppen hogy nem a lovasságnál szolgáltam, hanem a géppuskánál... de egyre megy, lovon jártam.

A kocsmáros atyás jóssággal nézett rá.

– Na látja, hadnagy úr, vigyázni kell, ezek nagyon utaznak a volt tisztekre, máskor hagyja otthon ezt a csizmát.

Az ablakra tekintett és hirtelen rémülettel ugrott Ivánhoz.

– Nézze.... nézze.... ezek magáért jönnek vissza.

A csendőrlaktanya kapuja odalátszott a kocsmáros szobájából, a kapun a két csendőr lépett ki és egyenesen a kocsmára felé tartott. Iván meredt rémülettel nézte és tanácstalanul várta a bekövetkezendőket. Az villant át az agyán, hogy ezek most azért jönnek, mert mégis gyanús elöttük és most alaposabban fogják megvizsgálni.

A kocsmáros lihegő sietéssel kapta fel a kékításkát, megragadta Iván karját.

– Jöjjön, meneküljön!

Iván, mint a tehetetlen gyermek, engedte, hogy a kocsmáros magával vonszolja. A konyhában néhány szót szolt a feleségének, azzal húzta Ivánt az udvarra, az istálló felé.

A csendőrök beléptek az ivóba, a kocsmárosné ment elibük. Nyugodtan, nagyszerű színjátszással szólt hozzájuk.

– Parancsolnak az urak?

Az egyik, az őrmester, komoran szólt rá az asszonyra.

– Hol van az a tiszt?

Az asszony nyugodtan fogadta a kérdést.

– Melyik?

– Hát amelyik az elébb itt volt.

– Hát az tiszt volt?

– Igen.

– Az elment... Felhorkant az őrmester.

– Hová?

Az asszony ördögi nyugalommal tartotta magát.

– Nem tudom, a faluba, megivott egy csupor kávé, azzal elment. Nem mondta, hová...

A söntésbe ment és a pálinkás poharakat kezdte törölgetni. A két csendőr dühösen tanácskozott néhány pillanatig, azután bement a belső szobába. Felhánytak mindent, az ágyakat, a szekrényeket. Amikor nem találták azt, akit kerestek, dühösen, köszönés nélkül mentek odébb.

A szomszéd házba mentek.

Ivánt a kocsmáros ugyanabba a házba menekítette be. A különbség csak ott volt, hogy a csendőrök az utca felől mentek, Ivánék meg az udvar felől, a csendőrök az utca felőli ajtón kopogtattak, amikor beléptek a házba, ugyanakkor a kocsmáros kicibálta Ivánt a hátulsó kamrából és húzta maga után, le az udvarba.

Hátul, a kert alatt visszamentek a kocsmáros házába. A kocsmáros végigtörölte kabátujjával verejtékező homlokát.

–Nna, hát ez sikerült!..

Egy kis ablak nyílt a konyhából a szomszéd udvarba, odament és lesett át a szomszédjához: mit csinálnak a csendőrök?.. Azok ott is csak azt csinálták, amit nála: felforgattak mindent és nem találtak senkit. Elmentek.

A kocsmáros ellépett az ablaktól. Ivánhoz fordult.

– Most már mehetünk vissza. Iván meghökkent

– Hová?

A kocsmáros nevetett.

– Hová?... Jó kérdés: hát vissza Abrishoz.

Iván nem értette, de engedelmeskedett. Újra kimentek a kert alá, onnét át a szomszéd kertjébe.

– Tetszik tudni, hadnagy úr – magyarázta –, nálam nem maradhat, hozzám

még vissza fognak jönni, de ezeknél már nem fogják keresni. Hozzám még eljönnek vagy hatszor, de itt nyugodtan alhat a hadnagy úr estig.

Bekopogtattak az ajtón, fiatal zsidó nyitott ajtót nekik. A kocsmáros összesűgött vele, az meg bólogatott.

– Majd elküldöm a gyereket, az megtudja. Leültek az asztal mellé, Iván elgondolkozva meredt maga elé. Az elkövetkező órák nyugtalanították: mi jöhet még ezután, ha már ennyi izgalmon kellett átesnie, pedig még túl sincs a határon!

Gyerek jött a szobába és lihegve újságolta, hogy a csendőrök sorba járnak minden házat, mindenütt keresnek valami embert.

Iván elsápadt, a kocsmáros kedélyesen nyugtatta.

– Csak ne tessék aggódni. Ábris majd elintézi a többit...

Magára hagyták Ivánt a szobában.

– Tessék csak lefeküdni nyugodtan – szólt oda elmenőben Ábris –, én majd gondoskodom mindenről.

Olyan természetes, magától értetődő jóssággal történt mindez, hogy Iván elé, amikor magára maradt, bántó nyugtalansággal meredt ez a kérdés: miért? Miért teszik ezt vele, ez a két zsidó, miért kockáztatja a megélhetését: a kocsmáját az egyik, akinek pedig az öccse odaát nem tud tanulni, mert nem engedik? És miért szalad most a másik, hogy az ő útját egyengesse... miért? ...Nehezen tudott Iván választ találni az elébe meredő miéltre. A zsidó lélek titokzatos, kiszámíthatatlan, a zsidó lélek a legjobb jószág és a leggonoszabb gonoszság. Fantasztikum és mégis szilárd, biztos logika. A zsidó nem a jószágért jó és nem a gonoszságért gonosz: a l'art pour l'art nem gyökerezett meg soha a zsidó lélekben.

Délben enni hozott néki Ábris, és este, amikor elsötétült az utca, bejött a szobába, felvette az Iván táskáját.

– Mehetünk.

Iván nem kérdezte: hová mennek. Indult utána. A falu túlsó végén a legutolsó házba mentek be. Magas, erős fiatal paraszt nyújtotta kezét Ivánnak, amikor beléptek a házába. Ábris már mindent elrendezett, ismerősként fogadta Ivánt.

– Tessék leülni, most még nem mehetünk, csak majd tizenegykor, ha váltás lesz.

Elmagyarázta, hogy éppen az ő háza előtt áll a poszt, azt tizenegykor váltják, de nem úgy, mint hajdanában, hogy az új őr kiment a posztra és a fáradt őr helyébe állt. Itt ezek most, ha letelt az idejük, bemennek a laktanyába, onnét azután kiküldik maguk helyett a sorosat. Ez eltart vagy öt percig, ezt az időt kell felhasználni.

Ábris felállt.

– Na, de én megyek... hát szerencsés utat kívánok...

Iván hálásan rázta meg a fiatal zsidó kezét, és hirtelen az jutott eszébe, hogy ugyanez a kéz csattant el, alig néhány hete, egy másik zsidó arcán. Zavartan, megszégyenülten dadogta a zsidó felé.

–Bocsásson meg...

Ábris elcsodálkozott.

– Miért? ...Nincs miért.

Hirtelen Iván mellé lépett, egészen közel hozzá, és fojtott keserőséggel súgta Ivánnak.

– Ha Pesten lesz és véletlenül meglátná, hogy ütik a testvéremet... hát ...igenmondja meg nekik az úr .. .azoknak, akik ütik.. .hogy mi azért magyarok vagyunk ...Isten áldja meg.

Iván egyszerre úgy érezte, hogy megtalálta a feleletet az előbbi miéltre. Az Ábris szavaiban, azokban, amiket most mondott.

Lassan, izgalmas várakozásban teltek az órák. Tizenegy felé a paraszt kiment a lovakhoz, felszerszámozta őket és befogott. A szekér a felszer alatt állt, nem húzta elő az udvarra, az istrángot sem akasztotta be, nehogy a poszt észrevegyen valamit. Bement Ivánért, intett neki, hogy jöhet.

– Ha majd a poszt elment, én kinyitom a kaput, a tekintetes úr meg üljön fel, de gyorsan osztán, mert már megyünk is akkor.

Holdvilágos volt az este. Lámpavilág már csak imitt-amott szűrődött ki az apró ablakok mögül, ahol fáradt emberek tértek nyugovóra. Ivánnak fájdalmas vágyakozás fogta el a szívét, amikor az apró világos ablakot nézte. Úgy érezte, hogy tán sohase lesz néki az otthoni jó puha, lámpafényes nyugalomban része. Emlékezett, hogy amikor fogságba esett és az ellenség szakadatlan marsban vitte őket messze be a saját országába, nem fájt neki sem az éhség, sem a fáradtság. Csak azok a világos ablakok fájtak, amelyek a falukon való éjszakai átvonulások közben világítottak kegyetlen kíváncsisággal a szemébe. A háznak ez a világító szemgolyója a messzefutott béke, nyugalom, család áhítozott melegét kívántatta vele.

Kint az utcán a poszt a kapu előtt császkált. A paraszt figyelte és a kapuhoz osont. Utánalesett a katonának, és amikor látta, hogy az már jól előrehaladt, hatalmas lendülettel tárta fel a kapu két szárnyát. Iván felugrott a szekérre, a paraszt elkapta a ló gyeplőjét, fel sem ült, hanem a lovak közé csapott, ő maga meg a szekér mellett szaladt. Ki az útra, ott meg lefordult a dombnak. Sebes rohanásban volt már a szekér, amikor ő is felugrott és kicsinylő nevetéssel fordult vissza az ülésen.

– Na, most már jöhettek, koma... Újra a lovak közé vágott, éktelenül zörgött a szekér, messzire szétterült a lárma az éjszakában.

– Drrr...

Lövés dördült el, Iván ismerős süvítést érzett a füle mellett. Lekapta a fejét, előre hajolt az ülésen.

– Drrr...

A golyó messzire csapódott le mellettük. Elérték a hidat, az országhatárt. A paraszt megint visszanézett.

– Lühetsz mán, koma...

Megcsendesítette a lovakat, nyugalmas poroszkálással haladtak tovább az országúton, Iván lelkébe is egyszerre a csönd és a hirtelen jött nagy nyugalom költözött. Nagyot szippantott az új levegőből, és úgy érezte, hogy az csakugyan más. Jókedve jött, beszélni kívánt.

– Hát aztán sokszor csinálja végig ezt a kis kirándulást?

A paraszt legyintett az ostorával.

– Majd minden nap, tekintetes úr...

– És nem fél, hogy észreveszik vagy megismerik? – Nevetett.

– Úgy kell azt csinálni, hogy ne vegyék észre. Reggel lesz mire visszaérek, de persze nem megyek egyenesen haza, hanem ki a földre. Munkába állok, mintha semmi se lett volna. Egyszerű ez nagyon, csak meg kell csinálni.

A vicinális állomásához értek. Iván leszállt a szekérről. Elővette a pénztárcáját, és mert nagyon hálás volt, és mert érezte, hogy jutalmaznia kell, nagy pénzt vett elő. Száz koronát. Odaadta.

A paraszt elvette a pénzt, megnézte és zord ridegséggel szólt.

– Uram, ez kevés... Iván meglepődött.

– Hát hogy volna kevés?

A paraszt tréfára fogta a dolgot, sunyi mosolygás szökött a bajusza alá.

– Ahány lövés, annyi százas... most csak kettőt kaptunk... mit tetszene szólani, ha ötöt kaptunk volna, mint a múlt héten is egyik nap... Kétszáz a taksa.

Iván nem ellenkezett tovább, kezébe nyomta a másik százast is, mert az állomáselőjáró már kiáltott feléje:

– Tessék sietni, indulunk...

Móricz Zsigmond

A Magyar írás elé

Nagy örömmel s egy kis meghatottsággal hallom, hogy a mi vidékünk fővárosában indul meg a Magyar írás. Munkács volt az a nagyváros, amely abban az időben, mikor én még nagyon kicsi fiú voltam, úgy hangzott a fülemben, mint egy igen távoli, igen óriási és igen tündéri hely neve. Sohase láttam és semmi reményem nem volt, hogy valaha is láthassam. Ahhoz át kellett volna menni a Tiszán és utazni, utazni, isten tudja meddig a kis szekéren. Az édesapám ökrei talán soha el se is tudtak volna oda sétálni.

Később az iskolában, ha előkerült Munkács neve, Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc életével kapcsolatban, mindig megdobogott a szívem, hogy az a Munkács, az valami csodálatos hely lehet, onnan még valaha nagy dolgok fognak elindulni.

És íme, itt a nagy dolog: Munkácson indul meg a Magyar írás.

Szinte úgy tűnik fel, mintha gyermekkorom álmai válnának valóra s a mesének a forrása szökkenne fel Munkács felől. A népmese fűződik bennem ehhez a tájhoz. Mennyit hallgattam a fonóban, a tűzhely mellett, a boglyakemencék tövében a mesét, a kedves imbolygó, ficfás tiszaháti kis falvakban. Csetfálván írtam le egy mesét, amelyet mostanában megtaláltam a maláji szigetek népmeséi közt. Honnan indult, micsoda ősi Munkács irodalmi központjából az a mese, hogy elért a Tisza partjára s elért a keleti tengerek pálmás szigeteire. Ilyen csodákra csak a szellem gyöngyei képesek. Ez az egyetlen kincs, amely millió példányban élhet, millió éven keresztül s nem fogy vele és nem kopik el.

Hát Munkács valami efféle munkára vállalkozik.

Boldogan köszöntöm azokat, akik létrehozzák, azokat, akik várva várják s mindazokat, akik lelküknek legtitkosabb és legdrágább kincseit ott akarják nyomdafestékbe fűrdetni, hogy fényre és erőre kapva embereknek boldogságot, életkedvet és jövőt hirdessenek.

A folyóirat a mai nemzedéknek már mást és többet jelent, mint a régieknek a mese. Az ősök még csak a fantázia játékában gyönyörködtek, mikor elkísérték a mesehőst a bolyongó utakon s legfeljebb az emberi erőnek csodálatos képességeit sejtették a mesében s ez erőt adott nekik is, a hallgatónak. A mai folyóirat már műhely, ahol a világszemlélet és az élet törvényeinek új ereje épül ki. Szépirodalmi írók, költők az eget keresik, a tudomány és esztétika művelői a szociális életet szépítik és javítják. A folyóirat valósággal újrateremti a népek és nemzetek lelki életét.

Szeretettel köszöntöm a Magyar Írás-t. Legyen bátor és bölcs írás és emelje fel az irodalom tiszta légkörébe az olvasókat. Lengjen a cím a síkokon és

bérceken és hirdesse azt, hogy a magyarság ki akarja venni részét a világ minden népeinek kultúrmunkájából. Mert az egész emberiségnek szüksége van rá, hogy ilyen folyóiratok teremjenek s az a nép, amely nem tud fenntartani ilyeneket, arról tesz bizonyosságot, hogy nincs benne elég életerő.

A magyarságban van s a nagy munkához kívánok erőt, egészséget és kitartó lelkesedést.

Balogh Edgár

Tíz nap Szegényországban

(Részlet)

Bizakodó szegények és a kidőlt kislíú

A lányok egy nyitott udvarra vezettek. Egyik oldalon is lakóház, másik oldalon is, a két ház mögött az udvarban megint hosszú, alacsony lakóházak, és a házakban mennyi ember! Gyorsan az ünneplőket! Az anyák hozzák a gyermekeket, mindenki örül. A menyasszony bent átlötködik. Egy kislíú elrohan a vőlegényért, de az visszaüzen, hogy nem jön, mert még nincs megcsináltatva a foga. Végül mégis előjön. Közben a sok kislíú, kislány táncra perdül, a tarka gyermekesereg énekel. A fal mellett sorakoznak az anyák, a boldog anyák.

Egy pár kép elkészül elöl az udvarban, azután a szérűskertben levesszük a fehér díszbe öltözött menyasszonyt és a vőlegényt. Két kislány külön táncol a gép előtt. Komoly férfiak vesznek körül. Ráterelődik a szó, hogy miért jöttünk. Mert már megbeszélték maguk között, hogy másról van szó, mint lányokról és fényképezésről. Ki tudja, honnan sejtik. „Már bocsássanak meg az urak, ha csak óvatosan beszélünk, mert nem tudhassuk, nem-e spionok. De annyit megmondunk: nagy baj van erre mifelénk” – kezdődik a vallomás. Felesbe, harmadába dolgozó törpebirtokosok. Az egyik átlött tenyerét mutatja. Olaszországban történt. Nem volt érdemes, most szegényebbek, mint valaha. Így jár a szegényember. A másik beszélni kezd arról, hogy van itt egy tag, abban még bízni lehet. A Hodzsa-tag. Úgy hívják a szegények, reméli mindenki, hogy neki jut belőle. „Tetszik tudni, hiszékeny az olyan ember, akinek nincs elég földje. Bízik a kortesföldben.” Beszéltek az ügyről, beszéltek, de azt egyik se mondta meg, hogy neki mi köze ahhoz a földhöz. Pedig mi láttuk, éreztük már a keserű öngúnyt. Nem kérdezősködtünk tovább. Megnyugtatósul azért megmondottuk, hogy nem vagyunk spionok, sőt még csak nem is politizálunk. Kutatjuk a bajokat, s visszajövünk majd egyszer, ha igazán segíteni tudunk. „Bizony tudomány kell ahhoz, hogy itt más élet legyen, ezt mi is belátjuk” – hagyják helybe, s hogy titokban maradjon a beszélgetés, minket is megnyugtatsnak: ha majd érdeklődik valaki, micsoda küldetésben jártunk, azt felelik: „Fényképeztek, kérem!”

A zsbongás elmúlt, hazaszéledtek a kislányok, el-elbúcsúznak az öregek is. A kazal tövében subába burkolva egy kislíú hever. Tizenkét éves lehet, nagyok, feketék a szemei. Beteg. Csak most vesszük észre. Rémület van az arcán, a selymes bőr most tüzes, lázas. „Dinnyét adjon, édesanyám!” – sottogja,

amikor megsimogatom. Erős, dolgos gyerek, délelőtt még ötvenkilós zsákokat emelt, dicsekszik az anyja. Egyszerre kidől, szédül, ha felkel, se lát, se hall, enni se tud és félrebeszél. A munka sebesültje, gyermekrokkant. Szegényország szimbóluma.

Emberek, orvoshoz kéne vinni! Fejüket csóválják, most még nem. Olyan orvos van itt, hogy még a halottnál is füttyörész. Majd beborogatják. Őket nem bántja úgy a gyerek baja. Mi beszélni sem tudtunk hazamenet. Nem lehetünk soha többé gondtalanok. Prágában, Budapesten, akárhol leszünk, a mi gondunkra van bízva a sok munkásgyerek.

Családi kör

Győry Dezső diófája jutott az eszembe. Hogy küszködik ez a család is. A kurátoréknál ülünk, égő tűzhely és kis petróleumlámpa világánál. Az egyik fiú most jött csak haza a mezőről, egész napi munka után fáradtan hallgat és vacsorázik. Szép fiatal felesége mellette ül, hamvas arcán boldog mosoly, valami, amit nem lehet elfelejteni. Ez a fiú kapja a kis földet, azon is gazdálkodik már. Van nála idősebb fiú is a házban, de azt örökbe fogadta egy gyermektelen gazdacsalád. A harmadik fiú itt van: gimnáziumot végzett, most tanító Kisdobronyban. A negyedik fiú faipari iskolát végez Ungvárott. Nemsokára egy csehországi bútorgyárba kerül. Cseh tanárai különösen szeretik, derék legény a talpán. És itt van az ötödik fiú is, lányos arcú, finom gyerek, jövőre ő is a faipari iskolába megy. Beszámol a munkájáról: ifjúsági önképzőkört vezetett a népiskolában, ahol színdarabbal, énekkel, mesével, tánccal szórakoztak. Amikor az önképzőkör zászlaját avatták, még a járási főnök is magyarul üdvözölte az ifjúságot. Mennyi ösztönös intelligencia sugárzik ebből a gyerekből. Mennyi életöröm. Bizonyára ő is egy csehországi bútorgyárba kerül, ha megnő. Most még együtt van a családi kör, és szeretet sugárzik szét a konyhában. Kint esik az eső. Egy munkás magyar itt marad, robotol majd tovább a kicsi földön, a többi szétszóródik, az unokáik talán majd már szégyenlik is, hogy Szegényországból, ebből a meleg, ősi fészekből, kurátor uram házából származtak el. Végzet teljesedik itt, széjjelszóródás. Vagy pedig kidőlnek a munkában! Rettenetes gondolni arra, hogy valamelyik házban dinnyét kér és félrebeszél most egy fekete, nagy szemű, ártatlan, beteg gyerek.

A munka sebesültjei! A szénapadon háltunk. Kora reggel Bertók Jankó a templomba ment Lőrincz Gyuszival, még a munka megkezdése előtt megesküdtött egy fiatal pár. Azt mondták, érdekes lesz, ilyenkor egészen különös a nagydobronyi népviselet. A legénynek hiányzott az egyik karja. Az

erdei munkában vesztette el. Fatörzs roncsolta szét, Munkácson levágták. A menyasszony nem engedte, hogy a képre kerüljön a csonka kar. Szerelmesen ráborult, és elfedte.

Ahol nincs osztályellentét

Nagydobronyban csekély része a lakosságnak a 15–20 holdas gazda. A többség itt is vagy törpebirtokos, vagy nincstelen. Az egyes rétegek között nincs válaszfal. „Tehetségéhez képest értékelik nálunk az embert!” – hallom. Szokott dolog, hogy különböző vagyonnal rendelkező szülők gyermekei, így gazdák és napszámosok gyermekei összeházasodnak. Gabonát csak azok tudnak eladni, akiknek 20 holdon felül van a birtokuk. A törpebirtokosok jószágot tenyészteneek, ez különben a fő jövedelemforrása a nagydobronyaiaknak. Minden vásárban fiatal állatot szereznek, felnevelik és eladják. Tizennégy tenyészbikája van a községnek. A törpebirtokosok is, de főként a földtelenek a távoli szállókba járnak, vagy favágók, erdei munkások. Azelőtt sok munka volt a Csinborn-erdőkben (Schönborn-erdőkben), de mióta igen irtják azokat, csökkent a munka.

Itt nincs maradékbirtok. Itt felosztották a földet. A Lónyay-féle grófi uradalomba jártak azelőtt felesbe dolgozni a nagydobronyaiak. Az államfordulat után hat évre bérbe kapták ezeket a felesbe művelt földeket. Egyszerre híre járt, hogy nem lehet többet vetni oda, másoké lesz a föld. A nagydobronyaiak mégis bevetették a földet. Véték pusztán hagyni a szántót. Küldöttség ment Prágába, hagyják meg a nagydobronyaiakat a bérletben, még csak három év járt le. Prágában minden rendbe jött, nem kell félni. „Mégis ránk ütköztek a legionisták. Meglepték a földet, s ráépítkeztek a vetésre” – mondja egykedvűen a nagydobronyi ember. Hozzászórtak az elemi csapásokhoz, viharhoz, tűzhöz, erdei halálhoz, nem tartják különbnek az ilyesmit sem.

A nagy szegénységben kommunista lett a falu. A bíró kommunista, az erdőbíró, a mezei bíró, a főesküdt is az. Akik még bíznak a kortesföldben, azok agrárpártiak. Nincs itt osztályellentét, a baj közel hozott egymáshoz mindenkit. A kommunista bíró józan kálomista ember. Panaszkodik ugyan, hogy Nagydobronyban nem érnek fel az elvekig az emberek, de a lakosság annál jobban szereti őt. Fejleszti a községet, pártolja a szegényeket, szerez nekik fát és fűvet. Ha árverés van, segíteni igyekszik. Leszorította ügyes községi politikával a legelőbért évi öt koronára egy jószág után, s ezzel kárpótolta a legionárius kolonizáció és erdőirtás következtében munkáját vesztett szegénységet.

A naplónkba nyomatékosan újból beírtuk, hogy a szegénység kiélesíti az emberek esztét. Intelligensek a szegény emberek. Ha nem segít rajtuk a

tanult ember, megélnék ők nélkülük is, termelnek maguknak közgazdászokat, politikusokat, népvézéreket.

(***)

Látomás a temetőben

Már túl jártunk Bulcsún, és betévedtünk a temetőbe. Különös látvány. Mintha csupa csónak volna leszúrva egy-egy sír fölé. Hosszú sorokban egymás mögött faragott kálomista fejfák. Állunk a temető szélén, a gyümölcsösben, és csak nézünk. A fejfák törzse fönt hosszú, vízszintes élből végződik, oldalról jól látni, hogy az élből végződő felső rész előre hajlik, mint a csónak orra. A csónak fara mélyen a földben, a sírban van. Ady Endre fejfája ez.

A lenyűgöző ősi kép eszembe juttatja, el is mondom a fiúknak, hogy mikor Budapesten Solymossy Sándort Ady Endre különös fejfájára figyelmeztettem, amely egészen más volt, mint amilyeneket én regösdiákként szerteszét csatangolva láttam, a híres magyar folklorista egy egész előadással felelt. Elővette íróasztala fiókjából legújabb néprajzi tanulmányát, amelyet éppen egy finn-ugor kongresszusra készített el, és fölolvasta. A munka az északi finn-ugor népek csónakorrú fejfáiról szólt. A halász-csikász népek a halott fejéhez leszúrták fejfájuk az elárvult csónakot. Ma már kiveszett ennek az emléke is a köztudatból, de a faragott fejfák mindmáig megőrizték a földbe vert csónak formáját. Az északi finn-ugor népeknél ma is divatos még a csónakorrú fejfá, másutt ez széles e világon csak az Ecsedi láp vidékén található, ahol a református temetők az ősi jelvényt megőrizték. Csodálkozott a tudós, amikor megtudta, hogy a modern Budapest közepén, a Kerepesi úti temetőben is ott rejtőzik ez az ősmagyar emlék, és éppen az ifjú szívek zárandokhelyén.

Lőrincz Gyuszi elvált tőlünk, és a sirokok között rajzolt. Néprajzi gyűjteményünk számára kellett megörökítenie a különös fejfákat. Mi beszélgettünk közben Ilku Palival. Megígérte, hogy a régi jó diákromantika után nem fog többet sóvárogni, amint az egyik múltkori diák pályázatában tette, hanem reálisan megállapítja maga körül a valóságot, és igyekszik meghatározni a maga helyzetét és jelentőségét ebben a valóságban. Meg fogja írni A Mi Lapunk legközelebbi számába gazdálkodó földműves bátyjának életmódját úgy, ahogy Kassák Lajos folyóirata, a Munka is közli a munkások egy-egy napjának tényleges leírását. Milyen különös itt, a csónakorrú fejfák tövében a jövőről beszélgetni. Az egyik oldalon a kétségbeesésbe húz a haldokló ősi világ csontkarja, borzongva érzi az ember a romlást, egy világ végét. Az enyészeti látomása kél a temetőből, megint itt suttyog a lázas nagydobronyi kisfiú,

a félkarú munkásvőlegény, várja, kívánja a halált az izsnyétei krumplievő kórus, a munkátlan barkaszói napszámos. Vonaglik az öngyilkos csurgó, kiszakadt keze. Amerről jöttünk, Bulcsún gépet vett a sok szegény ember. Bulcsu felől már nap süt, látomásra látomás felel, friss fantáziánk az új parasztkultúra üveg- és vaskonstrukcióját emeli az égig. Bizonytalanul beszélgetünk a két látomás között, jaj, melyik az erősebb. Szabad-e bízunk a föld, a kenyér meglódult erejében, nem kell-e félnünk, hogy a nagyszerű erő részletekbe fűrődik és megáll? Merev kis formáiból kimarad sok új, más szegényember! Érezzük, hogy új tájékozottság, új horizont kell, hogy mindent betöltsön karcsú formáival és sugárzásával a fölébresztett föld.

Tűnődünk a temető szélén, hogy éles gondolkodású, okos a szegényember, de a maga szűk körén nem igyekszik túllátni.

Fábry Zoltán

Az éhség legendája

(Részlet)

Podkarpatska Russ: a csodarabbik, panamák és ál-hírlapírók hazája. A fiumei cápától elvágva meg kellett elégedniük a pótlékkal: az emberfaló verhovinai farkassal. Tudomásul vettük, hogy testvérország, hogy ugyanegy rendtörvény alá tartozunk, és ezzel készen is voltunk Kárpátaljával. Egy szép nap aztán a kávéházi törzsvendég lázba jött: a lapokban megjelentek az első felhívások: zsidó testvéreink éheznek, és erre felfigyelt mindenki: nagy lehet ott a baj, ha már a zsidók is éheznek. A világ egy szép nap kezdte elfeledni a csodarabbikat és a sajtóbrigantikát, és felfedezte Kárpátalja lényegét: az éhséget.

Csehszlovákia Kárpátalját tehetételként kapta, és így mi sem természetesebb, minthogy mindig tehetételként kezelte. A terhet persze nem osztotta szét egyenletesen testében, de jó kapitalista államszokás szerint rá-hengérelte azok vállára, akik ott élnek. A földbirtokos, a gyáros, a zsidó kocsmáros csak elbírtá valahogy, de a kisember belepusztult a testvéri felszabadításba. A cseh fináncok, csendőrök, rendőrök, hivatalnokok és szerencselovagok államilag biztosított jólétéletével párhuzamosan haladt a gyarmati sorba került őslakosok proletarizálódása és munkanélküli dolgozók „munkát és kenyeret” követelő éhségordítása.

Messze Prágában is fel kellett figyelni és a Ceské Slovo kénytelen megírni ez eddig elhallgatott igazságot: „Azon a földön, mely sógazdaságával évszázadokra el tudná látni egész Közép-Európát, a hegyi viskókban nincs egy csipetnyi só, az őserdők földjén nincs egy darabka fa tüzelésre, a völgyek termékeny síkjától néhány órányira nincs a lakosságnak félzsák burgonyája... Podk. Russ ma szinte kiéheztetett hinterland a mögött a harcvonaltól mögött, amelyen a Magyarországgal vívott vámháború folyik. Podk. Russ ma jobban van izolálva Prágától, mint pl. Észak-Afrika Franciaországtól. A Lidové Listy az éhség ténye mellett kénytelen beismerni a csendőrterror tényét is: „A lakosság nyomorára és fizikai visszaesésére, melyet az elképzelhetetlen nyomor idézett elő, az agrárpárt csendőrökkel válaszolt. Követeljük mindazok eltávolítását, akik ezeket az áldatlan viszonyokat okozták, és terrorjukkal Ruszinszkót olyan helyzetbe hajtották, hogy azok bármely ország legrosszabb visszaesésének és fölfordulásának idejéhez hasonlók.” (Ne felejtjük el, hogy mi lennénk a jólét szigete...) (...)

„Az emberek a teheneket 100–150 K-ért adják el. 18 hónapos tinót 80 K-ért, és emellett történik, hogy a földműves igen gyakran 40 kilométeres távolságból

hajtja háziállatait eladás végett. A lovak árai 25 K. körül mozognak. Voltak esetek, hogy a gazda egész jó állapotban lévő lovát a vásáron illetékek fejében otthagya az illetékszedőnek, de előfordult, hogy a gazda a marhalevelet a ló farkára kötötte és sorsára bízta, mert nem akarta visszavinni, ugyanis nem volt abban a helyzetben, hogy etesse. A folyó kamatlábak 20 százalékot is elérnek, de az uzsorások 50–100, néha még nagyobb százalékra adnak kölcsönt.”

Senki se nevésszen, de ez a helyzetjelentés az agrárpárt memorandumából való. A tolvaj tolvajt kiált! A memorandum egy olyan országrészről szól, melyet az agrárpárt döntött romlásba. Nincs kenyér, nincs kukorica, noha a román és a magyar határon ott állnak a teli vagonok és a kárpátaljai állomások mentén hosszú kilométersorokban a kitermelt és rothadó fa, csak azért, mert az agrárpárt így kívánja, csak azért, mert ezt a rablógazdaságot hű szövetségese, a kormányban ülő szocdempárt megengedi. Az agrárpárt vámjaival eltépte Kárpátalját természetes piacától Magyarországtól, és ma az erdők csendesek és csak a csendőrök elől menekülő éhezők, a mai bujdosók nyomát lepi be hóval a tél...

Sáfáry László

Tutajosok

A háborút és a békét a nagyurak csinálták,
nem tudjuk, ki parancsolta nekik.
Nekünk a tél parancsol,
hogy nyáron fát úsztassunk a Tiszán.
Most nem lehet,
mert a fának is kéne útlevel.
Nagy baj lesz ebből,
mert nekünk a tél parancsol,
hogy nyáron fát úsztassunk a Tiszán.

Verhovina

Vaszil gazda a Verhovinán,
egy félhold földje is van talán,
kukoricát vetett belé,
és ha istenke is úgy akarja,
puliszka télre bőven lesz az asztalán.
Az istenkének segíteni kell,
mert néha bántanak a hegyek.
Az erdőszéli kalyibában kint lármáz éjszakánként
Vaszil és a három nagyobbik gyerek.
Ó furcsa, szörnyű éjszaka!
Puliszkás álmot küldtek a hegyek.
Ó furcsa, szörnyű éjszaka!
A kukoricán átgázolt egy vaddisznósereg.

Kovács Vilmos

Holnap is élünk

(Részlet)

1945. Március. Lassan ébredő, havas esőssel játszadozó kölyöktavas. (...)

Gábor csak vasárnaponként járt haza. A falu messze van a várostól, főútvonalon fekszik, igaz, de autóbusz még nem jár. Megesik, hogy gyalog teszi meg a tizenhét kilométert, de megteszi, mert az apja ragaszkodik hozzá, hogy egyszer egy héten hazajöjjön. Mióta az apját megválasztották párttitkárnak, azóta ezer a gondja. Meg kellett alakítani a fogyasztási szövetkezetet, államosítani a malmot, fél napokat perelni a panaszosokkal, és bizonygatni nekik, hogy jól osztották el a földet. A legtöbb baj persze az asszonyokkal van, mert a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap és sehol senki. Sőt, egyeseknek halálhíre is jött. A falu olyan, mint a felbolygatott darázsészek. A jehovisták járvák a házakat, és az utolsó ítélet szörnyűségeiről prédikálnak.

– Mit mondjak az asszonyoknak, fiam? – kérdezi az apja.

– Az igazságot – mondja Gábor, és érzi, hogy keserű a szája.

– De honnan tudjam, hogy mi az igazság? Három napra vitték el őket és tessék. Már heten haltak meg. Kettő közülük kommunista volt. Nem értem, fiam.

Gábor sem érti.

Egyszer, első polgárista korában bejön az osztályukba Tóth Kálmán tornatanár úr, és azt mondja: Hallom, hogy az I. B-ben vannak olyanok, akik az orosz felszabadító testvéreket várják.

Gábor érzi, hogy az egész osztály feléje fordul, néhányan kuncognak. Arcát előnti a vér, felemeli a fejét, és a tanár szemébe néz.

Piszkos kis emberke volt ez a Tóth Kálmán. Tornatanár és leventeoktató. Az anyaországból jött, hogy a kisdíákokat megtanítsa a puskafofásokra és a királyi magyar eszmékre. Egyszer azt mondja a kis Pirigyinek: Mi az, fiam, neked zsákból van a ruhád?

– Tanár úr, kérem – dadogja a fiúcska és nagy, rövidlátó szemét előnti a könny –, nekem elesett a fronton az édesapám, és öten vagyunk, és anyukám varrogat.

– Akkor ne tanulj, fiacskám. És egy magyar királyi polgárba máskor ne gyere nekem zsákban. Leülhetsz.

Megesik, hogy apját vasárnap is behívják az irodába. Ilyenkor beállít hozzájuk két-három asszony, lisztet hoznak meg tojáást, odaadják az anyjának, és rátérnek a dologra.

– Azért jöttünk, hogy valami kérvényt írassunk Veled. Itt van a cím. Sztarij Szambor, vagy hogy hívják. Még kimondani is nehéz. Apádnak is szóltunk már, de ő azt mondja, hogy nem kell kérvény, majd bemegy, oszt megtudja, hogy mi van velük, de csak ígéreti. Meg aztán te iskolán vagy, oroszul is tudsz.

Gábor nem tud oroszul. Honnan tudna? Iskolába se jár, mert a magyar iskolákat bezárták. De mert tanulni akar, most nyelvtanfolyamon van. Bickó tanítja őket, a görög pap. Csak Gábornak sehogy sem megy a tanulás.

(...) Májusban otthagyja a várost is. Hazajön a faluba. (...)

– Mihez akarsz kezdeni? – kérdezi az apja.

– Rendbe hozom a szerszámaidat és...

– Bolond vagy? Ki épített most? Kinek kell most ácsmunka? Legfeljebb kerítések javíthatók, azt is csak a miénket, mert most ezt is mindenki maga csinálja. (...)

Néha asszonyok jönnek hozzájuk, apró fényképeket hoznak férjükről, fiukról, apjukról, hogy megrajzoltassák.

És Gábor csinálja.

Júniusban kijön hozzájuk Géza, az Edit bátyja, és elhatározzák, hogy felutaznak Pestre. Visznek egy bőrönd szalonnát, azt mondják, ott most jó ára van az élelmiszernek.

Az anyja hallani se akar a dologról, apja gondterhelten búcsúzik tőle.

– Voltam a kerületi párttitkárhál az emberek miatt – kezdi. – Azt mondta, magyarázzam meg, hogy romokban van az ország, és újjá kell építeni. Azt mondta, hogy évekig is eltarthat. De hát akkor miért mondták, hogy csak három napra viszik őket? Nem értem, fiam.

Pest egészen más, mint 39-ben és 43-ban látta. Romokban áll. A Teleki téren élelmiszerért mindent meg lehet kapni: briliáns függőt, perzsabundát és hamisított Munkácsy-festményeket. A vendéglőkben nincs húsos étel, de ezer pengőért van francia pezsgő. Amikor augusztusban hazaindulnak, Géza egy rádiókészüléket és három bőrönd ruhát hoz magával. (...)

Az államhatár már le van zárva, és Csapon letartóztatják őket. Gézától elkobozzák a rádiót, a bőröndöket. Igazolványt kérnek. Igazolványuk nincs. Két napig a romokat takarítják az állomáson, aztán mehet ki-ki amerre lát.

Otthon anyja rettenetes hírral várja: az apját letartóztatták, és ellenforradalmi tevékenység miatt húsz évre elítélték. A fő vád az volt ellene, hogy amikor a magyarok bejöttek, ő ácsolta nekik a díszkaput, most meg kérvényeket irogatott az emberek ügyében, bujtogatta a népet. Mindenüket elvitték. Két ágy maradt meg egy szekrény, székek. Király Viktor lett a párttitkár, a sánta orvvadász.

Gábor hónapokig hozzá sem nyúl az ecsethez. Napközben eljár, az erdőre az öreg emberekkel. Folyik az irtás, a gallyat ők kapják meg munkabér fejében.

Este pokrócot, gyertyát visz az üres szobába és tanul. Oroszul. Naponta harminc-negyven szót magol be. Közben orosz újságot olvas.

Megesik, hogy éjszaka rázörgetik az ajtót. Gribanovics jön, a politikai nyomozótiszt. Régóta bejáratos hozzájuk, sokat látta együtt apjával. Gribanovics nappal a falut járja, amikor éjszaka bejön, mindig tökrészeg. Elveszi Gábortól az egyik pokrócot, hanyatt vágja magát a padlón, és azon nyomban el is alszik. Néha felébred, és fennhangon sír. Mint ahogyan a részegek sírnak. És beszél. Mindig egyet.

– Egyszer majd felelni kellesz mindenért. Nem szabad, nem szabad. – Azt, hogy nem szabad, magyarul mondja.

Gábornak az anyja is mindig sír.

– Írhatnál valami kérvényt apádért, fiam. Jól tudod, hogy milyen ember volt. Az életét áldozta ezért. Világéletünkben csak nyomorogtunk miatta. Munkát nem vállalhatott, mert nem volt engedélye. Mert engedély csak annak járt, akinek volt állampolgárságja. És neki nem adták meg sem a csehek, sem a magyarok. Mert kommunista volt. Jól tudod, hogy többet volt börtönben, mint itthon, Mikor a magyarok bejöttek, elvitték. Másfél év után jött haza. Akkor meg kizsuppoltattak bennünket a faluból. Folyton csak a rendőri felügyelet, a házkutatások. Hát ezt nem méltányolják, fiam?

– Majd méltányolni fogják, édesanyám.

– Mikor? Nem éri ő azt meg, fiam. Nem tudod, milyen gyenge? A veséjét is leverték. Húsz év. Jóságos istenem. Hiszen régen még emberölésért sem adtak annyit.

Kovács Vilmos

Korom

Csak ennyi maradt: egy sánta csóka,
istálló megett fanyar csicsóka,
rúdon tengeri, tehencsecs forma,
vén szabadkémény kövé hült korma,
nagyanyám kemény, göcsörtös keze,
egy zsidó szatócs, hét falu esze,
poros útszélén a bádög-Krisztus,
Templomos Kacsó, a kormánybiztos,
apám szép szívét dobbantó harag,
s a folyton síró három rézharang.

Csak ennyi maradt: a múlt hült korma,
rákarcolt emlék, vaspántos forma.
Hadak útja az! Ha arra járok,
utánam gágog két vizesárok,
tetszhalott-sárgán az idő moccan,
arcot ölt, elnéz sunyt szemmel, hosszan.
Már meg sem ismer, s én is csak vélem:
belőle buggyant lázongó vérem.

Verecke

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...

Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ez hont más?
Fenyő sussan, lombja lebben:

besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elme, s engem hagynak sírnak...

Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,
málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul -
ősi jognak bizonyságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
s kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele ölre, perre.

Jegyzetek

1. **Anonymus**, vagy Bele Regis Notarius (Béla király Névtelen Jegyzője) valószínűleg a XII. és a XIII. század fordulóján írta meg munkáját III. Béla király udvarában. Keveset tudunk róla; latinizált nevének kezdőbetűje mindenesetre P-vel kezdődik, mert magát csak „P. mester”-ként jelölte („P. dictus magister”, az általános filológiai értelmezés szerint „a mesternek mondott P”).

Anonymus a magyar honfoglalás történetének legrészletesebb megírója. Művének, a Gesta Hungarorumnak egyetlen, XIII. századi példánya az Országos Széchényi Könyvtárban található. A latinul írt művet Lethenyey István pécsi kanonok (1791), Mándy István (1799) és Szabó Károly (1860) fordították magyarra.

A Gesta Hungarorum helyi vonatkozásaiból annyi állapítható meg biztosan, hogy a szerző a Felső-Tisza-vidékről származott, és az itt birtokos Abákhoz szoros kapcsolat fűzte. Az előszóból kiderül, hogy iskolai tanulmányait Nyugat-Európában, valószínűleg Párizsban végezte és ott ismerkedett meg a regényes Gesta újszerű műfajával, melyet mintául vett a magyar honfoglalástörténet megírásához.

2. **Kézai Simon** mester (vagy Keszi Simon) a XIII. századi Magyarország leghíresebb krónikása. Életének körülményei ismeretlenek. Az utókor által Gesta Hungarorum címen emlegetett latin nyelvű krónikáját IV. László királynak ajánlotta. Saját vallomása szerint művét olasz, francia és német krónikákból állította össze, azonban ezeknél sokkal szabadabban használta a már forgalomban levő magyar krónikákat.

Mester és udvari pap lett, és mint ilyen 1282–83 táján írta krónikáját. Két könyvből álló műve Hunor és Magor híres történetével, a hunok és magyarok közös eredetének elbeszélésével kezdődik. Az első könyvben a hunoknak Attila haláláig és birodalmuk felbomlásáig, a másodikban pedig a magyaroknak a bejövételüktől 1280-ig terjedő történetével foglalkozott, és mint mondta, a valóságot akarta követni.

Krónikáját először Bécsben 1782-ben adták ki.

3. **Tompa Mihály** (Rimaszombat, 1817. szeptember 28. – Hanva, 1868. július 30.) magyar költő, a népi-nemzeti irodalmi irányzat egyik legjelentősebb képviselője, református lelkész, az MTA levelező tagja (1858). Munkássága során számtalan helyi mondát dolgozott fel, köztük a Beregszász alapításával kapcsolatos történetet. Miután II. Géza uralkodása idején a korábban a kun betörések következtében elpusztult várost szász „hospesekkel” újratelepítették, a település a Lampertszásza megnevezéssel bírt. Valószínűleg ebből az időből

származhat az a legenda is, amelyet Tompa Mihály írt meg balladai stílusban. Eszerint egy Szász nevű pásztor gulyáját legeltette a berekben, amikor a bikája összeverekedett a szomszéd csorda bikájával. A viaskodás során a két állat egy nagy gödröt kapart ki, amelyben a pásztor egy kancsó aranypénzt talált (a ballada már hét kád aranyról tud). Ebből építettek templomot a folyó partján. Lehet, hogy a legendának megvan a valóságmagja: az elpusztult várost újra betelepítő szászok bizonyára a kun veszedelem idején elrejtett kincsekre bukkanhattak. A Beregszász alapításáról szóló legenda a XIX. század első felében még valószínűleg elevenen élt a néphagyományokban. Ez egyben a történelmi tudat folyamatosságának hiányát pótló etimologizáló, legendás magyarázatok jellegzetes példája is.

4. **Gelsei Balling János** évtizedekig Bethlen Gábor és I. Rákóczi György munkácsi főkapitánya volt, aki udvarába gyűjtötte a tájegység művelt embereit, köztük **Görcsönyi Ambrust**, a Mátyás királyról szóló ének szerzőjét. E „deákok” egyike fogalmazhatta ezt a kor írásbeliségéhez mérten igen jó stílusú, ízű nyelvjárási statútumot, melyet itt kissé stilizált átiratban közlünk, megőrizve a kialakulóban levő hivatalos nyelv egyenetlenségeit.

5. **Alvinczy Péter** (Nagyenyed, 1570 – Kassa, 1634. november 26.) református lelkész, hitvitázó, Pázmány Péter egyik legnagyobb ellenfele. Tanulását szülőhelyén kezdte s Nagyváradon végezte, ahol 1580–1583-ban Pázmány tanulótársa volt. Ezután külföldre ment és Svájc, Olaszország és Németország főbb tanintézteit látogatta meg. 1599-ben tért vissza, de a következő évben ismét külföldre ment és Heidelbergben tanult, honnan 1602-ben tért haza. 1603-ban pappá szentelték Nagyváradon, ahol tanári széket nyert és itt 1604. február 22-éig működött; e napon választották a bihari egyházmegye esperesévé és másnap nagyváradai lelkésszé nevezték ki. 1605 elején Bocskay István meghívására a nagykeréki lelkészi hivatalt foglalta el; de már 1606. március 5-étől kassai lelkész volt, amely tisztelet haláláig betöltötte. Leginkább Pázmány Péterrel folytatott heves hitvitáinak okán nevezetes. Halotti beszédei fontos genealógiai adatokat tartalmaznak, melyeket Nagy Iván is felhasznált. Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor felesége fölött mondott gyászbeszédében (1622) közölte a Micbán mondát, a Boksa nemzetség eredetmondáját.

6. **Révkomáromi Komáromy András** (Péterfalva 1861. november 18. – Budapest, 1931. december 5.) történész, levéltáros, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A kora újkori Magyarország és Erdély történelmének, a hajdúk múltjának jeles kutatója volt.

A máramaroszigeti református főgimnázium elvégzése után 1880-ban beiratkozott a Budapesti Tudományegyetemre. Diákévei alatt, 1881-től 1885-ig a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára, illetve az Egyetemi Könyvtár alkalmazottja volt, ezzel párhuzamosan az Üstökös és a Bolond Istók című élciklapok munkatársaként dolgozott, de novellái jelentek meg a máramaroszigeti lapokban is. Bölcsészdoktori oklevelét 1887-ben szerezte meg. 1886-tól a Magyar Országos Levéltárban dolgozott, 1893-tól mint levéltári fogalmazó, majd mint országos allevéltárnok. Ezzel egyidejűleg 1900-ban magántanári képesítést szerzett a Budapesti Tudományegyetemen, s Magyarország 1490–1711 közötti történetét oktatta. 1917-ben országos főlevéltárnokká nevezték ki, feladata a vidéki hatósági levéltárak felügyelete volt. 1921-ben nyugdíjazták országos levéltári igazgatói és címzetes miniszteri tanácsosi címmel. Fia halála miatt öngyilkos lett.

Kutatásai homlokterében a Magyar Királyság és Erdély 16–17. századi története állt. Behatóan foglalkozott a tizenöt éves háború egyes ütközeteivel (pl. mezőkeresztesi csata), a hajdúk, a hajdúmozgalmak és -felkelések múltjával, a Hajdúság történetével. Feldolgozta a korszak több jeles államférfiának és hadvezérének, egyebek mellett Werbőczy István, Thelekessy Imre, Thelekessy Mihály, Balassa Zsigmond, Báthory Gábor, Berényi György és Rhédey Ferenc életrajzát. Emellett jelentős eredményeket ért el szűkebb pátriája, Ugocsa vármegye történeti kutatása terén, valamint számottevő családtörténeti munkássága is.

A Dózsa-lázadás helyi eseményeivel foglalkozó beszámolója arról tanúskodik, hogy itt nem annyira a túrheterlen jobbágysors ellen lázadtak (hiszen ez jellegzetesen kismesesi vidék volt), hanem különböző régi viszályokat, pereket igyekeztek rövid úton „rendezni”. (Köztudott, hogy a megtorlás „ideológusa”, Werbőczy István, valamint szépszájú rokonsága szerezte meg az Ugocsában és Beregben, valamint Máramarosban elkobzott nemesi birtokok nagy részét!)

7. 1649-ben a munkácsi várban tárgyalások kezdődtek az erdélyi fejedelemség és a Zaporozsjei Szics követi között, amelynek eredményeként megszületett a szövetség Lengyelország ellen. II. Rákóczi György a trónnal együtt örökölte atyja, s általában az erdélyi fejedelmek ambícióit a lengyel trón megszerzésére. Éppen ezért vette feleségül Báthory Zsófiát, a nagy múltú család utolsó sarját, hiszen általa nagyobb esélyekkel indulhatott a küzdelembe. Az egyetlen problémát csak az jelentette, hogy Lengyelország katolikus, míg a Rákócziak a kálvinizmus nagy patrónusai voltak. II. Rákóczi György ezért fegyveres úton próbálta meg kikényszeríteni megválasztását. 1657 januárjában hadjáratot indított Lengyelország ellen. Január 17-én tábori országgyűlést tartott

Visken. Egyesülve a svédekkel és a fellázadt kozákokkal sikerült elfoglalnia Krakkót és Varsót. Szerencsétlenségére a Török Porta éppen ebben az időben erősödött meg ismét, s mivel Rákóczi nem kérte ki engedélyét a lengyelországi hadjáratra (az erdélyi fejedelem továbbra is a török birodalom hűbéresének számított), a krími kán hadseregét küldték ellene. A fejedelemnek csak csekély kíséretével sikerült megmenekülnie, az egész erdélyi sereg fogságba esett.

A védtelenül maradt fejedelemséget a Vereckei-hágón keresztül Lubomirsky György hetman vezetésével egy lengyel sereg támadta meg. Bosszúból a lengyel területek feldúlásáért a hetman serege felégette a védtelen falvakat, templomokat, kastélyokat rombolt le. Különösen kegyetlenül viselkedtek a Rákóczi-birtokokon, sok települést a földdel tettek egyenlővé. 1657. július 17-én a lengyel katonák betörték Beregszászba is. A megye hadainak távollétében a lakosság a megerősített templomba menekült. Lubomirski csapatai nem kegyelmeztek a városnak: kirabolták a polgári házakat és az udvarházat, majd rözsét halmoztak fel a templom körül és meggyújtották. Az oda menekültek többsége a füstben megfulladt. A templom kormos falaira a hetman latinul a következő mondatot íratta: „Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine !” (Szemet szemért, leróttam adósságom, kedves szomszéd!)

Az Igen szép siralmas ének c. panaszvers a lengyel seregek Felső-Tisza-vidéki dúlását örökíti meg.

8. **Bornemissza Péter** (Abstemius) (Pest, 1535. február 22. – Rárbok, 1584 tavasza) evangélikus lelkész és szuperintendens, író; Balassi Bálint nevelője. Szüleit 1541-ben, egy török támadás alkalmával veszítette el. Felső-Tisza-vidéki nemesi udvarokban nevelkedett. 1548–53-ban Kassán tanult, ahol harcos reformatori magatartásáért börtönbüntetést szenvedett. 1557-től 1563-ig külföldi tanulmányúton volt, járt Németországban (Wittenbergben Philipp Melanchthon tanítványa volt), Itáliában (Padova, Velence); 1558-ban a bécsi egyetem hallgatója volt és ezzel egy időben Nádasdy Tamás vette pártfogásába. 1560-ban már Vágszereden lett lelkész és innen járt be prédikálni Balassi János nagyszombati házába is. Utóbb Balassi megteszi udvari papnak 1563–64 táján Zólyomban Balassi János udvari papja, és fiának, Balassi Bálintnak nevelője lett. 1564-ben Bécsbe hívták az uralkodó elé, akinél bevádolták eretnokségért. Bécsből egy idő múlva szabadulván járt Huszton, és Ungváron, majd visszatért pártfogójához Zólyomba.

A hatvanas évek elején hazatért, és világi értelmiségiként próbált boldogulni. Egy ideig Huszár Gál mellett volt nyomdászsegéd, majd Ferdinánd bécsi kancelláriáján dolgozott. Végül 1564-ben prédikátor lett Balassi János zólyomi udvarában, és egyúttal a két Balassi-fiú, Bálint és Ferenc nevelője. Mikor

1569-ben Balassi Jánost koholt vádak alapján letartóztatták, Bornemisza Julius Salm gróf szolgálatába szegődött. Előbb Galgócon, majd a Salm-uradalom központjában, Semptén működött mint prédikátor. A környék protestáns papjai nemsokára szuperintendensükké választották. Semptén Bornemisza könyvnyomtató műhelyt rendezett be, és harcolt Telegdi Miklós nagyszombati katolikus püspökkel, aki nagy eréllyel szervezte az ellenreformációt.

1578-ban perbe fogták az *Ördögi kisírtetek* című művének kiadása miatt, és gazdája elűzte Semptéről. Bécsben járván elfogták, de ezúttal is sikerült megszöknie a börtönből, és Balassi Menyhárt fiánál, Istvánnál talált menedékre Detrekő várában. Hátralévő éveiben itt és a közeli Rárbokon dolgozott énekgyűjteményén és a korábban már öt kötetben kiadott prédikációinak egykötetes kiadásán. 1584-ben Rárbokon halt meg.

9. Evliya Çelebi (magyarul Evlija Cselebi, Evlia Cselebi) (Isztambul, 1611. február 25. – Isztambul, 1687.) török világutazó, történetíró. Apja a szultáni udvar ékszerésze volt, így ő is az udvarban nevelkedett. Kiváló neveltetést kapott, a feljegyzések szerint nagyon szépen énekelt. Kedvelt mulattatója volt IV. Murád szultánnak. Sokfelé utazott és sok emberrel érintkezett, ezeket az élményeit írja le terjedelmes „Seyahatnâme” (Utazások könyve) című munkájában. Az első kötetben Isztambult írja le. Az útleírása számunkra legfontosabb részét, a magyarországi utazás leírását a hatodik kötetben találjuk, ebben Çelebi érdekes képet fest a 17. századi magyar közállapotokról, leírja Budát, a Balatont, Esztergomot stb. s érdekes ismertetőket ad az 1664-es szentgotthárdi csatáról. Ugocsa és Máramaros megyébe akkor jutott el, amikor „új királyt” (jelen esetben a Huszt várában fogva tartott Zólyomi Miklóst) kerestek a török által feldúlt erdélyi fejedelemség számára.

Çelebi a török történetírás hagyományait követve nem közöl pontos adatokat, túloz. De azért egy igen értékes forrás, melyet megfelelő forráskritikával értelmezni lehet.

10. Zokoly Miklósné Telegdy Kata (1550–1599) az első ismert magyar költőnő. Telegdy Pál húga, Balassi Bálint Júliájának, Losonczy Annának rokona. Művelt, öntudatos reneszánsz asszony volt. Egyetlen verses levele maradt fenn. Ebben ironikus felhangokat ad a stilizált pásztorregény-világképnek. A prózai és verses részeket váltogató levélben ügyesen használja az évődés, a kritika, az öntudat és önirónia hangnemeit.

Férjével kisvárdai udvarukban vendégül látták a szabadgondolkodó Christian Franckent. Kisvárdáról írta 1599-ben leveleit rokonának, a Szatmár vármegyei Ecsed várában lakó Ecsedi Báthori István főispán feleségének. Öt levele egyikébe illesztette egyetlen fennmaradt alkalmi versét.

11. Igen szép siralmas ének. A verset igen rossz másolatban, egy kezeslevél hátlapjára írva találták meg a múlt század nyolcvanas éveiben Szilágy megyében s hamarosan előbb a Pesti Napló, majd a Bereg című lap is közétette. A kézirat időközben eltűnt, így a romlott szövegű, pontatlan helyesírású verset a korabeli közlések alapján írtuk le, mai nyelvi átiratban.

12. **Lehoczky Tivadar** (Fiume, 1830. október 5. - Munkács, 1915. november 5.) uradalmi főügyész, régész, történész, néprajzkutató, Bereg vármegye történetének kutatója. Gimnáziumot Rózsahegyen, bölcséletet Rozsnyón végzett. 1847 őszén a kassai akadémián kezdte meg a jogi tanulmányait, majd 1848. júniusában vizsgát tett és beállt honvédtüzérnek. Részt vett a budaméri, később a kassai, szegedi, ill. 1849. augusztus 9-én a temesvári és végül a lugosi ütközetekben. Facsétról, ahol augusztus 16-án a hadteste feloszlott, hazatért és folytatta tanulmányait, amelyet 1851-ben fejezett be. 1852-től a törvénykezési hivatalnoki pályán működött, 1856-ban bírói vizsgát tett. 1861-ben és 1863-ban ügyvédi vizsgát tett. 1865 után a munkácsi és beregszentmiklósi hitbizományi uradalmak (azelőtt Rákóczy-birtok) főügyésze lett.

1855-ben telepedett le Munkácson. Régészeti leleteket és érmekeket gyűjtött, melyekből később múzeumot létesítettek. Több szakfolyóiratban is történelmi tárgyú írást jelentetett meg, főleg Bereg vármegyéről. Edélyi János ösztönzésére 1864-től ukrán, szlovák közmondásokat, népdalokat is gyűjtött.

13. **Gyöngyösi István** (Rozsnyóbánya, 1629. augusztus 25. – Csetnek, 1704. július 24.) magyar költő, alispán, országgyűlési követ. Jómódú katolikus, az Ung megyei Radváncról származó nemesi családban született, gondos nevelésben és tudományos képzésben részesült. Szülei korán meghaltak, így magára maradvá kénytelen volt gondoskodni saját megélhetéséről. Előbb táblabíró Gömör megyében, majd Füleken vállalt szolgálatot gróf Koháry István mellett. Később Wesselényi Ferenc nádor mellé került titkárnak, s annak halála (1667) után özvegyét, Széchy Máriát szolgálta, aki Balog vára kapitányává nevezte ki. Egy ideig gyanúsítottként kezelték a Wesselényi-féle összeesküvésben, majd később ő intézte úrnője jogi képviselését is.

A későbbiekben megyéje több alkalommal is országgyűlési követévé választotta, 1700-ban pedig Gömör vármegye alispánja lett. Számos munkája közül kiemelkedik a *Marsal Társalkodo Muranyi Venus*, amelyben Murány vára kalandos megvételeének állít emléket.

14. **Jókai Mór** (1825–1904) köztudottan kedvelte az anekdotikus történelmi históriákat. Bár a jelen elbeszélés történelmi hitele vitatható, jól érzékelteti a „két pogány” közt élő helyi nemesség pragmatikus magatartását.

15. **Tasnádi H. István**, 1697-től borsovai prédikátor, latin nyelvű dicsőítő énekek szerzője. A válogatásban közölt – egyébként vitatott szerzőségű – kurucdalból a régiókra vonatkozó részleteket emeltük ki.

16. A névtelen szerző történeti hitelességű éneke Rákóczi életének egyik közismert, sorsdöntő epizódját eleveníti fel.

17. **II. Rákóczi Ferenc** (1676–1735), a kuruc szabadságharc vezetője, a magyar, egyben a helyi történelem egyik legnagyobb alakja Emlékiratait franciaországi száműzetése idején írta és már Törökországban fejezte be a végleges, már csak halála után megjelent kéziratot.

18. **Petrőczy Kata Szidónia** Petrőczy és kászavári báró Petrőczy Kata Szidónia (1658 vége – Beregszentmiklós, 1708. október 21.), a magyar barokk első ismert költőnője, a kegyességi próza alkotója. Buzgó protestáns (evangélikus) családból származott, Thököly Imre fejedelem unokatestvére. Anyja korai halála után félárvaaként nevelkedett Kaszavárban. Apja 1670-ben a Wesselényi-összeesküvés miatt jószágait veszítve Erdélybe menekült, leánya pedig Wesselényi László és Bakos Zsuzsanna lengyelországi otthonába került. Később ő is Erdélybe ment, ahol 1681 július-augusztus körül feleségül ment a református Petrovinai Pekry Lőrinchez.

Házasságának első évei az ózdi kastélyban és a fejedelmi udvarnál boldogan teltek; utóbb azonban férje elhidegülése miatt csak lányai nevelésében, a vallásban és a költészetben talált vigaszt. Ez időből származnak s érzékeny szívének akkori fájdalmait fejezik ki költeményei.

Férjét 1686-ban, Thököly Imrével folytatott titkos levelezés vádjával, elfogták és Nagyszebenben fogságra vetették. Augusztus 12-én a szebeni országgyűlésen hűtlenségi perben elmarasztalták, neje azonban kieszközölte Apafinál, hogy kezesség és reverzális mellett szabadon bocsássák. Cserei Mihály szerint Pekry ekkor „kibujdosék Erdélyből s mivel különben Magyarországon elő nem mehete, kéntelenség alatt pápistává lőn s grófi titulust adának neki Bécsben, úgy jöve vissza Erdélyben.” 1692-ben a császár grófi rangra emelte.

A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor Pekry kuruc fogságba esett, s fogságában II. Rákóczi Ferenc oldalára állt át, aki 1704 tavaszán tábornokká nevezte ki, az 1704. júliusi gyulafehérvári országgyűlésen pedig erdélyi főgenerálissá választották.

Neje ezalatt Rabutin fogságába került öt leányával, és több mint egy évig raboskodott Szebenben, ahol kisebb mértékű szélütés is érte. 1704

novemberében szabadult kuruc fogságba esett császári foglyokért cserébe. Férje eközben visszatért református hitére. A hadihelyzet változásai miatt a család kétszer is (1705, 1707) menekülni kényszerült Erdélyből. Petrőczy Kata előbb Huszton, majd a fejedelem beregszentmiklósi kastélyában kapott menedéket, s ott is hunyt el. A huszti református templomban helyezték végső nyugalomra, ideiglenes temetésére 1708. december 23-án, végleges sírbatételére pedig 1709. május 26-án került sor, sírja azonban nem maradt fenn korunkig.

19. **Gvadányi József** 1725. október 16-án született a Borsod megyei Rudabányán. Családja, a Guadagniak, Olaszországból származott, s a Habsburgok katonai szolgálatában nyert grófi címet. Miután az egri jezsuiták iskoláját és Nagyszombatban a bölcsészetet kitanulta, Gvadányi József katonai pályára lépett. Harcolt a hétéves háborúban a poroszok ellen, sebet kapott s fogságba esett a francia hadszíntéren, de csere útján hamar kiszabadult. A békekötés után beregi, szatmári falvakban (Badaló, Zajta), majd – már mint ezredes – Galíciában állomásozott, s 1783-ban, negyvenhárom éves szolgálata jutalmául, tábornoki ranggal vonult nyugalomba. Hátralevő esztendeire szakolcai emeletes házába költözött, s gazdálkodás, úri kedvtöltések és irodalmi foglalatosság közt osztotta meg idejét, 1801. december 21-én bekövetkezett haláláig.

Mulatságra szánt verseit az *Unalmas órákban, vagy-is a téli hosszú estvéken való idő töltés* című kötetében gyűjtötte össze (1795). Első darabja, melynek kacskaringós címét *Badalói dolgokra* rövidítjük, beregi kvártélyozásának szórakozásait írja le: a falusi bált, a csónakos vadászatot, melynek vége általános vízbe pottyanás, a rókasülttel megtréfált vendégek bosszúságát, a halászatot, az aranyeres pap meg a szilaj paripa kalandját. (A részleteket Csanádi Imre átiratában közöljük.)

20. A Rákóczi-szabadságharc bukása után sem fordult jobbra régióink sorsa. Előbb az ún. utolsó tatárjárás, majd visszatérő pestisjárványok, végül a század utolsó harmadában természeti csapások sora pusztított. Több közismert írás mellett ez a feljegyzés tárgyilagossága, tömör volta mellett életszerűsége miatt érdemel figyelmet.

21. **Petőfi Sándor** (1823–1849) menyasszonyához igyekezve, 1847-ben utazott át a régióban. Kritikus megjegyzéseit az Ungvárt megelőző állomásokon tapasztalt „vendéglátás” motiválta.

22. **Kölcsy Ferenc** (1790–1838) a reformkor keserűen bizakodó hangulatát fogalmazta meg közismert verseiben. A Zrínyi dala című költemény eredetileg

Szobránci dalként született, annak emlékéül, hogy a költő Szobránc és Visk fürdőiben kezeltette fájó ízületeit.

23. **Bél Mátyás** a XVIII. század első harmadában készítette el megyei-monográfiáit. A csak részben elkészült (azóta eltűnt) kéziratot 1846-ban egészítette ki és dolgozta át Laurensik Keresztély Bereg megyei görög katolikus lelkész.

24. **Mikszáth Kálmán** (1847–1910) 1892-ben járt Máramaroszigeten és ottani levéltáros-helytörténész barátjától hallotta a kisregény alapjául szolgáló romantikus történetet.

25. **Pálóczi Horváth Lajos** (1898–1974) önéletrajzi műve ún. kulcsregény, valamennyi szereplő neve feloldható (Forbáth-Horváth, Kürthy-Horthy, Batári-Vitányi stb.)

26. **Dsida Jenő (1907–1938)**. A XX.századi erdélyi magyar irodalom egyik meghatározó alakja gyökereiben beregszászi is, hiszen édesanyja, Csengeri Tóth Margit a beregszászi állomásfőnök lánya volt. Miután az első világháború kitörését követően férjét a galíciai frontra vezényelték, az édesanya, két gyermekével együtt hazaköltözött Beregszászra. A Beregszászi Magyar Gimnázium története című könyvben Az iskola növendékei fejezetben az 1917/1918-as tanévre beiratkozott I/B osztályosok névsorában Binder Jenő néven találjuk a majdani költőt. Beregszászban eltöltött diákévei meghatározó szerepet játszottak életében, itt írta első verseit.

27. **Tamás Mihály** (1897–1967) a két világháború közti csehszlovákiai magyar irodalom egyik legjobb képviselője. Idézett regénye ún. „kisebbségi regény”, egy közösség sorsának irodalmi megfogalmazása.

28. **Móricz Zsigmond** (1879–1942) számtalan szállal kötődött a mai Kárpátaljához (nagyapja Csetfálván volt református lelkész, családja egy ideig Beregújfalun élt), fiatalabb korábban néprajzi anyagokat is gyűjtött itt. Szubjektív vallomása Munkácsról valószínűleg ebből fakad, mintsem a kulturális élet objektív értékeléséből.

29. **Balogh Edgár** (1906. szeptember 7., Temesvár – 1996. június 19., Kolozsvár), előbb szlovákiai, majd az 1935-ben történt kiutasítása után romániai magyar publicista volt. Apja nagyszebeni szász Kessler Ferenc, anyja

pozsonyi, magyar irodalomszakos tanárnő. 1926-ban vette fel anyai ági családi nevét. Pozsonyban végezte el a magyar reálgimnáziumot, majd a prágai német egyetem filozofia karán folytatta tanulmányait.

1930–1935 között a csehszlovákiai magyar Sarló ifjúsági mozgalom egyik vezetője volt. 1944–1948 között az erdélyi Világosság című napilap főszerkesztőjeként működött. 1948-tól a Bolyai egyetem tanára, majd rektora lett. 1949-ben megvádolták, elítélték, 1956-ban rehabilitálták. 1971-ig a Korunk főszerkesztő-helyettese volt. A Romániai magyar irodalmi lexikon főszerkesztője volt.

Tíz nap Szegényországban című könyvében a csehszlovákiai (ezen belül a ruszinszkói) magyarság nehéz sorsát mutatja be.

30. **Fábry Zoltán** (1897–1970) a csehszlovákiai progresszív értelmiség egyik legjelentősebb képviselője. Az éhség legendáját 1932-ben elkobozták.

31. **Sáfáry László** (Munkács, 1910 - Ukrajna, 1943). A budapesti egyetemen tanári diplomát szerzett. Fiatalon jelentkezett önálló verskötetettel. A szlovákiai Sarló mozgalom egyik résztvevője, 1932-ben Az Út munkatársa. Egy ideig a Kórus c. lap szerkesztője volt. 1936 után Budapesten élt, 1939-ben a munkácsi magyar-orsz nyelvű tanítóképző, majd a magyar gimnázium tanára. 1942-ben behívták katonának, az orosz frontra került, ahol 1943 januárjában eltűnt. Versei egyéni színekkel harcosan progresszív egyéniségre vallanak.

32. **Kovács Vilmos** (1927–1977) a második világháború utáni kárpátaljai magyar irodalom jelentős költője és prózaírója.

1927-ben született Gáton. 1938–1939-ben Beregszászban, majd 1939–1945 között Munkácson élt. Ezt követően a beregszászi terménykészletező vállalat könyvelője, majd egy évig szülőfalujának VB-titkára volt. 1949-ben újra Munkácsra került. Öt évig mint a munkácsi adóhivatal főreferense (közben a csernovici-lvovi pénzügyi-közigazgatási főiskolán tanul), majd mint a járási lap (Prapor Peremohi) munkatársa dolgozott. 1958-tól 1971-ig az ungvári Kárpáti Kiadó magyar osztályának szerkesztője volt. 1977-ben halt meg Budapesten.

Versesköteteit sokat vitatott regénye, a Holnap is élünk (1965) követte. Ez a könyv nem (vagy legalábbis nem csupán) a szovjet új hullám múlttal viaskodó, a személyi kultusszal szembenező alkotások ösztönzésének jegyeit viseli magán, hanem elsősorban kisebbségi regény. Lényegében ez a könyv hívta fel a magyar irodalmi közvélemény figyelmét a kárpát-ukrajnai magyarságra és a kárpát-ukrajnai magyar irodalomra.

Tartalom

<i>Anonymus: Gesta Hungarorum (A magyarok cselekedeteiről).....</i>	5
<i>Kézai Simon mester: Magyarok krónikája.....</i>	8
<i>Tompa Mihály: Beregszász.....</i>	9
<i>Szépasszony dombja.....</i>	14
<i>Lampertszásza (Beregszász) város kiváltságlevele.....</i>	22
<i>Mátyás király históriája.....</i>	23
<i>Szabács vára.....</i>	28
<i>Alvinczy Péter: Halotti pompa... ..</i>	36
<i>Dr. Komáromy András: A Dózsa-lázadás történetéhez.....</i>	37
<i>Bornemissza Péter: Siralmas énnéköm... ..</i>	38
<i>Munkács város Statútuma.....</i>	39
<i>Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai.....</i>	41
<i>Telegdy Kata: Levele ángyához.....</i>	43
<i>Igen szép siralmas ének.....</i>	46
<i>Lehoczy Tivadar: A muzsaji rejtélyes üreg.....</i>	48
<i>Gyöngyösi István: Tatárok diadalma az erdélyi hadakon Lengyelországban.....</i>	49
<i>Jókai Mór: A huszti beteglátogatók.....</i>	51
<i>Tasnádi H. István: A szegénylegények éneke.....</i>	53
<i>Névtelen: Gróf Rákóczi Ferencről.....</i>	55
<i>II. Rákóczi Ferenc: Emlékiratok.....</i>	56
<i>Petróczi Kata Szidónia: XXVII. Más ének. Egy török nótára.....</i>	61
<i>XXVIII. Más. Kemény János Erdélyi Fejedelem nótájára.....</i>	62
<i>Gvadányi József: Badalai Quártélyozás. Halaknak soksága.....</i>	64
<i>Gvadányi József: Halaknak soksága.....</i>	67
<i>Természeti csapások az 1780-as években.....</i>	69
<i>Petőfi Sándor: Üti levelek.....</i>	70
<i>Petőfi Sándor: A munkácsi várban.....</i>	72
<i>Petőfi Sándor: Meleg dél van... ..</i>	73
<i>Kölcsey Ferenc: Huszt.....</i>	74
<i>Kölcsey Ferenc: Zrínyi dala.....</i>	74
<i>Kölcsey Ferenc: Emléklapra.....</i>	75
<i>Bél Mátyás-Laurensik Keresztély: Bereg megye leírása.....</i>	76
<i>Mikszáth Kálmán: Farkas a Verhovinán.....</i>	85
<i>S. Benedek András: Gyászmise Kossuthért.....</i>	91
<i>Pálóczi Horváth Lajos: Álompákász.....</i>	98
<i>Dsida Jenő: Előre való beszéd.....</i>	105
<i>Tamás Mihály: Két part közt fut a víz... ..</i>	106
<i>Móricz Zsigmond: A Magyar írás elé.....</i>	115
<i>Balogh Edgár: Tíz nap Szegényországban.....</i>	117
<i>Fábry Zoltán: Az éhség legendája.....</i>	122
<i>Sáfáry László: Tutajosok.....</i>	124
<i>Sáfáry László: Verhovina.....</i>	124
<i>Kovács Vilmos: Holnap is élünk.....</i>	126
<i>Kovács Vilmos: Korom.....</i>	128
<i>Kovács Vilmos: Verecke.....</i>	128
<i>Jegyzetek.....</i>	130